

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

На правах рукопису

МАТВІЙЧУК ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 338.242

**ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ
БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник
Івашина Олександр Флорович,
д.е.н., професор

Дніпропетровськ - 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	13
1.1. Еволюція наукових поглядів на проблеми економічної безпеки.....	13
1.2. Фактори впливу на економічну безпеку національного господарства.....	31
1.3. Інституціоналізація управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі.....	47
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	69
2.1. Аналіз викликів розвитку національної економіки в глобальному середовищі та оцінка їх впливу на економічну безпеку національного господарства України.....	69
2.2. Механізм інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства України.....	94
2.3. Модель та алгоритм управлінського впливу держави на забезпечення економічної безпеки національного господарства.....	109
Висновки до Розділу 2.....	129
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	131
3.1. Діагностика стану економічної безпеки національного господарства України в аспекті ключових факторів впливу.....	131
3.2. Напрями вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства України.....	151
3.3. Інституціональні альтернативи розвитку управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі.....	169
Висновки до Розділу 3.....	184
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	190
ДОДАТКИ.....	213

ВСТУП

Актуальність обраної теми. На сьогоднішній день необхідність вирішення актуальних питань забезпечення економічної безпеки національного господарства, стабільності держави й суспільства, засновані на чітко визначеній стратегії розвитку вітчизняної економіки з урахуванням життєво важливих національних інтересів, постають практично перед усіма країнами світу. В цьому аспекті, як показує світовий досвід, забезпечення економічної безпеки національного господарства - як гарантія незалежності держави, умова стабільності та ефективності життєдіяльності суспільства, досягнення соціально-економічного прогресу - належить до найважливіших національних пріоритетів.

Актуальність теми дослідження посилюється тим фактом, що сучасна теорія економічної безпеки не набула ознак комплексності і на сьогоднішній день не може запропонувати принципи, методи і прийоми вивчення процесів управління економічною безпекою національного господарства, що мають міждисциплінарну значимість. В сучасних умовах відсутня єдність у розумінні природи і сутності економічної безпеки національного господарства, у виробленні та освоєнні ефективних засобів і способів попередження викликів її розвитку. У зв'язку з цим розробка теоретичних та науково-прикладних проблем інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства відповідає не тільки вимогам економічної теорії, а й потребам господарської практики. Мова йде, по суті, про визначення концептуальних засад, що дозволяють оптимальним шляхом здійснити перехід до нових форм функціонування вітчизняної економічної системи, в основі яких лежать формальні й неформальні норми, що утворюють у своїй сукупності нову цілісність інституційного середовища.

Останніми роками питання ефективного управління та забезпечення економічної безпеки національного господарства набуло актуальності, тому в спеціальній науковій літературі широко представлені погляди науковців на

дану проблематику. Дослідженню окремих теоретичних та прикладних аспектів вивчення економічної безпеки (в тому числі в умовах посилення глобалізаційних явищ та процесів) присвячені фундаментальні роботи відомих зарубіжних науковців Б. Бузана, Е. Колодзєя, Х. Маулля, Х. Моргентау, Х. Несадурі. Вагомий внесок в розробку проблем економічної безпеки зробили вітчизняні вчені В. Амітан, В. Білорус, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, А. Гриценко, Б. Губський, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, О. Івашина, В. Лойко, О. Мірошніченко, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, О. Саєнко, А. Сухоруков. Окремі питання економічної безпеки та проблеми її забезпечення знайшли відображення в роботах таких російських дослідників як Л. Абалкін, О. Архипов, С. Глазєв, А. Городецький, А. Ілларіонов, Є. Олейніков, В. Сенчагов, В. Тамбовцев.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на наявність ґрунтовних наукових робіт в галузі управління та забезпечення економічної безпеки національного господарства, критичний огляд наукових досліджень з даної проблематики доводить, що деякі методичні та теоретичні питання залишаються не в повній мірі дослідженими. Зокрема, особливого теоретико-методичного обґрунтування та поглибленого аналізу потребує дослідження процесу інституціоналізації здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства в аспекті врахування актуальних викликів розвитку національної економіки. В свою чергу, формування та поширення вищезазначених викликів свідчить про актуальність та складність обраного напрямку дослідження, суперечність та динамічність окремих його аспектів, що обумовлює вибір теми, формулювання мети та завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Академії митної служби України в рамках теми «Оптимізація системи управління в умовах розвитку міжнародної економічної інтеграції» (номер державної реєстрації 0106U008034). Зокрема, автором здійснено поглиблений об'єктивний науковий

аналіз та системне осмислення нових світових реалій з позиції основних положень сучасної інституціональної економічної теорії, виявлено та проаналізовано основні (сформовані та нові) сучасні виклики розвитку глобальної економіки, досліджено їх вплив на економіку України.

Автор прийняв участь у виконанні науково-дослідної теми «Розробка концепції забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки» (номер державної реєстрації 0113U007516) наукового журналу «Економіка і фінанси», м. Дніпропетровськ. Проаналізовано основні типи інституційної взаємодії, обґрунтовано необхідність здійснення кардинальної інституційної реформи.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розвиток теоретичних та науково-методичних засад інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення в дисертаційній роботі наступних завдань:

- поглибити теоретичні засади управління економічною безпекою національного господарства;
- розвинути науково-методичні підходи інституційного аспекту до управління економічною безпекою національного господарства;
- систематизувати та дослідити ключові фактори впливу на економічну безпеку національного господарства;
- визначити та систематизувати основні виклики розвитку національної економіки та оцінити їх вплив на економічну безпеку національного господарства України;
- розробити та обґрунтувати доцільність впровадження механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства, моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі та алгоритму управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України;

- розвинути методичні основи аналізу та здійснити діагностику сучасного рівня економічної безпеки національного господарства України з урахуванням впливу досліджених факторів;

- систематизувати напрями удосконалення управління економічною безпекою національного господарства України;

- визначити інституціональні альтернативи розвитку управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі.

Об'єктом дослідження є процеси інституціоналізації економічної безпеки національного господарства.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі.

Методи дослідження. Складність та актуальність обраної теми дослідження зумовила необхідність застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, що дало можливість поглибленого дослідження окресленої проблеми за визначеними напрямками, а саме: *системний підхід та порівняльно-факторний метод* – в ході проведення дослідження теоретичних засад управління економічною безпекою національного господарства (1.1); *аналіз і синтез* – в ході виокремлення ієрархічних рівнів економічної безпеки в глобальному середовищі (1.3); *структурно-функціональний аналіз* – під час дослідження діючої системи інститутів управління економічною безпекою національного господарства України (1.1); *класифікація та узагальнення* – під час виокремлення ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства (1.2) та аналізу актуальних викликів розвитку національної економіки (2.1); *методи інституціонального проектування* – в ході розроблення інституціональних альтернатив розвитку управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі (3.3); *прогнозування* – в ході здійснення аналізу можливих сценаріїв та варіантів розвитку світу (3.2); *моделювання* – під час розроблення моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства (2.3);

статистичний та факторний аналіз – під час діагностики рівня економічної безпеки національного господарства України (3.1). Методологія дослідження забезпечила належний рівень достовірності отриманих результатів і висновків.

Інформаційно-довідковою базою дисертаційного дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, статистичні матеріали Державної служби статистики, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, дані міжнародних організацій (ООН, ЮНКТАД, СОТ, Світового банку, офіційні дані Стокгольмського інституту дослідження проблем миру та Національної ради з розвідки США та ін.), а також монографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців з питань управління та забезпечення економічної безпеки.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації здійснено постановку та вирішення наукового завдання щодо обґрунтування теоретичних та науково-методичних засад інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства з метою оптимізації управлінської діяльності та нейтралізації негативного впливу актуальних викликів розвитку національної економіки на економічну безпеку національного господарства України. Це знайшло відображення у таких результатах:

удосконалено:

- науково-методичні підходи інституційного аспекту до управління економічною безпекою національного господарства за рахунок систематизації ключових факторів та оцінки їх впливу на економічну безпеку національного господарства України за допомогою використання штучних нейронних мереж. Це дозволило оптимізувати управлінську діяльність щодо забезпечення економічної безпеки національного господарства на основі імітаційного моделювання складних нелінійних відображень рівня економічної безпеки національного господарства України з урахуванням можливості до навчання, адаптивності та перспективної апаратної реалізації;

- механізм впливу інститутів на формування економічної безпеки

національного господарства шляхом виділення в ньому інституціональних структур з позиції оцінки впливу інституціонального середовища на економічну безпеку. Це дозволяє вирішувати проблеми, пов'язані зі значними обмеженнями впливу кожного з визначених інститутів на окрему підсистему економічної безпеки національного господарства;

- методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки національного господарства України, в межах яких розглядається алгоритм розрахунку узагальнюючого інтегрального модуля-індикатора стану економічної безпеки національного господарства. Модуль-індикатор визначається за пріоритетними індикаторами ключових факторів впливу, що дозволяє надати об'єктивну характеристику сучасного стану національної економіки України з урахуванням макроекономічних відтворювальних тенденцій;

дістало подальший розвиток:

- систематизація факторів впливу на економічну безпеку національного господарства шляхом виділення наступних груп факторів: економічні (макроекономічний, фінансовий, зовнішньоекономічний, інвестиційний), ресурсні (сировинний, енергетичний, продовольчий), структурно-організаційні (науково-технологічний (в т.ч. техніко-виробничий), інноваційний, інформаційний), інституційні (соціально-демографічний (в т.ч. етносоціальний), політичний, правовий, екологічний, цивілізаційний), глобалізаційні (військовий, геостратегічний, відкритість економіки). Виокремлення означених факторів в рамках кожної з груп дозволяє оцінити ступінь впливу кожного з них на економічну безпеку національного господарства та визначити їх значимість при дослідженні конкретних рівнів економічної безпеки в глобальному середовищі;

- наукові підходи до узагальнення сучасних викликів розвитку національної економіки, аналізу та оцінки їх впливу на економічну безпеку національного господарства України шляхом розробки механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства, моделі управлінського впливу на забезпечення

економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі та алгоритму управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України, які дозволяють передбачати виникнення та поширення актуальних викликів розвитку економічної безпеки національного господарства України та вчасно реагувати на них;

- застосування нейромережевого моделювання під час прогнозування рівня економічної безпеки національного господарства України на найближчу перспективу шляхом створення інструментальної системи нейромережевого прийняття рішень у сфері управління економічною безпекою національного господарства в умовах поширення дестабілізуючого впливу визначених викликів розвитку національної економіки, що, на відміну від існуючих підходів, дозволяє враховувати множину як економічних, так і неекономічних факторів впливу;

- систематизація напрямів удосконалення управління економічною безпекою національного господарства України, на підґрунті використання актуальних тенденції розвитку сучасного світогосподарського простору, відповідно до визначених ключових факторів впливу. Це дозволяє сформулювати однорідність вітчизняного інституціонального середовища та обрати найбільш ефективні інститути управління економічною безпекою національного господарства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що одержані в ході дослідження теоретичні положення та висновки викладено у формі конкретних пропозицій, рекомендацій, можливих для використання при прийнятті управлінських рішень у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства як на державному рівні, так і на рівні суб'єктів господарювання. Розроблені перспективні напрями вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства України дозволять суттєво підвищити рівень її забезпечення відповідно до актуальних тенденції розвитку національної економіки.

Наукові розробки автора та отримані результати використано: Дніпропетровською митницею Міністерства доходів і зборів України – в частині визначення напрямів удосконалення управління економічною безпекою національного господарства з метою формування програм активізації ефективної взаємодії з представниками бізнесових структур в напрямку вирішення проблемних питань та наповнення дохідної частини Державного бюджету України (довідка № 5838/04-50-52 від 12.09.2014 р.); Фінансовим управлінням Бабушкінської районної у місті Дніпропетровську ради – в частині здійснення органами виконавчої влади послідовної, виваженої та ефективної економічної політики, направленої на довгостроковий перспективний розвиток економіки Дніпропетровської області (довідка № 83 від 19.03.2014 р.); Павлоградським міськрайонним Управлінням Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій України в Дніпропетровській області – в частині запропонованої системи моніторингу, оперативного реагування та ліквідації наслідків актуальних викликів розвитку економічної безпеки національного господарства України техногенного характеру під час розробки програм цивільного захисту населення, техногенної та пожежної безпеки (довідка № 277 від 14.02.2014 р.).

Результати наукового дослідження використані в Академії митної служби України в межах навчального процесу під час розробки навчальних програм, підготовки матеріалів та викладання дисципліни «Макроекономіка» на кафедрі менеджменту зовнішньоекономічної діяльності (довідка № 11/1-887 від 02.07.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною завершеною науковою працею. Основні положення, результати, пропозиції та висновки, які висвітлюють погляд автора на питання інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства, є особистим досягненням автора. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які здобуто автором у результаті особистої роботи та які становлять його індивідуальний внесок.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження були представлені та отримали схвалення на V та VI міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених “Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти)” (Дніпропетровськ, 2012 р., 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти” (Дніпропетровськ, 2012 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції “Формування ефективних механізмів господарювання в умовах сучасної економіки: теорія і практика” (Запоріжжя, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Інноваційна економіка – напрямок сталого розвитку держави” (Сімферополь, 2012 р.); Всеукраїнській науково – практичній заочній конференції “Наука: теорія та практика” (Черкаси, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми соціально-економічного розвитку: планування, управління та аналіз” (Дніпропетровськ, 2013 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми сучасної економіки” (Донецьк, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Економіка та управління: проблеми науки і практики” (Дніпропетровськ, 2013 р.); XXII Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених “Проблеми та перспективи розвитку національної економіки в умовах глобалізації” (Київ, 2013 р.); XXI Міжнародній заочній науково-практичній конференції “Наукова дискусія: питання економіки та управління” (Москва, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Сценарії та середньостроковий прогноз розвитку економіки України” (Одеса, 2013 р.); IV Науково-практичному семінарі з міжнародною участю “Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України” (Тернопіль, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Соціально-економічні реформи в контексті глобалізації та євроінтеграції” (Львів, 2014 р.); Міжнародній науково-

практичній конференції молодих учених “Актуальні проблеми світової і національної економіки: міжнародний бізнес, економічна безпека і митна справа” (Дніпропетровськ, 2014 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертаційної роботи висвітлені у 23 наукових роботах, у тому числі 7 статей у наукових фахових виданнях (з них 2 публікації у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз та фахових видань інших держав) загальним обсягом 4,43 друк. арк., 15 публікацій у матеріалах науково-практичних конференцій і семінарів загальним обсягом 2,81 друк. арк.. Загальний обсяг публікацій за темою дослідження – 7,24 друкованих аркушів, з яких 6,83 друк. арк. належать особисто автору.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 192 найменувань, викладених на 23 сторінках, та 9 додатків, викладених на 25 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 189 сторінок, матеріали ілюструють 19 таблиць та 23 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Еволюція наукових поглядів на проблеми економічної безпеки

Прискорення темпів змін сучасного суспільства, зростання ролі науково-технічного прогресу, глобалізація, інформатизація, фінансіалізація абсолютно всіх сфер суспільного життя призвели до значного ускладнення соціальної реальності і формування кардинально нового типу людської цивілізації. Разом з цим з'являються і нові виклики, небезпеки, під впливом яких актуальність проблеми безпеки всіх сфер життєдіяльності людини значно зростає.

В умовах швидкої зміни сучасних тенденцій розвитку світового господарства, спроможність захистити національну економіку від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх викликів її розвитку в глобальному масштабі великою мірою свідчить про рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції та визначає загальний вектор соціально-економічного розвитку. Як наслідок, набуває значення та подальшого активного використання поняття національної безпеки в цілому та економічної безпеки зокрема. Зростає актуальність визначення їх ролі у формуванні умов і чинників стабільного, безпечного та ефективного функціонування економічної системи держави, залучення її до глобальних інтеграційних процесів.

Перехід до нових форм господарювання та державного управління в умовах суперечливості та недосконалості нормативно-правової бази, відсутності науково обґрунтованої концепції реформ, зниження рівня і якості життя населення та інерційності мислення викликали появу ряду проблем, загострення яких висуває на перший план проблему формування стійкого, економічно безпечного народного господарства.

При цьому питання забезпечення економічної безпеки національного господарства будь-якої країни світу в умовах масштабної глобалізації світової економіки набуває актуальності внаслідок того, що економічна безпека за своєю сутністю являється основою, базисом, органічною складовою системи національної безпеки. Так, Жан-Жак Руссо зазначав, що «турбота про самозахист та безпеку є найважливішою з понад усіх турбот держави» [1, с. 21]. В той же час для України сьогодні дана проблема набуває надзвичайної значущості ще й внаслідок того, що формування ефективної та стабільної системи забезпечення економічної безпеки національного господарства надасть можливість уникнути несприятливих і певною мірою загрозливих наслідків відкритості економіки, гарантувати захист національних товаровиробників та конкурентоспроможність вітчизняної продукції, а також ефективно співпрацювати з глобальними економічними і фінансовими структурами.

Варто зазначити, що сучасний етап розвитку вітчизняного суспільства обумовлюється визначенням оптимального напрямку збалансованого та стійкого росту. В той же час відбувається якісна трансформація інституціонального середовища, яка найяскравіше проявляється в загостренні цілого комплексу протиріч між традиційними, реально діючими на сьогоднішній день, реформованими та запозиченими інститутами, а також у швидкому зростанні темпів та масштабів інтеграційних процесів паралельно із активізацією процесів регіоналізації. Поряд із цим, вплив формальних та неформальних інститутів на сутнісні характеристики, принципи функціонування та основоположні засади системи економічної безпеки національного господарства обумовлюється виникненням і поглибленням певних протиріч, які полягають в тому, що ринкові інститути одночасно можуть виступати як інструментом забезпечення економічної безпеки, так і провокатором виникнення й поширення викликів її розвитку.

Згідно словника Робера, термін «безпека» вперше було застосовано в 1190 році та визначено як спокійний стан духа людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої загрози (як фізичної, так і моральної). Надалі

проблеми визначення безпеки формуються паралельно зі становленням держави. Активне використання терміну «безпека» спостерігалось у XVII-XVIII ст., коли в суспільстві почало домінувати судження про те, що головною ціллю існування держави є загальний добробут та безпека. Широкого використання даний термін набув у наукових та політичних колах завдяки філософським концепціям Т. Гоббса, Д. Локка, Ж.Ж. Руссо, Б. Спінози та інших, де під «безпекою» на рівні суспільної свідомості розумілося «відсутність реальних та потенційних умов для заподіяння шкоди, надійність у всіх сферах життєдіяльності людини та суспільства» [2].

Даний підхід знайшов своє відображення і в Росії, де в «Положении о мерах к охранению государственного порядка и общественного спокойствия» від 14.08.1881 р. було застосовано термін «державна безпека», закріплений в подальшому на законодавчому рівні [3, с. 437]. В тлумачному словнику С.І.Ожегова поняття «безпека» трактується як «стан, за якого не загрожує небезпека, є захист від небезпеки» [4], а В.І.Даль визначає «безпеку» як «відсутність небезпеки, схоронність, надійність» [5].

Суттєву трансформацію уявлення про безпеку зазнали у XX ст., які характеризувались як розвитком процесів міжнародної взаємодії, так і загостренням ряду протиріч між окремими країнами світу у боротьбі за реалізацію власних національних інтересів. У зв'язку з цим у науковий та практичний обіг було введено новий термін – «національна безпека», застосовано який вперше було у 1904 році у посланні президента Т. Рузвельта конгресу США. Пізніше проблематика національної безпеки стає ключовою у дослідженнях американських політологів та економістів. В якості концептуального підходу до її вирішення використовується теорія національних інтересів, які визначають зміст, конфігурацію та напрямки системи забезпечення економічної безпеки держави.

Одночасно з цим, посилюється роль у забезпеченні національної безпеки її економічної складової. Так, у 1934 році у США було сформовано перший Комітет по економічній безпеці при президенті США, основною метою

функціонування якого була стабілізація соціальної ситуації в державі. Крім того, даний комітет було наділено надзвичайними повноваженнями координатора всіх заходів по подоланню депресії та спаду в економіці.

Однак, офіційного статусу термін «економічна безпека» набув лише у 1985 році, коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято резолюцію по міжнародній економічній безпеці, у якій було вказано на необхідність сприяти вирішенню даної проблеми з метою створення умов для соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни. На 42-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Концепцію міжнародної економічної безпеки, у якій було узагальнено глобальні проблеми в даній галузі, а також визначено заходи по їх подоланню.

Таким чином, на сьогоднішній день питанням управління та забезпечення економічної безпеки присвячені фундаментальні роботи вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, зокрема, З. Варналій розглянув основні проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України [6]; О. Власюк здійснив ґрунтовний аналіз місця і ролі України в системі міжнародної безпеки [7]; Р. Дацків дослідив глобальний вимір економічної безпеки [8]; І. Ілларіонов та С. Глазьєв обґрунтували виокремлення конкретних критеріїв економічної безпеки [9; 10]; О. Шнипко провів аналіз економічної безпеки ієрархічних багаторівневих систем в регіональному аспекті [11]; О. Мірошніченко розглянув економічну безпеку як складову комплексної системи національної безпеки України [12]; І. Чорнодід проаналізував окремі аспекти забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці [13]; В. Сенчагов запропонував конкретні заходи щодо забезпечення економічної безпеки [14]; питанням моделювання економічної безпеки на рівні держави, регіону, підприємства присвячені роботи В. Геєця, М. Кизим, Т. Клебанової, О. Черняк [15]; М. Єрмошенко визначив загрози національним інтересам держави у фінансово-кредитній сфері [16]; В. Мутіян провів дослідження стану економічної безпеки України [17]; І. Мішина дослідила взаємозв'язок економічної безпеки та соціально-політичної і національно-етнічної стійкості

[18]; В. Ліпкан розглянув нормативно-правові аспекти забезпечення національної безпеки України [19].

Загальнотеоретичним питанням дослідження економічної безпеки присвячені роботи Л. Абалкіна, В. Тамбовцева, Е. Олейнікова, Л. Шевченко, О. Гриценко, С. Макухи, Б. Губського [20; 21; 22; 23; 24]. Механізми забезпечення економічної безпеки досліджувались А. Архиповим, А. Городецьким, Б. Михайловим [25]. Зарубіжні науковці Е. Колодзей і Б. Бузан дослідили еволюцію визначення поняття «економічна безпека» [26; 27]. Д. Хелд та Х. Неседураї вивчили геоeкономічний аспект проблеми забезпечення економічної безпеки [28; 29], а Д. Родрік та Д. Стігліц – її глобалізаційний вимір [30; 31].

Відповідь на питання, що представляє собою економічна безпека, - намагались дати науковці, вивчення та узагальнення напрацювань яких приведено в Додатку Б (табл. Б 1).

З проведеного дослідження спеціальної літератури щодо трактування поняття «економічна безпека» сформовано наступні висновки:

1. Поняття «економічна безпека» має конкретно-історичний зміст. Структурування та ранжування її складових поза певним контекстом не має сенсу. В даному аспекті необхідним є вичерпний аналіз конкретної ситуації, який дозволяє виявити, в яких галузях виникають та/або можуть виникнути загрози економічній безпеці, оцінити ступінь їх пріоритетності, дослідити взаємозв'язки між ними та можливі наслідки.

2. Поняття «економічна безпека» носить «граничний» характер, оскільки її стан описується зворотними величинами, тобто тими чи іншими загрозами її економічним, соціальним та іншим параметрам, які в зіставленні зі своїми граничними значеннями виступають сигналами для суспільства та диктують необхідність вжиття невідкладних заходів у відповідних сферах.

3. Значення, актуальність і важливість вирішення проблем економічної безпеки зростає на визначальних рубежах розвитку країн, регіонів та світового співтовариства в цілому. Саме цим пояснюється той факт, що

проблеми національної безпеки в Україні в останні роки вийшли на перший план.

4. При всій рухливості критеріїв і параметрів економічної безпеки, їх специфічності для різних країн та економік, вони в кінцевому рахунку пов'язані із загальними тенденціями економічного і соціального розвитку людства, інтегровані в контекст глобальних політичних і економічних відносин.

5. На зміст поняття «економічна безпека» впливають національні інтереси та національна ідея. У цьому сенсі дана дефініція має певний ідеологічний аспект [41, с. 111].

6. Незважаючи на актуальність і пріоритетність питання ефективного та раціонального забезпечення економічної безпеки національного господарства, до сьогодні так і не склалося єдиного підходу до визначення відповідної категорії економічної науки. Зокрема, лише українськими науковцями дано більше двох десятків принципово відмінних тлумачень даного поняття, що ускладнює вироблення та реалізацію ефективної стратегії управління економічною безпекою національного господарства.

Так, В. Амітан вважає, що «внутрішнім змістом поняття економічна безпека є модель, що спрямована на створення умов для безперервного пристосування господарської діяльності або економічного функціонування до мінливих умов досягнення поставленої мети як у рамках держави, так і в рамках її регіонів та господарюючих суб'єктів» [32, с. 14]. На думку О. Лепіхова «економічна безпека – це стан економічної системи, який характеризується стійкістю стосовно впливу внутрішніх та зовнішніх дій, що загрожують суспільству» [36, с. 80]. Л. Абалкін під «економічною безпекою» розуміє «стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно і вирішувати соціальні завдання, та за якого держава має можливість виробляти і проводити в життя незалежну економічну політику» [20, с. 5]. В. Геєць, О. Черняк, О. Баженова зазначають, що «економічна безпека – це характеристика, суть якої полягає в нормальному функціонуванні економічної

системи взагалі, можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісного включення у світову» [15, с. 13].

М. Єрмошенко під економічною безпекою розуміє «такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних інтересів стабільний і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери» [16, с. 48]. В. Шлемко та І. Бінько розглядають економічну безпеку як «стан національної економіки, який дає можливість зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особистості, сім'ї, суспільства, держави» [40, с. 8]; Г. Пастернак-Таранущенко пропонує під економічною безпекою розуміти «стан держави, у якому є забезпеченою стабільність її існування, забезпечені найліпші умови для життя її мешканців, функціонування та розвитку самої держави» [37, с. 7].

В. Мунтіян трактує економічну безпеку як «загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, який включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам» [17, с. 10]; А. Сухоруков та О. Ладюк вважають, що в умовах глобалізації «економічна безпека держави – це здатність країни генерувати позитивні зрушення в національній економіці, протистояти зовнішнім загрозам і гідно презентувати себе на зовнішньому ринку» [39, с. 14]; В. Предборський та група російських дослідників під керівництвом Є. Олейникова визначають економічну безпеку як стан економіки й інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів, при цьому зазначаючи, що «економічна безпека – це не тільки захищеність національних інтересів, але і готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства» [42, с. 16; 22, с. 16].

В. Тамбовцев підкреслює, що економічну безпеку тієї чи іншої системи слід розглядати як «сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, що забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи» [21, с.45].

На нашу думку, одним із найбільш коректних і змістовних визначень поняття «економічна безпека» є трактування даної дефініції Я. Жалілом: «економічна безпека – це складна багатofакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [35, с. 101].

На думку автора, наявні на сьогоднішній день у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі визначення поняття «економічна безпека», представляється можливим умовно згрупувати наступним чином (рис. 1.1):

1) визначення, за якими «економічна безпека» розглядається як стан економіки, здатний запобігати реальним та потенційним внутрішнім і зовнішнім загрозам й викликам її розвитку (І. Бінько [40], В. Богомолів [33], А. Городецький [25], О. Лепіхов [36], Г. Пастернак-Таранущенко [37], В. Шлемко [40]);

2) визначення, згідно яких «економічна безпека» визначається як стан економічної системи, здатний забезпечити оптимальні параметри існування та розвитку суспільства (Л. Абалкін [20], А. Архипов [25], В. Геєць [15], М. Єрмошенко [16]);

3) визначення, що характеризують «економічну безпеку» як стан економіки, який дозволяє захистити її життєво важливі інтереси (А. Городецький [25], В. Сенчагов [14], О. Шнипко [11]);

4) визначення, згідно яких «економічна безпека» розглядається як певна система, впорядкований механізм або комплекс методів та засобів державного регулювання (В. Амітан [32], В. Мунтіян [17]);

5) визначення, які трактують «економічну безпеку» як стан найефективнішого використання економічних ресурсів задля досягнення конкретно визначених цілей (Є. Олейников [22], А. Сундук [38], В. Тамбовцев [21]);

6) визначення, що характеризуються комплексним підходом до трактування поняття «економічної безпеки», комбінуючи в собі сутнісні характеристики вищезазначених груп (Б. Губський [24], В. Предборський [42], В. Сенчагов [[14], А. Сухоруков [39]).

Рис. 1.1. Існуючі підходи до визначення поняття «економічна безпека»

Зауважимо, що згруповані таким чином визначення поняття «економічна безпека» не позбавлені ряду недоліків. Так, окремі з них представляються занадто абстрактними, деякі – розкривають лише сутнісний зміст поняття, а інші – пояснюють лише значення терміна. На думку автора, у визначенні даного поняття має бути яскраво виражений іманентний зв'язок економічної

безпеки з системою національних інтересів, при цьому сама категорія має виступати в якості цілісної інституційної системи.

В цьому аспекті, В. Геєць та інші зазначають, що поняття економічної безпеки належить до числа тих, які, з одного боку, усім інтуїтивно зрозумілі, а, з іншого, важко визначаються в досить коректній та вичерпній формі [15, с. 11], при тому як «коректне визначення поняття економічної безпеки має визначальне значення для коректного формування державної політики в економічній сфері загалом» [35, с. 104].

Однак, на нашу думку, єдиного визначення «економічної безпеки» яке було б адекватним одночасно для різних країн і вичерпним для всіх ситуацій, існувати не може. Погоджуємося з думкою Е. Колодзєя, який вказує, що «існують різні розуміння і підходи до проблем економічної безпеки, залежно від історичного, політичного та соціального контекстів країн та їх суспільств, а також стратегічного середовища, в якому вони знаходяться» [26, с. 87]. Таким чином, аналіз існуючих підходів до дослідження безпеки дозволяє визначити лише загальні її складові: перелік видів загроз, суб'єктів та об'єктів впливу, а також методів захисту останніх від визначених загроз.

На основі вищезазначеного, вважаємо за доцільне сформулювати визначення поняття «**економічна безпека**» як стан економіки, інститутів державної влади та суспільства, який характеризується забезпеченістю на належному рівні необхідними ресурсами та дозволяє гарантувати стабільний, збалансований, прогресивний розвиток національної економіки, обумовлюючи її стійкість, а також незалежність та захищеність національних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Доцільно зазначити, що на думку Ю. Латова, «фіксація проблем національної економічної безпеки в офіційних урядових документах та формування спеціальних державних утворень, відповідальних за забезпечення національної економічної безпеки, є результатом проникнення у масову свідомість концепцій, раніше вироблених в економічній теорії» [43, с. 16],

оскільки саме парадигми економічної теорії визначають загальні рамки обговорення національної економічної безпеки.

Критичний огляд наукової літератури з проблем національної економічної безпеки доводить, що цей аспект - залежність офіційної доктрини від певної економічної парадигми, як правило, упускається. В результаті стає не цілком зрозумілим, під впливом яких причин формується і змінюється розуміння національної економічної безпеки. Передбачається, що усунення загроз національній економіці та національному господарству є прямою реакцією на самі загрози. Однак, розуміння того, що вважати загрозою і яким чином здійснювати заходи по її нейтралізації, не є самоочевидним. Між виникненням загрози і формуванням комплексу заходів по її усуненню завжди є проміжна ланка - економічна концепція, що осмислює цю загрозу.

У зв'язку з вищевикладеним, на основі детального аналізу еволюції поглядів на поняття «безпека» в цілому та «економічна безпека», зокрема, доцільно розглянути та систематизувати основні концептуальні підходи до вирішення проблем економічної безпеки національного господарства. Так, на сьогоднішній день сформовано наступні основні концепції економічної безпеки національного господарства (табл. 1.1).

Камералістична концепція економічної безпеки пов'язана з ім'ям Фрідріха Ліста, який ввів в науковий обіг поняття «економічні інтереси нації» та обґрунтував вплив політичної єдності і державного управління на економічний розвиток, прогрес національного виробництва і примноження національного багатства [44]. Даний підхід до розуміння національної економічної безпеки передбачає, що основну відповідальність за забезпечення безпеки несе центральний уряд, що ініціює закони про обмеження імпорту, а також на митні та прикордонні служби, які ведуть боротьбу з контрабандою зарубіжних товарів. Таким чином, трактування економічної безпеки з позицій «камералістики» передбачає, що однією з головних функцій держави виступає визначення і захист національних економічних інтересів.

Таблиця 1.1

Еволюція концептуальних підходів до розуміння економічної безпеки

Назва концепції	Час виникнення, представники	Основні загрози економічній безпеці	Мета нейтралізації загроз та забезпечення економічної безпеки	Методи нейтралізації загроз та шляхи забезпечення економічної безпеки
камера-лістична	1840 р., Фрідріх Ліст	Зовнішня загроза: конкуренція та інші дії іноземних держав	Економічна незалежність	Протекціоністська торговельна політика, комплексний розвиток національної економіки
кейнсіанська	1930 р., Джон М. Кейнс	Внутрішня загроза: «провали» ринку - нестабільність економічного розвитку, безробіття, інфляція	Економічна та соціальна стабільність	Державне регулювання виробництва, зайнятості і грошового обігу
неоінституціональна	1980 р., Ернандо де Сото	Внутрішня загроза: «провали» - адміністративні бар'єри	«Правління права», захист прав власності	Зниження реєстраційних процедур і платежів, боротьба з бюрократизмом і корупцією

Джерело: складено автором на основі [43-46]

Кейнсіанська концепція економічної безпеки пов'язана з ім'ям Джона М.Кейнса, який вважав головним джерелом небезпек для національної економіки не конкуренцію іноземних товарів, а безробіття і економічну депресію. Методи запобігання загрозам за Кейнсом – активне державне регулювання господарської діяльності на основі здійснення фінансової підтримки та адміністративного контролю над конкуренцією [45]. Саме кейнсіанські ідеї лягли в основу реформ Ф. Рузвельта при створенні федерального Комітету з економічної безпеки. Таким чином, у кейнсіанському підході до економічної безпеки акцент робиться на внутрішніх макроекономічних умовах національного соціально-економічного розвитку.

Інституціональна концепція економічної безпеки пов'язана з ім'ям перуанського економіста Ернандо де Сото, який по-новому пояснив причини зростання тіньової економіки, визначив шляхи забезпечення економічної безпеки національної економіки [46]. На думку Е. де Сото, головною причиною

масової тіньової активності є неефективний правовий режим, коли «процвітання компанії меншою мірою залежить від того, наскільки добре вона працює, і більшою - від витрат, що накладаються на неї законом» [46, с. 189]. У зв'язку з цим, основною загрозою економічній безпеці науковець вважав не «провали ринку», а «провали державного управління».

Таким чином, на основі узагальнення основних положень концептуальних підходів до економічної безпеки, можна зробити висновок, що всі три основні парадигми - камералістична, кейнсіанська та інституціональна - не суперечать, а скоріше взаємодоповнюють одна одну. Так, реальні або потенційні загрози національній економіці кожної країни можуть створюватися і зарубіжними конкурентами (на що звертав увагу Ф. Ліст), і «провалами ринку» (про що писав Дж.М. Кейнс), і «провалами держави» (як вважає Е. де Сото). Завдання національної політики полягає в тому, щоб відобразити об'єктивно найбільш небезпечні загрози, при цьому не зосереджуючи всі наявні ресурси на протидії абсолютно всім загрозам. Питання про вибір пріоритетів у захисті національної економічної безпеки визначається насамперед тим, до якої групи належить конкретна країна. Так, для розвинених країн в сучасному світі найбільш актуальним є підхід Д.М. Кейнса, для менш розвинених (країн периферії та напівпериферії) - підхід Е. де Сото. Що стосується підходу Ф. Ліста, то в глобалізованій економіці він має значення для всіх країн світу, але більш другорядне, ніж основне [43, с. 20].

Таким чином, критичний огляд літератури дозволяє зробити висновок, що для існуючих досліджень проблем економічної безпеки характерні традиційні підходи до її аналізу як складової частини національної безпеки. Вони носять виражений конкретно-економічний характер, не розкривають можливості якісного розвитку, еволюції та широкого використання інституційних факторів впливу. Значним недоліком, на наш погляд, є те, що в роботах, присвячених різним аспектам економічної безпеки, залишається слабо вираженим інституціональний підхід до проблем управління її забезпеченням. Не представленим залишається аналіз сутності, змісту, типів, принципів і

закономірностей здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства з точки зору інституційного аналізу.

Як показує світовий досвід, історично найбільш оптимальною та ефективною суспільною практикою в напрямку мінімізації внутрішніх та зовнішніх загроз виступає інституціоналізація суспільства як процес формування та закріплення стійких форм організації спільної діяльності людей та оптимального розподілу ресурсів задля результативного та продуктивного регулювання суспільного життя. На думку А. Ткача, на сьогоднішній день головне завдання в даному напрямі полягає в тому, щоб «створити умови для якісного вдосконалення та структурно-функціональної оптимізації діючої системи інституціонального забезпечення глобального економічного розвитку» [47, с. 399]. При цьому, питання інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства в сучасних умовах актуалізується внаслідок активного формування нових інститутів, модернізації існуючих та створення нового інституціонального середовища на всіх рівнях безпеки.

Таким чином, на сьогоднішній день інституціоналізація суспільства виступає основним механізмом створення та функціонування системи економічної безпеки національного господарства. Разом з цим формування адекватного сучасним реаліям інституційного середовища управління економічною безпекою національного господарства являється головною стратегією досягнення стабільності для будь-якої країни світу. При цьому, охоплюючи цілий комплекс суспільних відносин, інституційна система суспільства являється формою реалізації сукупності суспільних інтересів. Реалізуючи інтереси суспільства, вона впорядковує їх та спрямовує на забезпечення комплексу національних інтересів, завдяки чому зростає ефективність суспільного розвитку та забезпечується комплексний, всебічний, а тому - достатній захист національних інтересів.

При цьому, на нашу думку, інституціоналізація в економічній сфері може розглядатися як процес еволюційних, послідовних, логічно та концептуально обґрунтованих, чітко спрямованих, структурованих, гармонізованих,

організаційних, правових, технологічних та інших системних перетворень і змін в глобальному масштабі. Зазначимо, що будь-які якісні чи кількісні системні трансформації інститутів пов'язані з певними витратами на такі перетворення, що в свою чергу обумовлює необхідність визначення інституційних меж, а також активізує механізм пошуку оптимального шляху та напрямку переходу від існуючої системи інститутів до більш раціональної, а тому - перспективної.

Аналізуючи економічну ситуацію, що склалася сьогодні в Україні, з точки зору інституційного підходу, можна стверджувати, що нова стратегія і тактика суспільного розвитку повинні реалізуватися в нових інститутах, формування та становлення яких сприяє побудові якісно нової системи суспільних відносин. Однак, з іншого боку, в процесі розпаду старої ідеології відбувається руйнація колишніх інститутів її забезпечення. Проте в сучасних умовах для України ці процеси не виявляють такої закономірності свого протікання, хоча питання інституціонального забезпечення нової парадигми суспільного розвитку і виникало на початку ринкових перетворень в державі.

На сьогоднішній день науковцями визначено два можливі шляхи виникнення нових інститутів [48-50]. Так, на думку В. Тамбовцева, інститути можуть бути сконструйовані, теоретично розроблені, а потім – впроваджені [51, с. 84]. Однак, поряд із конструюванням існує ще один шлях – трансплантація або запозичення інститутів передових систем. В даному випадку суттєво знижується ризик невизначеності, проте типовою помилкою при обранні такого варіанту виступає намагання запозичити занадто передові інститути, що має тенденцію до поширення внаслідок відсутності достатньо розвинутої теорії трансплантації. При цьому, намагаючись запозичити певний інститут, важливо усвідомлювати, що в новому інституціональному середовищі він може не функціонувати взагалі, функціонувати неефективно або діяти кардинально іншим способом, ніж в країні-донорі [48, с. 5-6]. У зв'язку з цим науковці виділяють наступні дисфункції трансплантованих інститутів:

1. **Атрофія і переродження інституту** (трансплантат може поступово атрофуватися та зникнути у разі, якщо його використання несумісне з культурними традиціями або інституціональною структурою реципієнта).

2. **Активізація альтернативних інститутів та відторгнення** (головною умовою активізації альтернативного інституту виступає менша величина відповідних йому трансакційних витрат у порівнянні з трансплантатом для частини економічних агентів. У зв'язку з цим активізація альтернативної норми нерідко призводить до формування неефективної рівноваги – інституціональної пастки. При цьому трансплантований інститут не обов'язково відторгається повністю, але масштаби його застосування значно скорочуються).

3. **Інституціональний конфлікт** (внаслідок того, що формальні правила є лише оболонкою, в межах якої виникають різноманітні неформальні норми, спроба трансплантації як імітації формальних інститутів може призвести до формування інституту хоча і життєздатного, однак суттєво відмінного від вихідного і, можливо, неефективного. Даний тип дисфункції виникає в результаті відмінностей інституціональних умов донора та реципієнта).

4. **Парадокс передачі** (ймовірним є виникнення ситуацій, за яких в результаті передачі більш ефективного інституту донор може виграти за рахунок реципієнта) [50, с. 29-33].

В рамках дослідження доцільно зупинитись на окремих стратегіях проведення інституціональної реформи, серед яких прийнято виділяти наступні: шокова терапія, вирощування та стратегія проміжних інститутів [49, с. 3]. Так, під «шоковою терапією» слід розуміти одночасну радикальну зміну системи інститутів. Найчастіше мова йде про безпосереднє запозичення інститутів більш розвинутих систем шляхом прийняття відповідних законів. Альтернативою шоківій терапії виступає стратегія вирощування – тобто підтримка природньої еволюції існуючого інституту в розрахунку на його поступове вдосконалення. Сутність даної стратегії полягає у створенні бажаного інституту шляхом побудови ланцюга інститутів, замінюючих один одного, тобто шляхом побудови інституціональної траєкторії, яка поєднує

вихідний інститут з бажаним. При цьому в якості початкового інституту можна використовувати як інститут вже існуючий чи заново сконструйований, так і запозичений, трансплантований або такий, що може виникнути в процесі розвитку вітчизняного інституціонального середовища [48, с. 11].

Ще однією, узагальнюючою стратегією є стратегія проміжних інститутів – найбільш складний, гнучкий варіант проведення інституціональної реформи, що використовує все різноманіття інструментів. Орієнтирами для формування такої стратегії являються траєкторії, уздовж яких відбувався розвиток в інших країнах світу. Врахування їх досвіду суттєво знижує ризик невдачі, хоча не виключає його повністю. Як зазначає В. Полтерович, основним завданням реформування визначається проблема вибору перспективної траєкторії – послідовності інститутів, що задовольняє визначеним вимогам і тому має високі шанси на успіх. В той же час для опису множини можливих траєкторій необхідно чітко окреслити інституційний простір, в межах якого будуть здійснюватися реформи [49, с. 5].

Резюмуючи, зазначимо, що інститути, які формуються та розвиваються в суспільстві сьогодні, в тому числі, інститути управління, покликані сприяти всебічному захисту суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпеченню національних інтересів сьогодні та в перспективі, таким чином формуючи та реалізуючи цілісну стратегію забезпечення економічної безпеки національного господарства. Однак, реалізація цієї стратегічної мети потребує значних інвестицій в трансформацію діючих інститутів, а також постійний моніторинг ситуації, що складається на світових ринках, та можливість оперативного реагування на будь-які, навіть незначні її зміни.

Доцільно зазначити, що на сьогоднішній день кількісний склад інститутів, що здійснюють або можуть здійснювати управлінський вплив на забезпечення економічної безпеки національного господарства, доволі значний, а тому вважається за необхідне виокремлення з їх числа найбільш значущих, становлення та розвиток яких або кардинально змінює характер та напрямок

економічних тенденцій, або може здійснити суттєвий вплив на загальну ситуацію у сфері забезпечення економічної безпеки [52].

З позиції суб'єктного підходу у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства виділяють інститути державної влади, суб'єктів господарювання, громадян тощо. Поряд із цим в об'єктному аспекті уособленням та закріпленням інститутів виступає сукупність норм, інструментів, цінностей, законів, правил, моделей поведінки, звичаїв, стимулів, санкцій тощо. Всі ці різнопорядкові форми та способи вираження інститутів складають складну багаторівневу ієрархію, детальний аналіз якої постає необхідним для поглибленого дослідження інституціональної специфіки забезпечення економічної безпеки національного господарства.

В рамках дослідження процесу інституціоналізації управління економічною безпекою як в загальному вимірі, так і по відношенню до національного господарства конкретної країни, автором було проаналізовано субстанціональні взаємозв'язки між різними інститутами управління. На основі проведеного аналізу було виділено первинні, визначальні, інтегруючі інститути заданої інституціональної структури. Іншими словами, дослідження було направлено на виявлення специфічних характеристик первинного та базових інститутів, аналіз ступеня їх взаємозалежності та взаємозв'язку.

В ході проведення аналізу автор дійшов висновку, що першим, найабстрактнішим рівнем дослідження процесу інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства є визначення первісного елементу функціонування та розвитку інститутів такого управління. Наступним рівнем дослідження постає аналіз інституціональної основи, яка представлена низкою базових та взаємодоповнюючих інститутів, які утворюють певну єдність з економічної точки зору. На нашу думку, таким первісним мета- та праїнститутом виступає менталітет. На його основі формується та дістає подальшого розвитку весь комплекс формальних та неформальних інститутів, в тому числі і комплекс базових та взаємодоповнюючих інститутів, сформованих менталітетом й адекватних даній національній моделі. Таким чином,

інституціональна структура національної економіки окремої країни світу представлятиме собою чітко визначений комплекс базових та взаємодоповнюючих інститутів, сформований первісним інститутом – менталітетом. В цій системі базові інститути обумовлюють специфіку та характер інституціонального середовища, визначають обмеження, параметри і рамки діяльності доповнюючих інститутів [53, с. 104-105].

Таким чином, в сучасних умовах розвитку актуальним завданням для будь-якої країни світу постає необхідність забезпечення держави діючою системою інститутів з налагодженим та ефективним комплексом легальних механізмів, технологій, інструментів, методів і форм ефективного та правомірного управління економічною безпекою національного господарства.

1.2 Фактори впливу на економічну безпеку національного господарства

Забезпечення економічної безпеки національного господарства постає не лише актуальною, але й принципово важливою проблемою. Підтвердженням даної думки виступає той факт, що на сьогоднішній день масштаби макроекономічних показників більшості країн світу та прогресивна динаміка зростання мікроекономічних індикаторів розвитку окремих провідних країн не призвели до поліпшення стабільної ситуації в напрямку забезпечення економічної безпеки як в глобальному масштабі, так і на рівні національного господарства окремої країни.

Досліджуючи питання забезпечення економічної безпеки національного господарства України, варто враховувати, що формування і розвиток структур громадянського суспільства в комплексі з консолідацією взаємодії всіх гілок влади в країні стануть лише початковим етапом на шляху забезпечення економічної безпеки її національного господарства. При цьому, належного стану безпеки значною мірою можна досягти за рахунок формування та ефективного функціонування державними інститутами дієвих механізмів

реалізації та надійного захисту життєво важливих національних інтересів, пов'язаних зі стійким розвитком національного господарства, забезпеченням економічної, політичної та соціальної стабільності.

Проведений аналіз засвідчив, що на сьогоднішній день відсутнє системне уявлення про множину факторів, що здійснюють або можуть здійснювати ключовий вплив на економічну безпеку національного господарства. Так, зокрема, О. Чечель розглянув та структурував складові економічної безпеки держави, виділив чинники, що впливають на її стан [54, с. 44]; І. Губарева та В. Доровської дослідили проблеми моделювання впливу тіньової економіки на економічну безпеку держави [55], Д. Гордієнко запропонував класифікацію факторів впливу на військово-економічну безпеку [56], А. Арменський, В. Гусєв та А. Петров дослідили фактори впливу та загрози інформаційній та економічній безпеці держави [57]. Однак, критичний огляд спеціальної літератури з даної проблематики дає підстави стверджувати, що проведеному аналізу не вистачає комплексності, системності, врахуванню не тільки економічних, але і неекономічних факторів впливу на економічну безпеку національного господарства.

У зв'язку з великою кількістю факторів, що здійснюють або можуть здійснювати вплив на економічну безпеку, в рамках дослідження зупинимося на виокремленні тих з них, які є ключовими, на наш погляд, в аспекті впливу на економічну безпеку національного господарства. Так, в рамках дослідження систематизовано множину факторів та запропоновано згрупувати їх наступним чином: економічні, ресурсні, структурно-організаційні, інституційні та глобалізаційні (рис. 1.2).

До першої групи факторів – **економічних** – пропонуємо відносити макроекономічний, фінансовий, зовнішньоекономічний та інвестиційний фактори. Охарактеризуємо детально вплив кожного з них на економічну безпеку національного господарства.

Так, **макроекономічний** фактор впливу на економічну безпеку національного господарства визначає спроможність держави досягти

Фактори впливу на економічну безпеку національного господарства

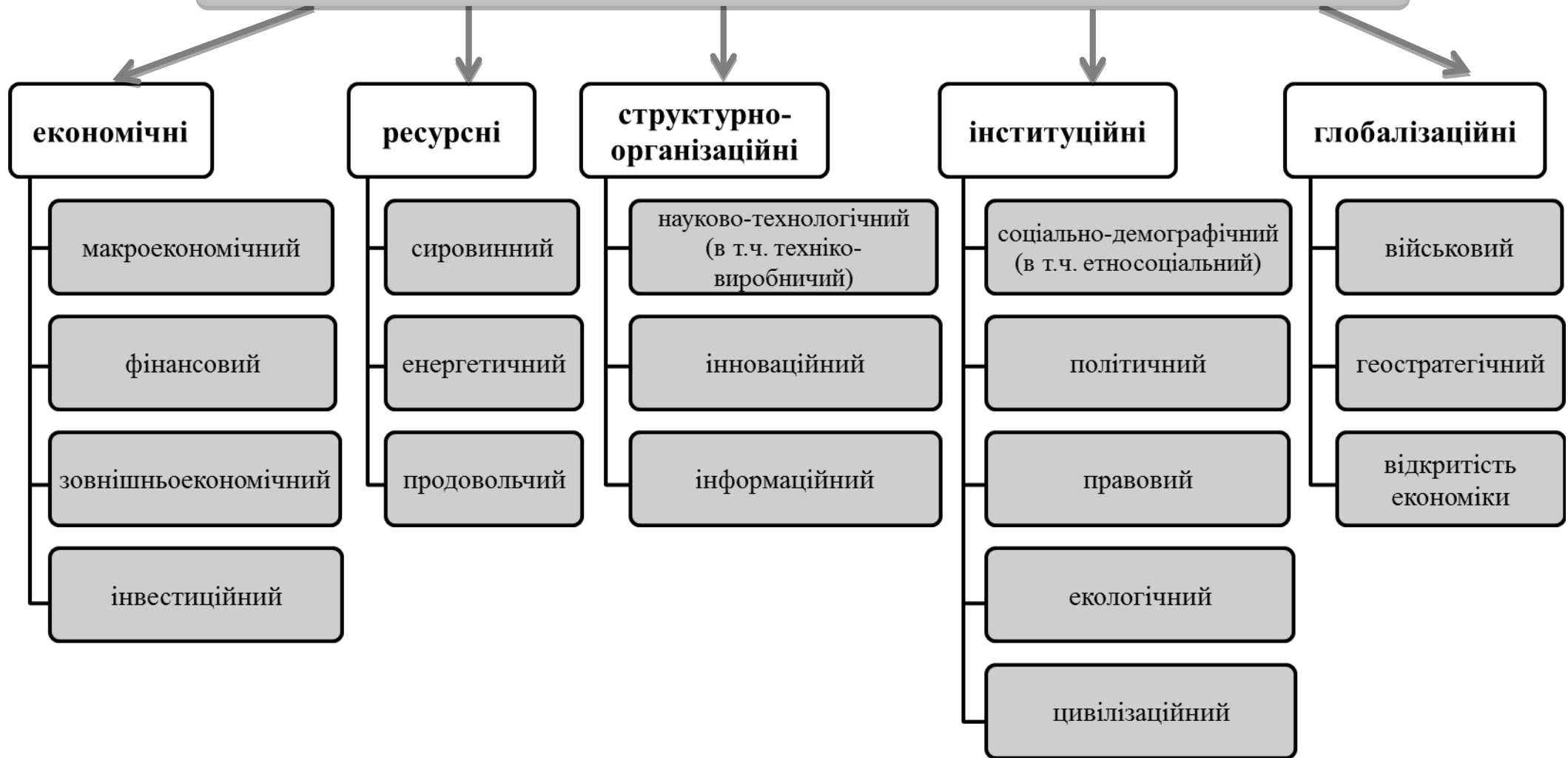

Рис. 1.2. Систематизація ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства

Джерело: розроблено автором

збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій. На наш погляд, він формується під впливом декількох складових. Автором згруповано їх у три групи:

1. Макроекономічні показники, до яких пропонуємо відносити стадію розвитку економіки; структуру національного господарства; темпи інфляції; масштаби і темпи економічного зростання; реальну та потенційну купівельну спроможність населення, рівень і якість життя; норму безробіття; дефіцит бюджету; величину державного боргу; ефективність суспільного виробництва; темпи відтворювальних процесів; рівень монополізації економіки та ін.

2. Ринкові показники, серед яких доцільно виділити: затримка і відставання/випередження і нарощування темпів у створенні найважливіших інститутів ринкової економіки; розширення свободи діяльності економічних суб'єктів, конкурентоспроможність національної економіки, ступінь її залежності від кон'юнктури зовнішніх ринків; збалансованість структури зовнішньої торгівлі; виробничий і споживчий попит; рівень цін на сировину та готову продукцію; ємність ринків та ін.

3. Інші показники, що в тому числі включають: політичну, соціальну, екологічну та ін. ситуацію в країні; недопущення зростання масштабів «тіньової» економіки; запобігання поширенню проявів корупції та організованої злочинності, їх проникненню до ключових галузей економіки; криміногенну ситуацію; природно-кліматичні умови; діяльність галузевих об'єднань та ін.

Так, за даними Міністерства фінансів України та Державної служби статистики номінальний ВВП за II квартал 2014 року склав 372 770 млн. грн., реальний ВВП за II квартал 2014 року (у цінах 2013 року) 334 422 млн. грн.; індекс інфляції у жовтні 2014 року склав 102,4%; станом на 01.10.2014 року доходи державного бюджету становили 260 865,5 млн. грн., видатки – 436 762,0 млн. грн. (таким чином, дефіцит державного бюджету складав 175 896,5 млн. грн.); рівень безробіття за II квартал 2014 року склав 9,0% (табл. 1.2) [58; 59].

Таблиця 1.2

**Динаміка окремих показників макроекономічного фактора впливу
на економічну безпеку національного господарства України**

Рік / Показник	ВВП, млн. грн.		Індекс інфляції, %	Індекс промислової продукції, %	Рівень безробіття, %
	номінальний ВВП	номінальний ВВП на душу населення			
2007	720 731	15 542,1	116,6	106,2	6,9
2008	948 056	20 545,7	122,3	110,2	6,9
2009	913 345	19 871,4	112,3	96,6	9,6
2010	1 082 569	23 648,0	109,1	78,1	8,8
2011	1 316 600	28 851,5	104,6	111,2	8,6
2012	1 408 889	30 928,6	99,8	107,6	8,1
2013	1 454 931	32 028,5	100,5	99,5	7,7

Джерело: складено автором на основі [58]

Наступний фактор впливу на економічну безпеку національного господарства – **фінансовий** - передбачає створення належних умов задля забезпечення: оптимального рівня збалансованості та стійкості фінансової системи в умовах посилення впливу на неї дестабілізуючих внутрішніх і зовнішніх загроз; захищеності життєво важливих національних інтересів у фінансовій сфері; стійкого й перспективного економічного зростання, а також ефективного функціонування всієї економічної системи. Поряд із цим даний фактор впливу на економічну безпеку національного господарства можна розглядати як певну складну багаторівневу систему, що утворюється з ряду підсистем нижчих рівнів: банківська, підсистема небанківського сектору, боргова, бюджетна, валютна, грошово-кредитна [60].

В аспекті впливу фінансового фактора на економічну безпеку національного господарства, відмітимо, що станом на 01.10.2014 року державний борг України становив 962 064,6 млн. грн., в тому числі зовнішній борг - 540 496,7 млн. грн., внутрішній борг - 421 567,9 млн. грн. (рис. 1.3) [59].

Особливої уваги в сучасних умовах заслуговує **зовнішньоекономічний** фактор впливу на економічну безпеку національного господарства, який

визначається спроможністю держави оперативно реагувати на виникнення зовнішніх економічних загроз, продуктивно мінімізувати їх негативний вплив та заподіяні збитки, активно використовувати переваги участі у міжнародному поділі праці, сприяти створенню оптимальних умов для розвитку національної економіки, забезпечувати узгодженість зовнішньоекономічної діяльності (далі - ЗЕД) з національними інтересами держави.

Рис. 1.3. Динаміка державного боргу України, 2007-2013 рр.

Джерело: складено автором на основі [59]

Інвестиційний фактор впливу на економічну безпеку національного господарства визначає співвідношення між отриманими певною країною інвестиціями з-за кордону та величиною власних інвестицій, спрямованих за кордон. При цьому він обумовлює створення таких умов розвитку інвестиційної сфери, за яких національна економіка в умовах впливу внутрішніх та зовнішніх загроз здатна досягти та підтримувати оптимальний рівень інвестиційних ресурсів, необхідний для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та досягнення довгострокового збалансованого соціально-економічного розвитку. Крім того, детальне дослідження впливу даного фактору на економічну безпеку національного

господарства дозволяє оптимально задовольнити потреби в капіталовкладеннях, враховуючи при цьому ефективне їх використання та своєчасне повернення коштів, що інвестуються.

Аналіз динаміки глобальних потоків прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ) у світі дозволяє стверджувати, що після спаду у 2012 році світовий обсяг ПІІ знову почав збільшуватися, і їхній приплив зріс на 9% у 2013 році до 1,45 трлн. дол. США (рис. 1.4). За прогнозами ЮНКТАД, потоки ПІІ збільшаться у 2014 році до 1,6 трлн. дол. США, у 2015 році до 1,7 трлн. дол. США і у 2016 році до 1,8 трлн. дол. США при порівняно більш швидкому росту в розвинених країнах. Разом з тим, нестабільна ситуація на деяких ринках та ризики, пов'язані з політичною невизначеністю і регіональною нестабільністю, можуть негативно позначитися на передбачуваному поживленні ПІІ [61].

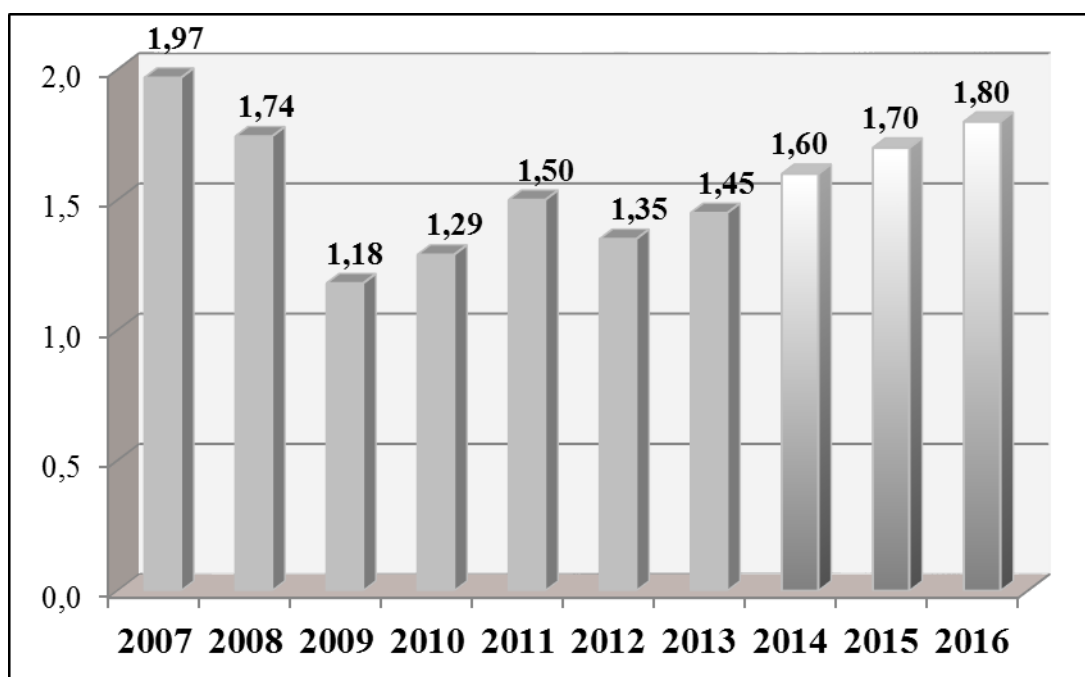

Рис. 1.4. Динаміка глобальних потоків прямих іноземних інвестицій, трлн. дол.

Джерело: складено автором на основі [61; 62])

До другої групи факторів – **ресурсних** - пропонуємо відносити сировинний, енергетичний та продовольчий фактори.

Виділення **сировинного** фактора впливу на економічну безпеку національного господарства обумовлено тим фактом, що на сьогоднішній день темпи та масштаби розвитку світової економіки супроводжуються постійним

збільшенням обсягів використання природних ресурсів. Поряд із цим поступове виснаження природно-ресурсного потенціалу обумовлює загострення боротьби за право доступу, володіння та користування даними ресурсами. Так, за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО), станом на кінець 2010 року загальна площа лісів у світі складала 4,03 млрд. га., тобто 31% від загальної площі суши або в середньому 0,6 га на душу населення (табл. 1.3). За оцінками ФАО, чиста зміна площі лісів у 2000-2010 рр. становила -5,2 млн. га на рік, у порівнянні з -8,3 млн. га на рік у період 1990-2000 рр. Так, найбільше скорочення лісів, як і раніше, відзначається в країнах і районах тропічних регіонів, а найсуттєвіше їх розширення - в помірних та бореальних зонах, а також у ряді країн, що розвиваються [63].

Таблиця 1.3

Площа лісів у світі за регіонами ФАО

Регіон (за ФАО)	Площа, (тис. га)			Ступінь зміни за рік, %	
	1990	2000	2010	1990-2000	2000-2010
Африка	749 238	708 564	674 419	-0,56	-0,49
Азійсько-Тихоокеанський	733 364	726 339	740 383	-0,1	0,19
Європа	989 471	998 239	1 005 001	0,09	0,07
Латинська Америка та Карибський басейн	978 072	932 735	890 782	-0,47	-0,46
Близький Схід	126 612	121 431	122 327	-0,42	0,07
Південна Америка	676 760	677 080	678 958	4,13	2,46
Всього	4 168 399	4 085 063	4 032 905	-0,02	-0,13

Джерело: складено автором на основі [63]

Ще один фактор впливу на економічну безпеку національного господарства – **енергетичний**, який передбачає забезпеченість енергетичними ресурсами в обсягах, здатних задовольняти існуючі в них потреби задля підтримання оптимальної життєдіяльності населення та стабільного функціонування економіки. Іншими словами, даний фактор визначає спроможність держави реалізувати найбільш прийнятне, оптимальне, ефективне та раціональне енергозабезпечення економіки та населення, гарантуючи при цьому надійний захист національних інтересів у сфері

енергетики. На наш погляд, вплив даного фактора на економічну безпеку національного господарства залишається ключовим для всіх країн світу, оскільки на сьогоднішній день забезпеченість енергетичними ресурсами виступає основним аспектом в процесі визначення перспектив їх соціально-економічного розвитку. Так, держави-монополісти у сфері енергетики з економічних, політичних та/або будь-яких інших причин можуть обмежувати, припиняти або поновлювати постачання енергетичних ресурсів як на світовий ринок, так і по відношенню до певної країни світу або регіонального угруповання.

Дослідження впливу **продовольчого** фактору на економічну безпеку національного господарства є комплексним і визначається фізичним та економічним рівнем доступності продовольства, його якістю, структурою, ступенем незалежності продовольчого ринку та рівнем розвитку агропромислового комплексу (далі - АПК). Іншими словами, даний фактор передбачає формування та збереження оптимального рівня продовольчого забезпечення поряд із гарантуванням довгострокової підтримки вітчизняних виробників та захисту вітчизняної продукції від іноземної конкуренції.

До групи **структурно-організаційних** факторів впливу на економічну безпеку національного господарства пропонуємо відносити: науково-технологічний (в т.ч. техніко-виробничий), інноваційний та інформаційний.

Так, **науково-технологічний (в т.ч. техніко-виробничий)** фактор передбачає створення оптимальних умов для ефективної реалізації наукового, технологічного та виробничого потенціалу національного господарства, здатного забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг на світових ринках, гарантувати ефективне функціонування і стабільний розвиток національної економіки шляхом використання власних технологічних та інтелектуальних ресурсів. За допомогою науково-технологічного фактора економіка впливає на науку, стимулюючи наукові дослідження в напрямках, результати досліджень в яких дозволяють економіці розвиватися динамічніше та сприяють підвищенню конкурентоспроможності вироблених товарів і

послуг. Наука, у свою чергу, стимулює ті галузі економіки, в яких можлива практична реалізація результатів перспективних фундаментальних та прикладних досліджень.

При цьому в техніко-виробничому аспекті даний фактор впливу на економічну безпеку національного господарства визначає спроможність держави оперативно усунути та адекватно компенсувати негативні наслідки внутрішніх соціально-економічних конфліктів та небезпек, пов'язаних з порушенням зовнішньоекономічних зв'язків, стійко здійснювати розширене відтворення, задовольняти суспільні потреби в різних сферах діяльності.

Ще один важливий фактор впливу на економічну безпеку національного господарства - **інноваційний**. На нашу думку, вплив даного фактора може стати базовим для зміни несприятливої галузевої спеціалізації деяких країн світу та їх регіонів. Крім того, держави, навіть ті, що не володіють значною сировинною базою, можуть ефективно конкурувати на світових ринках, здобуваючи конкурентні переваги шляхом зосередження уваги на розвитку високотехнологічних, інноваційних виробництв. При цьому зазначимо, що інновації, на відміну від інших чинників, здатні приносити надприбутки в досить довгостроковому періоді. Однак, обраний напрям інноваційного розвитку вимагає здійснення систематичного моніторингу й постійного аналізу ступеня досягнення запланованих цілей та неупередженої оцінки ефективності прийнятих рішень.

Розгорнуте уявлення про ступінь впливу **інформаційного** фактора на економічну безпеку національного господарства формується з урахуванням чинників, які визначають стан захищеності потреб суспільства та держави в інформації, забезпечення існування та прогресивного розвитку останніх незалежно від ступеня негативного впливу зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз.

Наступною розглянемо групу **інституційних** факторів впливу на економічну безпеку національного господарства, серед яких пропонуємо

виокремити соціально-демографічний (в т.ч. етносоціальний), політичний, правовий, екологічний та цивілізаційний фактори.

Так, **соціально-демографічний (в тому числі етносоціальний)** фактор передбачає гарантування населенню гідного і якісного рівня життя та розвитку особистості, незалежно від ступеня дестабілізуючого впливу зовнішніх та внутрішніх загроз

Одним з узагальнюючих показників, що характеризує розвиток людини в країнах та регіонах світу, є індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index), основними критеріями якого виступають: середня тривалість життя при народженні, рівень грамотності та рівень життя населення країн світу, який оцінюється через ВВП на душу населення, та інших вагомих показників. Так, за даними Програми розвитку ООН до числа країн з найвищим показником індексу розвитку людського потенціалу у 2013 році увійшли: Норвегія, Австрія, Швейцарія, Нідерланди, США, Німеччина, Нова Зеландія, Канада, Сінгапур, Данія. За даними рейтингу Україна залишається серед країн з високим рівнем розвитку, займаючи 83 позицію (рис. 1.5) [64].

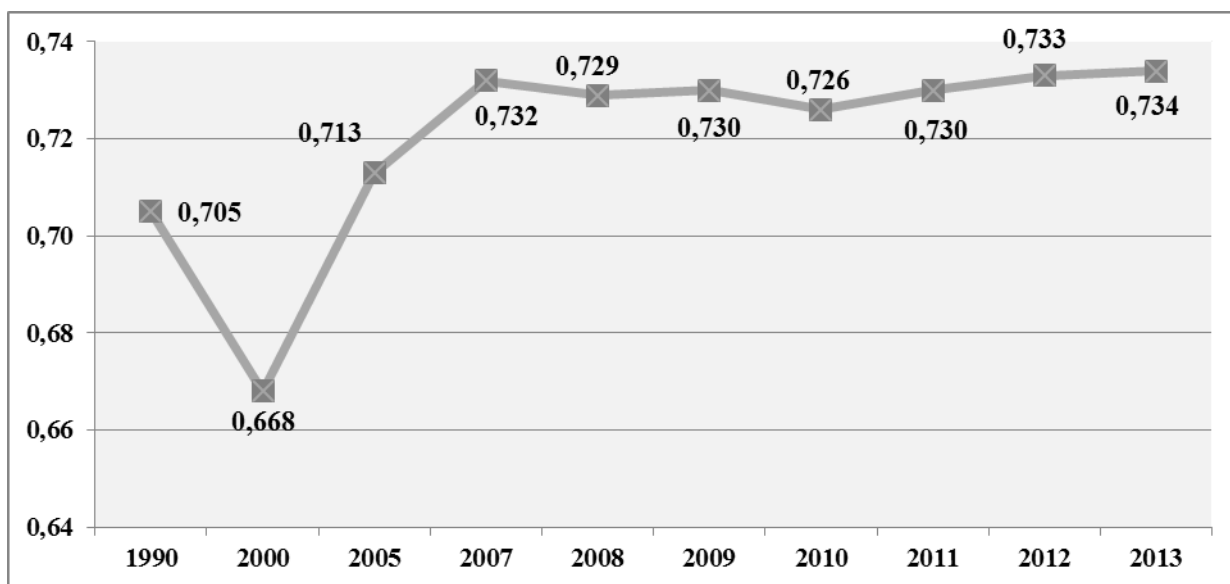

Рис. 1.5. Динаміка зміни індексу розвитку людського потенціалу України

Джерело: складено автором на основі [64]

В свою чергу, при аналізі етносоціального аспекту соціально-демографічного фактора впливу на економічну безпеку національного

господарства, важливим є врахування наступних чинників: недопущення дій, спрямованих на порушення соціальної стабільності та обмеження використання певною нацією всіх її потенційних можливостей; врахування принципу самовизначення народів; збалансування темпів і рівнів соціально-економічного розвитку, сприяння створенню рівних умов життя для всіх верств і груп населення; визначення внутрішньополітичного статусу без зовнішнього втручання; територіальна цілісність; демократизм міжнародних відносин; боротьба проти всіх форм етнічної та расової дискримінації.

В умовах активізації глобалізаційних процесів особливу роль набуває такий фактор впливу на економічну безпеку національного господарства, як **політичний**. Як зазначають Д.С. Львов та Д.Е. Сорокін, наявність «сильної, потужної держави з ефективно функціонуючою виконавчою, законодавчою владою та правовою системою; відповідальною перед країною кваліфікованою правлячою елітою...створює умови не тільки для стійкого та безпечного економічного розвитку, але й надає можливість зосередження необхідних ресурсів для покращення добробуту громадян» [65, с. 39]. Отже, даний фактор впливу на економічну безпеку національного господарства визначає створення належних умов для гарантування надійного та стабільного захисту прав і свобод громадян, їх об'єднань, політичних партій, забезпечення єдності, цілісності, суверенності та незалежності держави від політичного тиску та проявів агресії на міжнародній арені. При цьому політичний фактор використовує політичні засоби для досягнення оптимального збалансування економічного та соціального державного устрою.

Серед ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства доцільно розглянути **правовий** фактор. Дослідженню впливу даного фактора на забезпечення економічної безпеки національного господарства, на наш погляд, повинен передувати детальний аналіз сучасної практики становлення та функціонування в Україні правової держави. Даний процес являє собою вдосконалення всієї правової системи, насамперед, її нормативної основи, використання сучасних технологій підготовки, видання

правових актів та їх виконання. При цьому, досягнення результативної дії кожної правової норми буде сприяти вирішенню існуючих протиріч розвитку суспільства в процесі становлення правової держави. В той же час дія правової системи, її ефективне та безперервне функціонування, пов'язане з практичною реалізацією інтересів окремої особи, суспільства та держави, потребує надійного захисту та охорони від різного роду негативних впливів та викликів розвитку національної економіки.

Екологічний фактор впливу на економічну безпеку національного господарства передбачає гарантування належного захисту навколишнього середовища поряд із раціональним використанням та сприянням відновленню природних ресурсів. Виходячи з даної точки зору, виділимо основні тенденції, що спостерігаються на даний час у світі в аспекті екологічного фактора впливу на економічну безпеку національного господарства.

По-перше, сучасні темпи глобальних змін значно вище, ніж вчені припускали раніше. І у разі надання їм можливості стихійного неконтрольованого саморозвитку, вже досить скоро вони стануть незворотними. Так, наприклад, за даними ЮНЕСКО, кількість біосферних резерватів з кожним роком суттєво зростає [66], що свідчить про нагальну необхідність раціонального збалансування взаємодії людини та природи, розроблення та впровадження прогресивної концепції стійкого розвитку навколишнього середовища та збереження генофонду найбільш важливих функціональних елементів екосистеми планети (рис. 1.6).

По-друге, проблеми екології сьогодні виходять на принципово новий рівень, поступово набуваючи глобальних масштабів. По-третє, загрози екологічного характеру надзвичайно тісно пов'язані не тільки між собою, а й знаходяться у безпосередньому взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими (економічними, політичними, соціальними та ін.) чинниками, що обумовлює ампліфікацію їх впливу на економічну безпеку національного господарства. При цьому в сучасних умовах посилення боротьби за володіння і користування

природними ресурсами стає реальною загрозою для глобальної, міжнародної, національної та навіть регіональної безпеки.

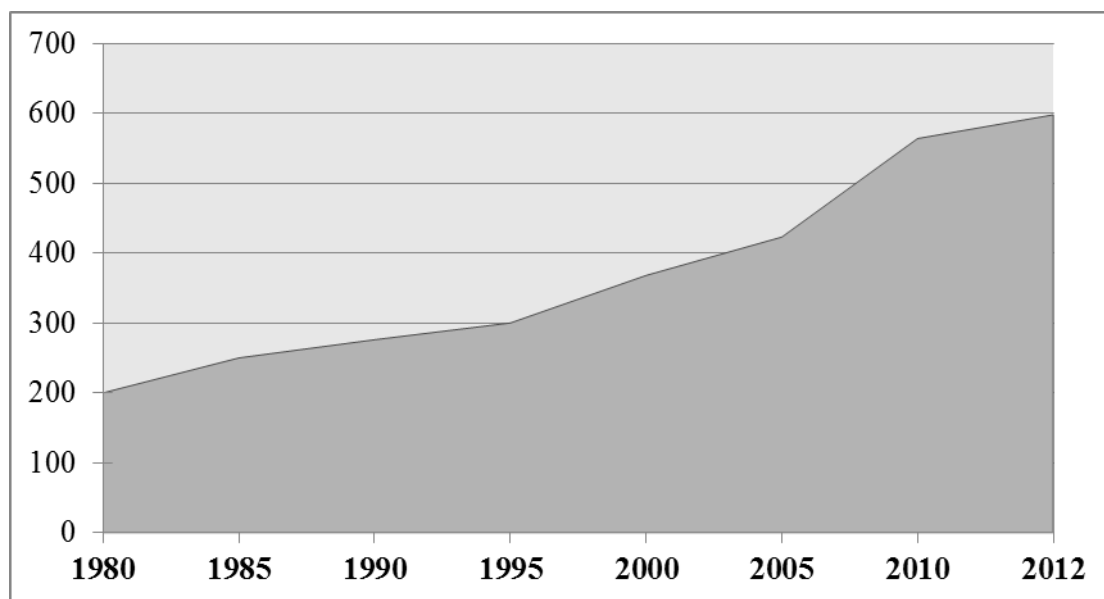

Рис. 1.6. Динаміка зміни кількості біосферних резерватів у світі, 1980-2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [66]

Суттєвий вплив на забезпечення економічної безпеки національного господарства в умовах глобалізації здійснює і **цивілізаційний** фактор. Для більшості країн світу сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується різким загостренням проблем безпеки. На сьогоднішній день спостерігається явне порушення внутрішньої спадкоємності в процесі формування ідентичності держави, яке руйнує цивілізаційний простір країни, ініціює розпалювання конфліктів, деструктивний потенціал яких загрожує всій світовій цивілізації.

Цивілізаційний фактор впливу на економічну безпеку національного господарства визначає властивість різномірних за етнічним та національним складом об'єктів суспільного буття зберігати своє існування і продовжувати життєдіяльність за рахунок оптимальної внутрішньої інтеграції та гармонійної взаємодії з природним і соціальним оточенням. При цьому вплив даного фактора на економічну безпеку національного господарства визначається особливостями генезису і розвитку цивілізації, роллю та місцем держави в глобальній цивілізаційній системі, ступенем її участі в регулюванні

цивілізаційних конфліктів, відповідністю цілей розвитку держави цілям розвитку цивілізації та адекватністю відображення даної відповідності в державній ідеології й політиці.

До групи **глобалізаційних** факторів впливу на економічну безпеку національного господарства пропонуємо відносити: військовий, геостратегічний фактор та фактор відкритості економіки.

Так, **військовий** фактор впливу на економічну безпеку національного господарства передбачає забезпечення оптимальних умов для гарантування належного захисту національних інтересів держави від внутрішніх та зовнішніх загроз військового характеру. Даний фактор обумовлює, по-перше, наявність системи гарантій територіальної цілісності та державного суверенітету; по-друге, забезпечення такого стану розвитку суспільства та суспільних відносин, який нейтралізує або повністю виключає можливість нанесення йому збитків засобами збройного насильства; по-третє, забезпечення такого стану міждержавних та внутрішньодержавних військово-політичних відносин, обороноздатності держави, при якому попереджається та/або стримується зовнішня агресія, зменшується небезпека заподіяння шкоди національним інтересам та ймовірність залучення у військові конфлікти, а в разі виникнення загрози інтересам держави, суспільства, особистості, - забезпечується їх збройний захист.

Геостратегічний фактор визначає не тільки географічне положення конкретної країни світу, але і її розташування по відношенню до сусідніх держав, військових блоків та зон збройних конфліктів. Даний фактор безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток держави (міжнаціональні відносини, міграційні потоки населення тощо), а, відтак, і на економічну безпеку її національного господарства. Так, геостратегічне положення України обумовлено її стратегічним розташуванням, наявністю значних запасів природних ресурсів, а також тим фактом, що держава є ключовим транспортним вузлом, оскільки через її територію прокладені експортні нафто- та газопроводи, що зв'язують Росію та Далекий Схід з

країнами Європи. Крім того, саме вплив геостратегічного фактора на забезпечення економічної безпеки національного господарства призводить до посилення тенденцій регіоналізації віддалених регіонів (як всередині окремої країни, так на рівні міжнародних об'єднань держав), оскільки спостерігається тяжіння периферійних регіональних економічних систем до міжнародних центрів економічного впливу [67, с. 116].

Відкритість економіки - один з найважливіших факторів, що здійснюють вплив на економічну безпеку національного господарства, причому в умовах глобалізації його дію може бути різноспрямовано. Так високий ступінь відкритості економіки, заснований на сировинній спеціалізації, в довгостроковому періоді призводить або може призвести до зниження рівня економічної безпеки національного господарства та конкурентоспроможності вітчизняної економіки поряд із одночасним зростанням залежності останньої від кон'юнктури зовнішніх ринків [67, с. 118]. При цьому негативний вплив даний фактор може здійснювати й на втрату частини внутрішнього ринку вітчизняними товаровиробниками через високі якісні характеристики іноземної продукції, а також внаслідок відсутності виваженої політики протекціонізму на державному рівні. Протистояти негативному впливу даного фактора на забезпечення економічної безпеки національного господарства на державному рівні можна за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукції державних товаровиробників, особливо наукомістких галузей, що мають високу частку доданої вартості.

Отже, підбиваючи підсумки проведеного дослідження ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства, зауважимо, що економічна безпека за своєю сутністю являється динамічною категорією, формування та розвиток якої відбуваються під впливом великої кількості різноспрямованих чинників. При цьому, в ході проведення комплексного дослідження та оцінки вищезазначених факторів, автором було їх умовно згруповано у дві категорії: екзогенні та ендогенні фактори впливу на економічну безпеку національного господарства. Екзогенні фактори - це

фактори, зумовлені зовнішніми причинами (фактори зовнішнього середовища). Вплив їх поширюється на всі або декілька держав світу, тобто має комплексний масштабний характер, внаслідок чого їх дестабілізуючим наслідкам окрема країна світу не в змозі протистояти самотійно. Ендогенні фактори – це фактори, що мають внутрішній характер свого формування та розвитку. А тому вплив їх поширюється лише на певну країну світу, завдяки чому нейтралізувати наслідки такого впливу на державному рівні цілком реально.

Так, до екзогенних факторів впливу на економічну безпеку національного господарства можна віднести наступні: макроекономічний, зовнішньоекономічний, сировинний, енергетичний, інвестиційний, інноваційний, інформаційний, геостратегічний, військовий, цивілізаційний та екологічний. До ендогенних факторів впливу пропонуємо віднести: фінансовий, науково-технологічний (в т.ч. техніко-виробничий), соціальний (в т.ч. етносоціальний), політичний, відкритість економіки, правовий та продовольчий фактори.

1.3 Інституціоналізація управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі

Сучасні кардинальні трансформації в галузі економіки, політики, фінансів, виробництва, торгівлі, транспорту, культури та інформації зумовили перехід інтернаціоналізації світового господарства на якісно новий рівень свого розвитку - глобалізацію абсолютно всіх сфер суспільного життя на планетарному рівні. В сучасних умовах глобалізаційні процеси набули таких масштабів та обертів, що сьогодні вони не лише здійснюють прямий або опосередкований вплив на економічну безпеку, економічний, політичний і соціальний розвиток країн світу, але й визначають подальші напрями та перспективи еволюції світогосподарського простору.

На думку ряду науковців, глобалізація являє собою незворотний процес масштабної інтернаціоналізації суспільного життя та супроводжується

лібералізацією найрізноманітніших форм соціального та економічного спілкування [29; 31; 68; 69]. При цьому вона не тільки відкриває нові канали вільного транскордонного переливу матеріальних, людських, інтелектуальних та фінансових ресурсів, але й одночасно пробуджує і каталізує глибинні зміни в основах життя та діяльності окремих держав та їх угруповань [28; 70; 71].

Відмітимо, що глобалізація поступово стає тим ключовим процесом, під впливом якого розвивається економіка і політика кожної окремо взятої країни світу. Ще не так давно вважалося, що інтеграція у світовий економічний простір певною мірою пов'язана з діючою в державі моделлю господарської системи і ступенем розвиненості її економіки. Однак, в сучасних умовах така лінійна залежність практично втратила своє значення. З'являється все більше підстав стверджувати, що ступінь інтегрованості конкретної країни у глобальну економіку на пряму залежить від інтересу глобальної економічної системи до її ринкового простору та економічних ресурсів.

Можна погодитися з думкою А. Харламова, який зазначає, що «суть глобалізації в сучасному її розумінні полягає в активному поглибленні взаємозв'язків та взаємозалежностей між суб'єктами світової економічної системи на всіх рівнях, а також якісній модернізації сучасних соціальних, політичних, економічних та державно-управлінських структур в планетарному масштабі» [72, с. 22]. В цьому аспекті глобалізація як процес складається з безлічі глибинних трансформацій, що відбуваються в різних сферах діяльності. Це нова стадія розвитку економіки, нова якість взаємин та побудова нових правил (і навіть бар'єрів) між різними державами світу та їх економіками.

Глобалізація диктує модернізацію моделей соціальної організації, до яких належать, насамперед, держави. Зазначимо, що на рівні держави традиційно приймалися найбільш значимі політичні рішення, забезпечувалися умови національної безпеки і підтримувався баланс між економічно ефективним та соціально справедливим (згідно пануючих уявлень) розвитком суспільства. Глобалізація порушує цей баланс. Виникає невідповідність повноважень у традиційних інститутів ухвалення рішень і міжнародних або наддержавних

центрів, що поступово перебирають на себе функцію контролю над основними ресурсами та економічними процесами на планетарному рівні. У зв'язку з цим наростає обсяг повноважень, делегованих від держави наднаціональним органам.

Отже, втрата контролю над певними сферами суспільного життя та перехід пов'язаних з цим функцій, принципово змінюють всю систему організації громадянського суспільства. Державний апарат певною мірою втрачає контроль і над розробкою та впровадженням окремих норм суспільного життя, при явному домінуванні норм міжнародного права. В результаті, держава як інститут опиняється в умовах подвійного тиску. З одного боку - розростання наднаціональних інтеграційних і транснаціональних утворень, а з іншого - поширення процесів регіоналізації, поступово змушують її до згортання своїх, в першу чергу, економічних функцій. Так, світова економіка перетворюється в глобальну самовідтворювану систему, в якій основні планомірні та цілеспрямовані дії, що визначають відтворення, приймаються на міжнародному рівні в групі найбільш розвинених держав [68]. При цьому сьогодні підтримується та поширюється думка, що рішення, які визначають головні тенденції економічного розвитку, повинні прийматися на рівні наднаціональних органів та транснаціональних організацій. В той же час такі домінуючі сили зазвичай є анонімними та важко розпізнаваними. Вони не постають у вигляді єдиної цілісної впорядкованої системи, найчастіше виступаючи цілим комплексом систем. Таким чином, держави перетворюються на уповноважених виконавців їх волі, контролюючих та стабілізуючих соціальну ситуацію на закріпленій території.

При цьому, глобалізаційні процеси, як правило, призводять і до кардинальної інституціональної реформи. Однак, за відсутності відповідних інституціональних та контролюючих структур, лібералізація торгівлі та інвестицій може негативно позначитися на добробуті нації. Такі несприятливі, дестабілізуючі наслідки в різних галузях і регіонах можуть проявитися по-

різному та будуть в значній мірі залежати від інституційної підтримки та проведення додаткових політичних заходів.

Таким чином, резюмуючи вищезазначене, підкреслимо, що, з одного боку, процес глобалізації характеризується нарощуванням у світовому господарстві інтеграційних тенденцій, поглибленням інтернаціоналізації та кооперації виробництва, уніфікацією національних економічних та соціальних стандартів, а з іншого - регіоналізацією та структуризацією, посиленням конкуренції і, як наслідок, формуванням багаторівневої та багатопольної системи взаємозв'язків між суб'єктами міжнародних відносин. Такий стан глобального економічного співробітництва вимагає переосмислення процесів його інституціоналізації та адаптації національних економік до нових світових реалій, умов і тенденцій розвитку.

На сьогоднішній день вже очевидним є той факт, що розрив між засобами та формами регулювання світогосподарських зв'язків та динамікою і масштабами сучасних глобальних трансформацій дедалі поглиблюється. Як зазначає А. Ткач: «Сформовані в другій половині ХХ століття правила функціонування світової економіки вже неадекватні зростаючим потребам і масштабам товарних, фінансових, інформаційних, капітальних та людських потоків, які відповідали б сучасному ступеню глобалізації світогосподарських зв'язків і сприяли гармонізації інтересів основних акторів міжнародних економічних відносин» [47, с. 400].

Комплексне дослідження процесу інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі, аналіз умов та чинників трансформації діючих інститутів на сучасному етапі вимагають детального обґрунтування причин виникнення розбіжностей, суперечностей, парадоксів в процесі глобального економічного розвитку. На наш погляд, в даному аспекті саме особливості сучасного етапу глобального економічного розвитку можуть стати визначальними в контексті основних напрямів вдосконалення системи інституціонального забезпечення управління економічною безпекою національного господарства на глобальному рівні задля

гарантування стабільного та безпечного розвитку національної економіки. Вищезазначене, в свою чергу, обумовлює виникнення комплексу передумов обґрунтування сучасної теоретичної моделі інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі.

Очевидно, що побудова та ефективне функціонування вищезазначеної моделі передбачає якісно новий характер та ступінь зв'язків між інститутами різних рівнів та відображає таку ієрархію організаційних, функціональних і управлінських компетенцій основних глобальних економічних структур та суб'єктів міжнародних відносин, яка істотно модифікується з появою нових (або таких, що стрімко розвиваються) інституціональних акторів (наприклад, група БРІКС - Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка тощо) і частковою втратою своїх домінуючих позицій колишніми країнами-лідерами (США, Японією, Великобританією та ін.) [73].

В цьому аспекті варто зазначити, що останніми роками спостерігається стрімке нарощування темпів розвитку національних економік країн БРІКС (дані яких перевищують аналогічні показники провідних європейських країн – Франції, Німеччини та ін.), що обумовлює зростання їх впливу на регіональних та глобальних ринках (дод. В, табл. В 1). Так, станом на кінець 2013 року п'ять країн БРІКС представляють майже 3 мільярди чоловік, загальний ВВП за ПКС країн становить 24 040,60 млрд. дол. США, а величина комбінованих валютних резервів - 5 084,10 млрд. дол. США (табл. 1.4) [74].

Отже, поява нових глобальних та регіональних викликів розвитку національної економіки в цілому та економічної безпеки національного господарства зокрема, поряд із загостренням існуючих фінансових протиріч і суперечностей дає підставу припускати, що ці проблеми не мають виключно організаційного вирішення. Об'єктивно створюється нова глобалізована система економічних відносин з новими інститутами та інституціями, проектування яких вимагає абсолютно нових підходів [47, с. 400].

Таблиця 1.4

Характеристичні показники країн БРІКС (станом на 01.01.2014 року)

Країна	Чисельність населення, млн. чол.	ВВП по ПКС, млрд. дол. США	ВВП по ПКС на душу населення, дол. США	Індекс споживчих цін, %	Рівень безробіття, %
Бразилія	201,00	2 423,31	12 056,27	6,20	5,40
Росія	143,35	2 556,20	17 832,25	6,50	5,50
Індія	1 253,22	5 069,16	4 044,90	9,60	8,80
Китай	1 357,37	13 395,40	9 868,66	2,60	4,10
ПАР	48,60	596,53	11 259,00	5,80	24,70

Джерело: складено автором на основі [74]

Доцільно звернути увагу, що поняття економічної безпеки можна розглядати з точок зору різних рівнів. При цьому кожен окремий рівень економічної безпеки може складатися з однієї або декількох складових, кількість та особливості забезпечення яких визначаються змістом функцій і завдань, які покладені на відповідну систему безпеки. Поряд із цим важливо усвідомлювати, що залежно від поставленої мети дослідження кількість та специфіка виокремлення рівнів економічної безпеки може змінюватися, доповнюватися, коригуватися. Крім того, уточнення або доповнення її окремих складових може бути обумовлено формуванням нових світових реалій або зміною загальних тенденцій розвитку глобальної економічної системи.

Досліджуючи окремий рівень економічної безпеки, варто враховувати, що він, у свою чергу, складається з ряду специфічних елементів. В цьому аспекті зауважимо, що кожна складова економічної безпеки в тій чи іншій мірі взаємопов'язана з іншими як в межах певного ієрархічного рівня, так і в підсистемах нижчого і вищого рівнів. Відмітимо очевидний міцний зв'язок між цими складовими, що унеможливує відособлене їх вивчення, обумовлюючи необхідність комплексного дослідження та врахування специфічних

особливостей кожної з них. При цьому, на нашу думку, на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки, саме наявні між окремими рівнями економічної безпеки суперечності та протиріччя і постають головною проблемою її забезпечення.

Проблема виділення конкретних рівнів економічної безпеки широко представлена в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, О. Шнипко дослідив види і чинники безпеки ієрархічних економічних систем [11], А. Сундук провів аналіз економічної безпеки України в регіональному вимірі [38], О. Кириченко та В. Алькема визначили зміст та особливості ієрархічної структури системи економічної безпеки в умовах глобалізації, виділили основні підсистеми економічної безпеки в ієрархічній структурі системи безпеки та провели декомпозицію рівнів і видів категорії «економічна безпека» [75], А. Алієв розглянув засади формування міжнародної економічної безпеки [76], Е. Моїсеєнко обґрунтував необхідність забезпечення економічної безпеки регіональних об'єднань держав [77], І. Долматов дослідив процес формування регіональної системи забезпечення економічної безпеки [78], Т. Васильців, С. Григоруk, Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко, С. Ілляшенко, М. Бендиков та ін. досліджували різні аспекти управління, процеси, механізми та моделі економічної безпеки підприємства [79; 80; 81; 82; 83].

Однак, критичний огляд спеціальної літератури доводить, що більша частина наукових напрацювань з даної проблематики спрямована на дослідження конкретних рівнів економічної безпеки в глобальному середовищі. В той же час спробам комплексного підходу до виокремлення ієрархічних рівнів економічної безпеки в глобальному середовищі не вистачає системності та логічної послідовності викладення матеріалу.

У зв'язку з вищевикладеним, на основі проведеного автором дослідження та з урахуванням усталеного підходу вітчизняних та зарубіжних науковців [11; 75] до виокремлення конкретних рівнів економічної безпеки, автором було досліджено та проаналізовано наступні рівні ієрархії систем забезпечення економічної безпеки в глобальному середовищі: глобальний, міжнародний,

рівень економічної безпеки регіональних об'єднань держав, національний, регіональний, рівень суб'єктів господарювання та окремої особи (рис. 1.7).

Зазначимо, що за вихідну основу виокремлення конкретного рівня ієрархії системи економічної безпеки можна брати ознаки, які ґрунтуються на показниках та критеріях масштабності економічної діяльності або на параметрах оцінки потенціалу економічного простору, що охоплюється відповідною економічною системою. При цьому число таких ієрархічних рівнів або загальна кількість підсистем, що може бути виокремлено в процесі аналізу, залежить від декількох факторів, серед яких варто виділити наступні: завдання дослідження; функціональний, адміністративний, організаційний поділ економічних систем; специфіка діяльності суб'єктів таких підсистем; особливості сучасного етапу розвитку суспільства тощо. Крім цього, цілком логічним постає можливість виокремлення в межах конкретно визначеного рівня ієрархії економічної безпеки підсистем нижчого рівня [75, с. 10].

Отже, виходячи з принципу системності, виокремлення окремих підсистем можна здійснити в межах будь-якого ієрархічного рівня системи економічної безпеки. Проте при цьому варто враховувати, що між окремими рівнями ієрархії системи існує тісний взаємозв'язок, певна організаційна цілісність та функціональна єдність. Проявляється такий зв'язок у тому, що ефективне функціонування та продуктивний розвиток окремого рівня системи економічної безпеки обумовлюється процесами, що протікають не тільки у межах вищих рівнів ієрархії, однак і з урахуванням характеру протікання таких процесів у межах нижчих ієрархічних рівнів. Цілком логічно, що вплив певного рівня на розвиток окремо взятої підсистеми економічної безпеки буде різним, однак, саме комплексна взаємодія всіх рівнів забезпечує макробаланс системи в цілому [75, с. 17].

В межах дослідження доцільним постає проведення детального аналізу визначених рівнів системи економічної безпеки в глобальному середовищі. На першому рівні відбувається формування та розвиток системи глобальної

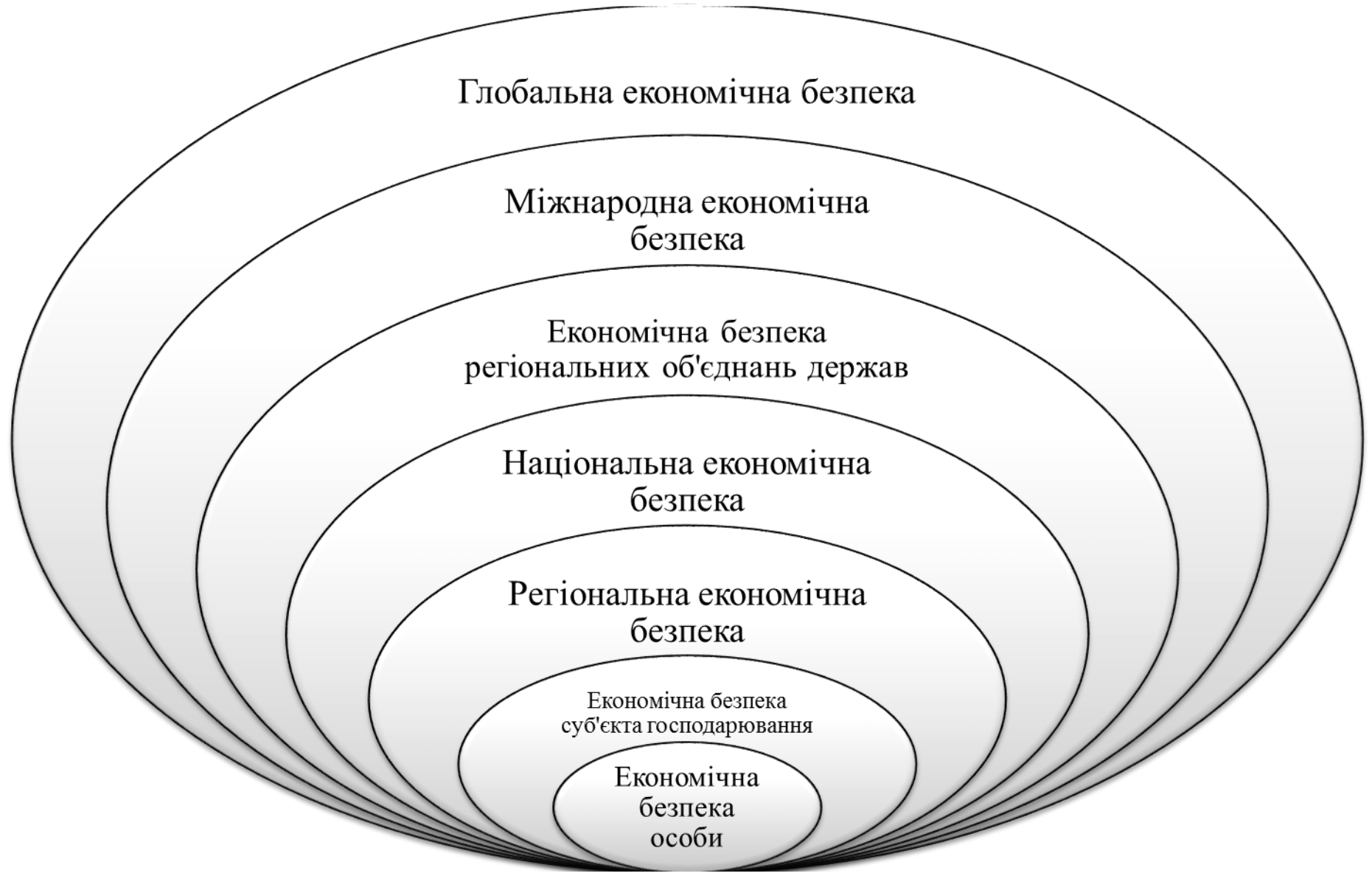

Рис. 1.7. Ієрархічні рівні економічної безпеки

Джерело: складено автором

економічної безпеки. Виникнення даної системи зумовлено поширенням процесу інтеграції національних економік до глобального світогосподарського простору, де в подальшому відбувається формування та реалізація національних економічних стратегій, досягнення стратегічних цілей та забезпечення пріоритетів стабільного розвитку. Так, глобальна економіка формує якісно новий рівень та принципово відмінні від діючих умови становлення і розвитку держав світу, які охоплюють економічні, соціальні, політичні, науково-технологічні, демографічні, екологічні, культурні та інші взаємозв'язки. Даний факт руйнує межі існуючих автаркічних національних суспільних систем. При цьому, кордони між державами не зникають, вони лише стають більш прозорими, фактори виробництва - більш мобільними, у зв'язку з чим постає неможливим подальше їх стримування в межах конкретної території.

Таким чином, система глобальної економічної безпеки являє собою цілий комплекс міждержавних, національних, наддержавних, регіональних і недержавних інститутів, норм, правил, законів, механізмів, методів, заходів та засобів здійснення цілеспрямованого впливу на сучасні виклики розвитку глобальної економіки, в тому числі забезпечення необхідних умов задля всебічного захисту та реалізації життєво важливих загальноцивілізаційних інтересів планетарного масштабу. При цьому, роль глобальної економічної безпеки в системі світогосподарських відносин доволі специфічна та унікальна [75, с. 11]. Вона не заміщує міжнародну й національну безпеку, однак, підпорядковує їх та визначає напрями і параметри існування й подальшого розвитку.

Наступною розглянемо систему міжнародної економічної безпеки, основним підґрунтям якої виступає спільна зацікавленість суб'єктів міжнародних економічних відносин у стабільному та прогнозованому розвитку світової економіки. На цій основі в межах даної системи відбувається діалог, сторонами якого сьогодні виступають не тільки провідні країни світу, а й ті, що розвиваються. В рамках такого діалогу проводяться спільні фундаментальні

дослідження, одним з основних результатів яких має стати розроблення та реалізація комплексу міжнародних правових норм, спрямованих на регламентування відносини у сфері економічної безпеки [75, с. 12]. Вихідним підґрунтям досліджуваної системи економічної безпеки в даному аспекті виступатиме комплекс універсальних міжнародних, регіональних, двосторонніх правил та норм, що забезпечуватимуть ефективне запобігання та недопущення дискримінації по відношенню до будь-якого суб'єкта міжнародних відносин.

Отже, з урахуванням вищезазначеного, можна зробити висновок, що міжнародна економічна безпека в умовах глобалізації представляє собою комплекс міжнародних умов, інституціональних структур та домовленостей щодо безпечного та ефективного співіснування, при якому кожному учаснику міжнародних економічних відносин гарантується можливість вільно обирати та провадити власну стратегію безпечного соціально-економічного розвитку, при цьому не відчуваючи в будь-якій мірі зовнішнього політичного тиску чи агресії, одночасно розраховуючи на взаємоприйнятне та взаємовигідне співробітництво з боку інших країн світу [76].

На наступному рівні виділимо систему економічної безпеки регіональних об'єднань держав світу, яка представляє собою певну організаційну форму, що сформувалася внаслідок інтеграції держав, економічних і політичних відносин між регіональними наднаціональними і міжнаціональними, політичними, економічними, громадськими інститутами, що дозволяють об'єктивно визначати, оптимально та ефективно реалізовувати стратегічні цілі та інтереси держави в економічній сфері на регіональному рівні, усувати загрози в економічній сфері, забезпечувати збереження цілісності, стабільності, економічної ефективності та незалежності, конкурентоспроможності, здатності до стійкого зростання і саморозвитку регіонального об'єднання як окремого суб'єкта міжнародних відносин.

В процесі забезпечення економічної безпеки регіональних об'єднань держав можна виділити інституціональний, економічний, політичний та інформаційний аспекти. В рамках інституціонального аспекту відбувається

створення та реалізація ефективних інститутів регіональних угруповань, а також координація їх діяльності паралельно із формування міжнародних правових норм, що регулюють відносини у сфері економічної безпеки регіональних об'єднань держав, та імплементація їх в національне законодавство. В рамках економічного аспекту провадиться діяльність, спрямована на формування ефективної економічної, фінансової, а також антикризової політики, спрямованої на ефективну протидію та нейтралізацію негативного впливу викликів розвитку глобальної економіки, реалізацію стратегічних регіональних економічних цілей і пріоритетів розвитку. В рамках політичного аспекту здійснюється політична та організаційна діяльність створених міжнародних і національних інститутів, спрямована на забезпечення належних умов для стабільного існування і прогресивного розвитку регіонального угруповання. В рамках інформаційного аспекту здійснюється інформаційне забезпечення та діагностика сучасного стану економічної безпеки регіонального об'єднання. При цьому всі вищезазначені аспекти тісно взаємопов'язані, взаємодоповнюючи один одного та утворюючи єдину комплексну систему забезпечення економічної безпеки регіонального об'єднання держав світу [77].

На наступному рівні розглянемо систему національної економічної безпеки, яка представляє собою відкриту систему зі стійкими зв'язками з підсистемами вищих та нижчих рівнів. При цьому саме через наявність таких зв'язків дана система отримує необхідні ресурси, які в подальшому використовує для підтримання власного життєзабезпечення, ефективного функціонування та безпечного розвитку. Однак, разом з цим такі зв'язки виступають також і каналом поширення негативного впливу сучасних викликів розвитку глобальної економіки на національну економіку конкретної держави. У зв'язку з цим основним завданням структурно-функціонального аналізу та діагностики досліджуваної системи економічної безпеки постає визначення оптимального балансу між характером та особливостями взаємодії даної підсистеми з підсистемами вищих та нижчих рівнів.

Оскільки в сучасних умовах розвитку глобалізація як міжнародне явище планерного масштабу визначає якісно новий рівень взаємодії країн світу у різних сферах діяльності, значною мірою посилюється ступінь їх взаємозалежності та взаємозв'язку, а отже, об'єктивно нівелюється значення самих національних держав, знижується рівень їх суверенітету, накладаються певні обмеження на їх дії та бездіяльність у глобальному світовому просторі. За умов поступового переплетення національних економік дедалі суттєвіше проявляється вплив актуальних загальносвітових тенденцій економічного розвитку на можливість та здатність конкретної держави самостійно формувати власну економічну стратегію та в подальшому ефективно і результативно її реалізовувати. У зв'язку з цим сьогодні спостерігається неможливість гарантування національної економічної безпеки без тісної взаємодії з впливовими структурами систем економічної безпеки міжнародного та глобального рівнів, а також рівня безпеки регіональних об'єднань держав [7, с.39]. Тому основне завдання національної економічної безпеки в сучасних умовах, на нашу думку, полягає в підтриманні стійкого соціально-економічного розвитку держави з урахуванням актуальних викликів розвитку глобальної економіки за умови максимального використання їх потенційних можливостей.

Наступний рівень дослідження - системи регіональної економічної безпеки, важливість функціонування яких в рамках національної економічної безпеки конкретної держави визначається можливістю гарантування оптимального ступеня захищеності національних інтересів внаслідок впровадження та ефективної реалізації на регіональному рівні державних програм економічного розвитку. При цьому формування регіональної системи економічної безпеки необхідно проводити не тільки у відповідності до вищезазначених програм, але і з урахуванням умов, факторів та подальших перспектив соціально-економічного розвитку, виникнення та поширення сучасних викликів глобальної економіки, поточного стану безпеки регіону, а також наявності та ефективного функціонування інститутів, покликаних гарантувати належний рівень захисту економічної безпеки регіональної

економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз її розвитку [78]. Таким чином, забезпечення економічної безпеки окремих регіонів, з одного боку, передбачає інтеграцію регіональної економіки в національну економіку, з іншого – обумовлює збереження регіональної незалежності.

Зазначимо, що системи регіональної економічної безпеки завжди викликали та будуть викликати інтерес науковців у зв'язку зі специфічною їх унікальністю, що стає на заваді розробленню єдиного стандартизованого підходу до формування механізмів ефективного управління ними. При цьому на сьогоднішній день у світовій практиці не вироблено єдиного алгоритму розв'язання суперечностей, конфліктів, що виникають на регіональному рівні. На основі цього виникає необхідність виокремлення ще однієї особливості досліджуваних систем, а саме: існування значної кількості горизонтальних зв'язків, що не є характерним для будь-яких систем безпеки інших рівнів. Така кількість горизонтальних впливів, з одного боку, розширює можливості регіонального розвитку, а з іншого - виступає джерелом поширення негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз [75, с. 12].

На наступному рівні дослідження виділимо систему економічної безпеки суб'єктів господарювання, яка сприймає виклики розвитку підсистем всіх вищезазначених рівнів (від глобального до регіонального) та в повній мірі відчуває на собі їх деструктивний вплив. При цьому зазначимо, що система економічної безпеки окремого суб'єкта господарювання є цілком індивідуальною. Її специфічність, комплексність, повнота та дієвість залежать від цілого ряду чинників, серед яких варто виділити наступні: стабільність економічної ситуації в країні; діюча нормативно-правова база; рівень розвитку інституціональних структур здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства; адаптивність стратегічного потенціалу конкретного господарюючого суб'єкта [79]; кон'юнктура товарних та фінансових ринків, а також ринків робочої сили, матеріальних ресурсів, інформації тощо; забезпеченість необхідними ресурсами; рівень розвитку бізнес-культури та ін.

В цілому можна зазначити, що, на нашу думку, пріоритетне значення в розглянутій ієрархічній системі належить саме національній економічній безпеці, оскільки вона не лише лежить в основі формування і розвитку міжнародної та глобальної безпеки, а й виступає базисом, результатом функціонування підсистем нижчих рівнів. При цьому, на наш погляд, доцільно відзначити, що розглянуті вище ключові фактори впливу на економічну безпеку мають різну значимість під час дослідження конкретного її рівня (табл. 1.5). Проте, варто зауважити, що на будь-який рівень економічної безпеки в тому чи іншому ступені здійснює вплив кожний з досліджених ключових факторів.

Таблиця 1.5

Структуризація ключових факторів за рівнем впливу на окремі рівні економічної безпеки в глобальному середовищі

Рівень економічної безпеки	Назва фактора
Глобальна економічна безпека	Політичний, військовий, екологічний, енергетичний.
Міжнародна економічна безпека	Військовий, макроекономічний, політичний, екологічний, фінансовий, цивілізаційний, геостратегічний, зовнішньоекономічний, правовий.
Національна економічна безпека	Політичний, геостратегічний, цивілізаційний, відкритість економіки, макроекономічний, військовий, соціально-демографічний, продовольчий, зовнішньоекономічний, правовий, науково-технологічний, екологічний, фінансовий, сировинний, енергетичний, інформаційний, інноваційний, інвестиційний.
Регіональна економічна безпека	Продовольчий, соціально-демографічний, зовнішньоекономічний, науково-технологічний, сировинний, енергетичний, інноваційний, інвестиційний.
Економічна безпека суб'єктів господарювання	Політичний, зовнішньоекономічний, правовий, науково-технологічний, екологічний, фінансовий, інформаційний, інноваційний, інвестиційний.
Економічна безпека особи	Соціально-демографічний, продовольчий, правовий, інформаційний, екологічний.

Джерело: складено автором

В сучасних умовах зміцнення позицій України у світовій економічній системі вимагає адаптації її національного господарства до найактуальніших тенденцій та сучасних напрямків розвитку світового господарства. Однак, для

того, щоб оперативно реагувати на актуальні виклики глобалізації, доцільним представляється розроблення та реалізація ефективних моделей і механізмів управління економічною безпекою національного господарства, адекватних сучасним світовим реаліям. При цьому, на нашу думку, таке управління повинно ґрунтуватися на комплексі заходів, направлених, в першу чергу, на забезпечення життєво важливих національних інтересів держави в економічній сфері, досягнення стійкого та збалансованого соціально-економічного росту, а також гарантування належного захисту економічної безпеки держави, суспільства та окремого громадянина.

В рамках дослідження здійснено комплексний аналіз концептуальних поглядів закордонних та вітчизняних науковців на проблему управління економічною безпекою в глобальному середовищі [26; 29; 46; 84; 85; 86], а також досліджено окремі її аспекти, пов'язані з розробкою та реалізацією ефективних інструментів, моделей, принципів та сценаріїв розвитку процесу інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства та потенційними способами інституційної взаємодії між суб'єктами глобальної економіки.

В цьому аспекті, зазначимо, що сьогодні можна спостерігати численні спроби з боку міжнародних організацій, їх регіональних угруповань та навіть окремих держав світу інституційного оформлення та закріплення єдиних підходів до вирішення актуальних питань управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі, визначення масштабів, напрямків та перспектив зростання взаємозалежності й взаємопроникнення суб'єктів світового економічного простору, розроблення універсальних принципів взаємовигідного співробітництва для різних держав світу з урахуванням їх національних інтересів, пріоритетів розвитку та специфіки функціонування національного господарства, а також апробація різноманітних інструментів здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства на багатосторонній основі [84, с. 51].

Зауважимо, що в рамках здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства в глобальному середовищі існують та розвиваються кардинально відмінні за загальною спрямованістю і специфікою протікання процесів, рівнем і масштабами впливу, а також характером зв'язків типи взаємодії інститутів у світовому економічному просторі. В цьому аспекті з метою поглибленого аналізу функціональної та організаційної трансформації існуючих на сьогоднішній день інститутів різних рівнів глобальної економічної системи, що відбуваються в процесі їх взаємного впливу та проникнення, на наш погляд, доцільно дослідити основні типи інституційної взаємодії.

Значний інтерес представляють погляди науковців на дану проблематику. Так Оран Р. Янг виділяє три типи інституційної взаємодії [85]. Він зазначає, що інституції взаємодіють між собою як на горизонтальному (на одному рівні соціальної організації), так і на вертикальному (крізь рівні соціальної організації) рівнях. Виникаючі зв'язки можуть генерувати наслідки, які будуть сприятливими, у разі якщо регіональні інституції набувають поширення через інституції глобальні, або дестабілізуючими, у разі якщо глобальні правила суперечать або підривають основи неформальних інституцій на регіональному рівні. При цьому горизонтальна і вертикальна взаємодія можуть бути більш-менш симетричними або протилежними за своїм характером. В цьому аспекті вертикальний тип взаємодії постає результатом організації співробітництва інституцій різних рівнів та масштабів (наприклад, СОТ і СНД, ООН і ОПЕК та ін.). Горизонтальний тип представляється відображенням взаємозв'язку інституцій одного рівня суспільної організації (наприклад, ЄС і Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, МВФ і Світовий Банк).

Крім того, інституції взаємодіють між собою також на основі функціональних взаємозалежностей, що постають наслідком існування вроджених зв'язків або зв'язків стратегічних, які є результатом політичного проектування та управління. Так, функціональний тип взаємодії визначає взаємозв'язки між двома або більше інституціями різного організаційного, функціонального та/або професійного профілю, основним завданням яких є

вирішення одних і тих самих глобальних проблем сучасності. Політичний тип доцільно розглядати в умовах, коли відбувається примусове встановлення взаємозв'язків між різними інституціями з метою досягнення визначених колективних або індивідуальних інтересів провідних акторів глобальної економічної системи. При цьому конкретні дії в напрямку політичного проектування мотивовані, головним чином, бажанням підвищити інституційну ефективність. Так, зусиллям регіональних інституцій, спрямованим на досягнення глобальних домовленостей, необхідно надавати грамотну оцінку, розглядаючи проявлену ініціативу в аспекті загальної спрямованості об'єднання ефективності невеликих за масштабом систем до систем більшого масштабу [85].

В даному аспекті на увагу заслуговує виділення Олавом Ш. Стоком окремої типології інституційної взаємодії з позиції якості функціонування інститутів [86]. Результати проведеного аналізу систематизовано та наведено у Додатку Г (табл. Г 1).

Резюмуючи проаналізовані в процесі дослідження теоретичні підґрунтя вивчення інституційної тематики провідних західних експертів, зазначимо, що на сьогоднішній день у науковому світі не склалося єдиного загальноприйнятого погляду на моделі, напрямки, методи і способи інституційної взаємодії, а також уніфікованих методик розроблення та використання індикаторів оцінки ефективності функціонування інститутів. На думку автора, це обумовлено різноспрямованою природою сучасних течій інституціоналізму як наукового напрямку та міждисциплінарним характером таких досліджень. Широкий спектр наукових інтересів, а отже - об'єктів дослідження (від глобальних, міжнародних, державних інститутів та різного роду ринкових структур до суб'єктів господарювання та окремих осіб), унеможлилював зосередження уваги науковців на конкретній проблематиці дослідження з уніфікованим об'єктом вивчення. В той же час в умовах глобалізації світогосподарського простору при явному домінуванні міжнародних економічних відносин у забезпеченні конкурентних переваг

суб'єктів міжнародної діяльності, перед інституціоналізмом постають нові завдання та виклики. Так, сьогодні важливо не тільки здійснити комплексний аналіз характеру і сили інституційних взаємозв'язків та природи виникнення різних типів інституційної взаємодії, необхідним постає й розроблення концептуальної структурованої моделі динамічного та адекватного сучасним реаліям розвитку механізму інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі.

В цьому аспекті, на наш погляд, доцільно проаналізувати перспективні моделі та механізми глобального управління в розрізі здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства. Так, Х. Йоргенс [87] виділяє такі механізми глобального управління: гармонізацію, примус та дифузію (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Механізми глобального управління

	ГАРМОНІЗАЦІЯ	ПРИМУС	ДИФУЗІЯ
Спосіб/Режим дії	Багатостороння кооперація та узгоджене прийняття рішень	Односторонні домовленості (політичні та/або економічні)	Децентралізована імітація (переконання/вивчення)
Рівень зобов'язань	Від середнього до високого	Високий	Низький
Ключові мотиви національних директивних органів, визначаючих стратегічний політичний курс	<ul style="list-style-type: none"> ➤ адресність транскордонних проблем; ➤ уникнення торговельних диспропорцій. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ приєднання до діючих міжнародних організацій та угод; ➤ отримання фінансової та технічної допомоги 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ пошук вирішень внутрішніх проблем в державі; ➤ зменшення невизначеності; ➤ подолання негативного впливу з боку інших держав; ➤ досягнення зовнішньої і внутрішньої легітимності.
Основні рушійні сили	Інтерес	Сила	Знання

Джерело: складено автором на основі [87]

Формування та функціонування вищезазначених механізмів в сучасних умовах постає результатом якісної модифікації міждержавної політики на глобальному рівні, в рамках якої нормативні засади однієї країни світу

здійснюють вплив на результати господарської діяльності іншої. У зв'язку з цим саме держави виступають визначальними суб'єктами нормотворення та повноцінними учасниками процесу формування інституціональних основ управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі.

На думку автора, існуюча система міждержавних економічних відносин, яка останніми роками гарантувала стабільний розвиток та належний рівень захисту економічної безпеки на всіх рівнях, вже не відповідає сучасним реаліям. Загострення економічних, політичних та соціальних суперечностей на всіх рівнях глобальної економічної системи свідчить про розростання процесу старіння діючих нормативно-правових та соціально-економічних інститутів гарантування й узгодження національних інтересів. Таким чином, на сьогоднішній день спостерігається тотальна неспроможність існуючих інститутів ефективно запобігати та врегульовувати конфлікти, суперечності й протиріччя, що виникають на різних рівнях, а також долати глобальні економічні, політичні і соціальні асиметрії, що набувають дестабілізуючого характеру [69]. У зв'язку з втратою інститутами контролю над основними сферами своєї діяльності, найактивніші учасники міжнародних економічних відносин, маючи значний економічний, політичний, інноваційний, ресурсний та науково-технологічний потенціал, починають перебирати на себе певну частину організаційних та адміністративних функцій, віднесених до компетенції вищезазначених інститутів.

При цьому кількісний та якісний склад, а також масштаби сучасних викликів глобальної економіки за останній час не тільки не зменшилися, але навпаки – тільки набирають обертів, постійно змінюючи свою направленість, силу впливу та пріоритетність. У зв'язку з цим на сьогоднішній день дуже гостро стає питання щодо необхідності кардинального реформування та трансформації діючих інститутів управління економічною безпекою, які в сучасних умовах не здатні ефективно та продуктивно впливати на процеси гарантування й забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях. На наш

погляд, таке реформування повинно базуватися не тільки на існуючому досвіді минулих років, нормативно-правовій базі, наявних ресурсних можливостях, однак, враховувати також реальний баланс сил, що склався на сьогоднішній день в рамках міжнародних економічних відносин.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що в сучасних умовах розвитку глобальної економіки відбулися кардинальні зміни у новітніх шляхах та підходах до формування системи міжнародних економічних відносин. Багатовекторність розвитку та необхідність адаптації до нового інституційного середовища безпеки, актуальним викликом глобальної економіки вимагають не тільки створення адекватного сучасним реаліям світового економічного порядку, а й визначення якісно нового формату міжнародного співробітництва. Виходячи з цього, процеси інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі передбачають створення таких схем та принципів здійснення управлінського впливу, за яких гарантуватиметься забезпечення збалансованості національних інтересів провідних держав світу, міжнародних інтеграційних об'єднань з інтересами країн, що розвиваються, суспільних інститутів, транснаціональних мережевих структур і міжнародних організацій глобального типу при розробці глобальних стратегій безпечного та збалансованого загальноцивілізаційного соціально-економічного розвитку.

Висновки до розділу 1:

1. Результати аналізу сутності поняття «економічна безпека» дозволили систематизувати характеристику терміну у спеціальній літературі та запропонувати визначення дефініції «економічна безпека», що пропонується, як: «стан економіки, інститутів державної влади та суспільства, який характеризується забезпеченістю на належному рівні необхідними ресурсами та дозволяє гарантувати стабільний, збалансований, прогресивний розвиток національної економіки, обумовлюючи її стійкість, а також незалежність та захищеність національних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз».

2. Обґрунтовано, що поняття «економічна безпека» має конкретно-історичний зміст, у зв'язку з чим структурування та ранжування її складових поза певним контекстом не має сенсу. Визначено, що поняття «економічна безпека» носить «граничний» характер, оскільки її стан описується зворотними величинами, тобто тими чи іншими загрозами її економічним, соціальними та іншим параметрам. Встановлено, що на зміст поняття «економічна безпека» впливають національні інтереси та національна ідея, у зв'язку з чим дана дефініція має певний ідеологічний аспект.

3. Розглянуто та систематизовано основні концептуальні підходи до вирішення проблем економічної безпеки національного господарства, проведено аналіз їх еволюції, розглянуто камералістичну, кейнсіанську, інституціональну концепції. Встановлено, що досліджені концептуальні підходи до розуміння економічної безпеки взаємодоповнюють одна одну.

4. Систематизовано та досліджено ключові фактори впливу на економічну безпеку національного господарства, серед яких запропоновано виділяти такі групи факторів: економічні (макроекономічний, фінансовий, зовнішньоекономічний, інвестиційний фактори), ресурсні (сировинний, енергетичний, продовольчий фактори), структурно-організаційні (науково-технологічний (в т.ч. техніко-виробничий), інноваційний, інформаційний фактори), інституційні (соціально-демографічний (в т.ч. етносоціальний), політичний, правовий, екологічний, цивілізаційний фактори), глобалізаційні (військовий, геостратегічний фактори та фактор відкритості економіки).

5. Досліджено та проаналізовано рівні ієрархії систем забезпечення економічної безпеки в глобальному середовищі, серед яких запропоновано виділити: глобальний, міжнародний, рівень економічної безпеки регіональних об'єднань держав, національний, регіональний, рівень суб'єктів господарювання та окремої особи.

Результати розділу опубліковані у роботах [88-97].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

2.1. Аналіз викликів розвитку національної економіки в глобальному середовищі та оцінка їх впливу на економічну безпеку національного господарства України

На сьогоднішній день спостерігаємо наростаючий вплив процесів глобалізації, інтернаціоналізації, фінансіалізації, інформатизації, інтелектуалізації, соціалізації і транснаціоналізації на функціонування та перспективи розвитку суб'єктів діяльності світової економічної системи. Дані процеси детермінували формування й поширення новітніх викликів розвитку національної економіки, одночасно сприяючи посиленню впливу провідних світових акторів та міжнародних організацій на механізми і правила здійснення суб'єктами господарювання ефективної зовнішньоекономічної діяльності.

Як зазначає С. Поважний, «глобалізація сьогодні визначає не тільки новий кількісний вимір інтенсивності взаємозв'язків та взаємозалежності окремих країн світу та їх економік, а і їх нову якість, за якої фактично формується новий рівень економічної глобалізації» [98, с. 5]. Проте, поряд зі створенням нових умов, джерел та можливостей розвитку, глобалізація формує виклики економічній безпеці національного господарства, без дослідження, аналізу та врахування яких в сучасних умовах практично неможливо забезпечити конкурентоспроможність національної економіки, її стабільний та безпечний розвиток.

Внаслідок активізації глобалізаційних процесів спостерігається поширення відкритості національних економік, що в свою чергу призводить до зростання впливу зовнішніх викликів на стан їх економічної безпеки. Як

результат: майже всі національні економіки у світі зазнають впливу чинників міжнародної конкуренції, факторів коливань глобального попиту і пропозиції, кризових процесів та явищ у різних секторах глобальної економічної системи. Нові світові реалії переконливо свідчать, що перспективи, напрямки, темпи соціально-економічного та цивілізаційного розвитку національних господарств країн світу певною мірою визначаються глобалізаційними явищами та процесами, а також здатністю національних економік оперативно й адекватно реагувати на сучасні виклики глобальної економіки [99, с. 435].

У спеціальній літературі представлені різні підходи до дослідження актуальних викликів розвитку національної економіки в глобальному середовищі. Так, Є Хлобистов дослідив глобальні виклики стійкого розвитку України, аналізуючи тенденції розвитку світу до 2020 р. [100], Ю. Ткаченко розглянув глобальні виклики в контексті формування інвестиційної привабливості національної економіки [101], Н. Тарнавська провела аналіз глобальних викликів для інститутів регулювання конкуренції [102], дослідження В. Співака спрямоване на визначення глобальних викликів та локальних проблем України у процесі переходу до сталого розвитку [103], І. Крапивний обґрунтував глобальні виклики для України в умовах транснаціоналізації економіки [104], С. Сардак дослідив нові глобальні виклики економічного розвитку [105]. Таким чином, критичний огляд літератури з даної проблематики доводить необхідність системного та комплексного дослідження викликів розвитку національної економіки в глобальному середовищі, здійснення їх систематизації та узагальнення, а також об'єктивної оцінки їх впливу на економіку України.

Таким чином, з метою систематизації актуальних викликів розвитку національної економіки в глобальному середовищі автором було їх згруповано у відповідності до визначених вище факторів впливу на економічну безпеку національного господарства, оскільки формування та поширення кожного конкретного виклику відбувається в рамках чітко визначеного фактору (або групи факторів) впливу.

Так, в рамках *глобалізаційних* факторів впливу на економічну безпеку національного господарства доцільно виділити наступні виклики розвитку національної економіки.

Одним з наймасштабніших, на нашу думку, викликів розвитку національної економіки України на сьогоднішній день постає **глобалізація**, яка, з одного боку, виступає джерелом і каталізатором багатоаспектного розвитку, а з іншого – провокатором конфліктів та криз. Вона не є незмінною і однорідною, особливо з урахуванням позитивних та негативних аспектів її прояву, коли витрати і здобутки розподіляються нерівномірно, не збалансовано, неритмічно, непропорційно та асинхронно, при чому головним чином - у міжкраїновому аспекті. Підтвердженням даної тези виступають дані звіту «KOF Index of Globalization 2014», підготовленого швейцарським науково-дослідним інститутом KOF Swiss Economic Institute. Головним результатом роботи інституту в даному напрямку є узагальнений індекс глобалізації (KOF Index of Globalization), що позиціонується як комбінований показник, який дозволяє оцінити масштаби інтеграції тієї або іншої країни у світовий простір, а також здійснити порівняння різних країн за окремими компонентами індексу, які унаочнюють собою змінні, що вимірюють економічні, соціальні та політичні аспекти глобалізації. Згідно даних звіту, за попередніми даними у 2014 році світова першість за рівнем глобалізації належить Ірландії (підсумкове значення індексу 92,17 балів). Високі показники демонструють Бельгія (91,61), Нідерланди (91,33), Австрія (90,48), Сінгапур (88,63), Данія (87,43), Швеція (87,39). В той же час найнижчі значення індексу у Сомалі (24,03), Соломонових островів (25,43) та островів Кірибаті (26,2). Поточне значення індексу KOF для України складає 68,85 балів, що на 1,07 відсоткових пункти вище показника минулого року (рис. 2.1) [106].

Аналіз динаміки індексу глобалізації України з 1991 по 2013 роки свідчить, що за цей період масштаби інтеграції країни у світовий простір зросли майже у 2,3 рази (з 29,12% у 1991 р. до 67,78% у 2013 р.). При цьому масштаби економічної глобалізації України за індексом KOF зросли більше, ніж у 2 рази

(з 31,36% у 1991 р. до 64,84% у 2013 р.), соціальної глобалізації – більше, ніж у 2 рази (з 22,28% у 1991 р. до 57,78% у 2013 р.), політичної глобалізації – більше, ніж у 3,4 рази (з 25,29% у 1991 р. до 86,07% у 2013 р.) [106]. Що стосується темпів глобалізації України, то останніми роками спостерігається незначне їх сповільнення (рис. 2.2).

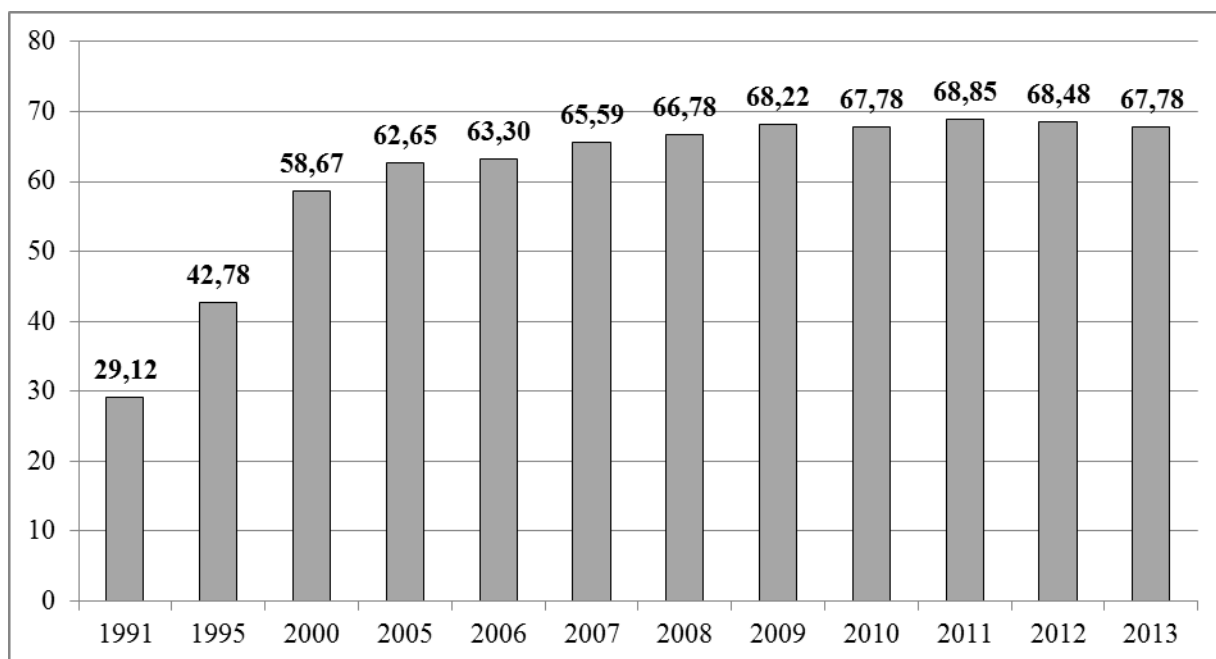

Рис. 2.1. Динаміка індексу глобалізації України за версією КОФ, 1991-2013 рр.

Джерело: складено автором на основі [106]

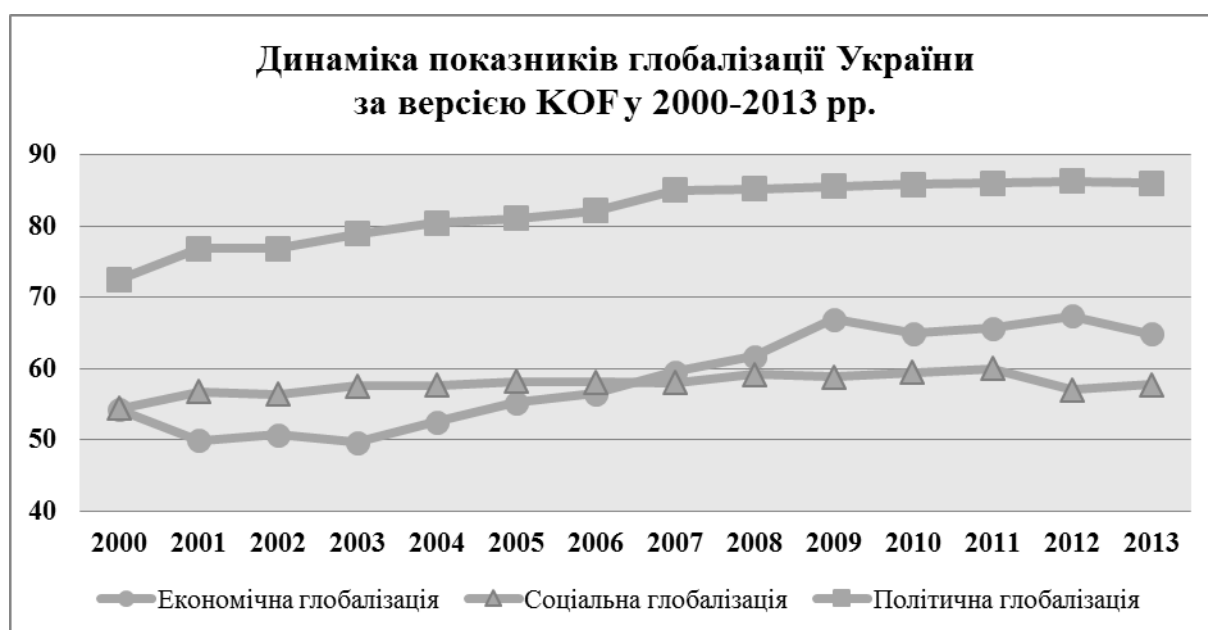

Рис. 2.2. Динаміка показників глобалізації України за версією КОФ, 2000-2013рр.

Джерело: складено автором на основі [106]

Таким чином, в умовах глобалізації виникають, поширюються та дістають подальшого розвитку різноаспектні та різноспрямовані економічні, технологічні, інформаційні, міжцивілізаційні, соціокультурні виклики, що постають передумовою виникнення та поширення відповідних асиметрій сучасного світогосподарського розвитку [107, с. 410]. При цьому основними адресатами більшості глобалізаційних викликів постають національні економіки країн світу.

Ще одним викликом розвитку національної та навіть глобальної економіки постає **міжнародний тероризм**, піратство, виготовлення та розповсюдження зброї масового знищення, транснаціональна організована злочинність, торгівля людьми, нелегальна торгівля зброєю, локальні конфлікти (в т.ч. і регіональні сепаратистські тенденції), міжетнічні та міжконфесійні суперечності, наркобізнес. При цьому на сьогоднішній день тероризм як явище виходить за межі національних кордонів держав, набуваючи міжнародного та глобального характеру, масових форм, все частіше виступаючи в якості зброї в боротьбі проти зовнішнього тиску та надмірного втручання. З метою аналізу впливу даного виклику національної економіки на економічну безпеку національного господарства України узагальнено статистичні дані Генеральної прокуратури України за січень-жовтень 2014 року в розрізі кримінальних правопорушень та скоєння злочинів у даній сфері (табл. 2.1) [108].

Як виклик розвитку національної економіки пропонуємо розглянути **зростання невизначеності світового розвитку**, посилення глобальної конкуренції, зростаючої регіональної диференціації і спеціалізації в умовах набираючої масштабів глобалізації. Сучасний період розвитку характеризується стрімкою зміною складу провідних світових лідерів та відносин між ними. Формуються та загострюються суперечності між традиційними та новосформованими центрами сили (окремими державами світу та їх союзами). Поряд зі швидким економічним зростанням групи країн БРІКС, посилюються їх амбіції та претензії на світове й регіональне лідерство, здійснення економічного та політичного впливу на регіональні, міжнародні і навіть глобальні процеси.

Таблиця 2.1

Зведені статистичні дані щодо скоєння окремих видів кримінальних правопорушень на території України за січень-жовтень 2014 р.

Вид правопорушення	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді
Злочини проти основ національної безпеки України	501
Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини	100
Створення злочинної організації	4
Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності	34
Терористичний акт	1 325
Втягнення у вчинення терористичного акту	7
Публічні заклики до вчинення терористичного акту	4
Створення терористичної групи чи терористичної організації	362
Сприяння вчиненню терористичного акту	11
Фінансування тероризму	46
Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами	6 576
Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів	145
Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	7 619
Застосування зброї масового знищення	0
Піратство	0

Джерело: складено автором на основі [108]

Число суб'єктів, які визначають загальну спрямованість світової економічної динаміки, останніми роками значно зросло, що принципово відрізняє ситуацію перших десятиліть XXI століття. Нові центри сили впливають на всі світогосподарські тренди, змінюють конфігурацію світової торгівлі, валютної сфери, потоків капіталу та трудових ресурсів. На нашу думку, загострення конкуренції у цих напрямках може призвести до рецидивів економічного націоналізму, протекціонізму, а також до зміни ряду принципів світогосподарського регулювання.

У зв'язку з цим найближчий період розвитку глобальної економіки, на наш погляд, буде характеризуватися структурною перебудовою світового господарства, пов'язаною, в першу чергу, зі зміною балансу між його провідними економічними центрами, посиленням ролі регіональних економічних союзів. На подальший розвиток значною мірою буде впливати знаходження й утримання оптимального балансу між тенденцією поетапної глобалізації світової економіки, що вже склалася, та тенденцією регіоналізації, як реакцією на загострення напруженості між світовими центрами сили та нагромадження диспропорцій у світовій торгівлі і фінансовій системі.

Для вітчизняної економіки така перебудова, з одного боку, створює нові можливості в розвитку зовнішньоекономічної інтеграції, зміцненні та розширенні позицій на світових ринках, з іншого боку – провокує загрозу витиснення України на периферію світової економіки, що в комбінації зі слабкістю її експортних позицій на ринках середньо- та високотехнологічної продукції може різко погіршити позиції держави в довгостроковій перспективі. Крім того, необхідно враховувати, що в умовах глобальної інноваційної системи світові лідери, що перемагають у конкурентній боротьбі, формують стандарти та правила, які стають обов'язковими для всіх учасників глобальних ланцюгів виробництва та збуту, тобто бар'єри для виходу на ринки.

Ще одним викликом розвитку національної економіки постає **транснаціоналізація**, що знаходить своє вираження у феномені транснаціональних корпорацій (далі - ТНК). При цьому, з одного боку, для перспективного розвитку національного господарства відкриваються унікальні можливості, з іншого – перед більшістю приймаючих країн постає цілий ряд суперечностей та проблем. Так, виступаючи двигуном розвитку світового господарства, ТНК не ставлять собі за ціль реалізацію задач економічного розвитку в приймаючих країнах, їхньою метою є максимізація доходів на інвестований капітал. Тобто транснаціональний капітал, захищаючи власні інтереси, тією чи іншою мірою здійснює небажане втручання у політичне та

економічне життя приймаючої країни в напрямі, що часто суперечить її національними інтересами [104, с. 233].

Як вже відмічалось, сьогодні глобальна економічна система формується не на засадах рівності всіх її учасників [61; 109; 110]. Авторитетними фінансовими виданнями щорічно публікуються рейтинги найбільших ТНК у світі за різними показниками. Географічний розподіл найбільших фінансових ТНК світу за показником капіталізації за даними “Financial Times” (“FT 500: The World’s Largest Companies”, Великобританія) у 2013 році [110] представлено на рис. 2.3. Наведені дані наочно свідчать про однополярність та асинхронність розвитку сучасного світу.

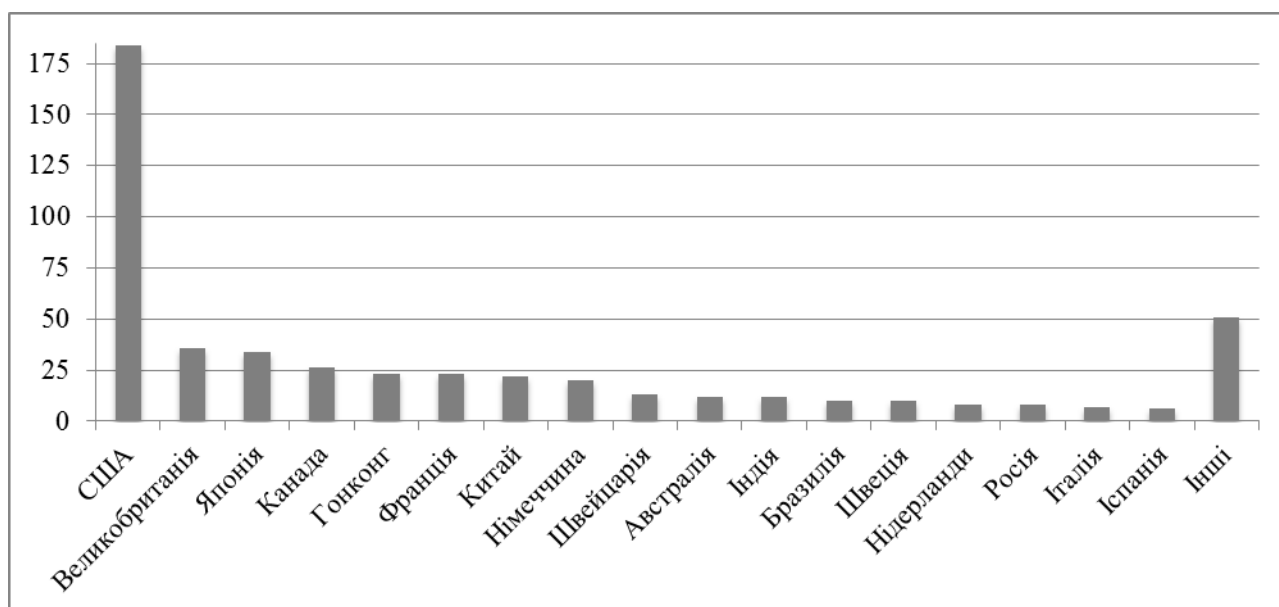

Рис. 2.3. Діаграма географічного розподілу найбільших фінансових ТНК світу за показником капіталізації у 2013 р.

Джерело: складено автором на основі [110]

Таким чином, формування та розвиток сучасних викликів глобалізації пов'язано, насамперед, з тим, що різні країни і народи продемонстрували неоднакову підготовленість до нової системи глобалізованого світу, відрізняючись за своїм економічним, політичним, ресурсним, демографічним, виробничим, соціокультурним потенціалом та рівнем розвитку.

В рамках *інституційних* факторів впливу на економічну безпеку національної економіки пропонуємо наступні виклики.

Ще одним викликом розвитку національної економіки постає необхідність і неминучість **концептуального визначення спрямування та тенденцій розвитку людства**. Через стрімке збільшення чисельності населення планети змінюється характер соціально-економічних та політичних відносин, у суспільстві формуються та дістають подальшого розвитку нові суб'єкти, групи, класи. Даний фактор сприяє побудові такої моделі розвитку людства, яка б визначила його ставлення до субстанціальних витоків природи, стратегічні орієнтири та пріоритети розвитку, закони, норми, стандарти, цінності, інтереси тощо [105, с. 66].

Крім того, сьогодні в умовах переформатування архітекtonіки сучасного світу, постає питання визначення шляхів та напрямків подальшого розвитку у випадку руйнування теперішнього світоустрою, а також пошуку оптимальних альтернатив актуальним на сьогоднішній день світовим процесам та явищам. Особливо важливим в цьому аспекті вважаємо усвідомлення доцільності дотримання традиційних варіантів суспільного розвитку або, навпаки, обрання шляху адаптації до нової реальності.

Ще одним викликом розвитку національної економіки постають і нові **вимоги до якості людського потенціалу**. Актуальне на сьогоднішній день посилення конкуренції як на глобальному, так і на внутрішніх ринках в середньо- та, навіть, короткостроковій перспективі призведе до того, що на національному, регіональному та місцевому рівнях необхідним постане якісна розбудова та раціональне вдосконалення знань і навичок персоналу, міждисциплінарний характер яких стане ключовою компетенцією для будь-якої галузі економіки. Таким чином, наростатиме виклик, пов'язаний з необхідністю введення нових інноваційних форм навчання, які забезпечать більш широкий доступ до знань для кожного працівника та усього населення в цілому.

З метою дослідження даного виклику на економічну безпеку національного господарства України, було проаналізовано стан сучасний стан та динаміку розвитку окремих показників освітньої діяльності в країні (табл. 2.2). Так, наприклад, якщо кількість дошкільних навчальних закладів за період з

1990 р. по 2013 р. варіювалася (24,5 тис. закладів - у 1990; 21,4 тис. – у 1995; 16,3 тис. – у 2000; 15,1 тис. – у 2005; 15,6 тис. – 2010; 16,7 тис. – у 2013), то серед охоплення дітей дошкільними навчальними закладами (% до кількості дітей відповідного віку) після спаду у 1997 році спостерігається позитивна динаміка (1997 р. – 38%; 2000 р. – 40%; 2005 р. – 51%; 2010 р. – 53%; 2013 р. – 62%). Крім того, кількість загальноосвітніх навчальних закладів, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів протягом 1990-2013 років також суттєво варіювалася, однак, кількість аспірантів, докторантів, докторів наук та кандидатів наук за даний період значно збільшилася [58].

Таблиця 2.2

Окремі показники стану освіти в Україні у 2000-2013 рр.

Показник/Рік		2000	2005	2010	2011	2012	2013
Кількість дошкільних навчальних закладів, тис.		16,3	15,1	15,6	16,1	16,4	16,7
Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами, % до кількості дітей відповідного віку		40	51	53	55	57	62
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів (на початок навч. року; тис.)		22,2	21,6	20,3	19,9	19,7	19,3
Кількість професійно-технічних навчальних закладів		970	1 023	976	976	972	968
Кількість вищих навчальних закладів		979	951	854	846	823	803
Прийнято студентів, тис.	I-II рівнів акредитації	190,1	169,2	129,1	105,1	99,8	93,9
	III-IV рівнів акредитації	346,4	503,0	392,0	314,5	341,3	348,0
Випущено фахівців, тис.	I-II рівнів акредитації	148,6	142,7	111,0	96,7	92,2	91,2
	III-IV рівнів акредитації	273,6	372,4	543,7	529,8	520,7	485,1
Кількість аспірантів		23 295	29 866	34 653	34 192	33 640	31 482
Кількість докторантів		1 131	1 315	1 561	1 631	1 814	1 831
Чисельність докторів наук в економіці України, осіб		10 339	12 014	14 418	14 895	15 592	16 450
Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб		58 741	68 291	84 000	84 979	88 057	90 113

Джерело: складено автором на основі [58]

Актуальним викликом розвитку національної економіки постає необхідність постійного збагачення та підтримання на належно високому рівні

людського капіталу. Реалізація даного виклику відбувається шляхом збільшення тривалості життя та працездатного віку (табл. 2.3), забезпеченні й підтримці оптимального стану здоров'я, доступності здобуття освіти, можливості опанування нових знань та навиків, підвищенні кваліфікації, культури та суспільної корисності, набутті професійного досвіду і здійсненні творчої діяльності [105, с. 67]. В цьому аспекті спостерігається трансформація державо-центричного трактування безпеки до людино-центричного, суть якого полягає в необхідності забезпечення безпеки окремої людини (людства в цілому), а не окремої території (країни світу). В цьому випадку найкращим варіантом інвестування виступає людський розвиток, а не посилення обороноздатності, як вважалось раніше.

В аспекті впливу даного виклику на економічну безпеку національного господарства України зазначимо наступне. За результатами аналізу встановлено, що середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні в цілому протягом 1991-2013 рр. збільшилась (для обох статей: з 69,3 р. у 1991 до 71,37 р. у 2013 р.; для чоловіків: з 64,2 р. у 1991 до 66,34 р. у 2013 р.; для жінок: з 74,18 р. у 1991 до 76,22 р. у 2013 р.) [58].

Таблиця 2.3

**Середня тривалість життя і вік виходу на пенсію в окремих країнах світу
станом на 31.12.2013 р.**

Країна	Середня тривалість життя		Вік виходу на пенсію (загальний)	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Україна	66,34	76,22	65	60
Росія	59,8	72	60	55
США	71	78	65	65
Німеччина	72	78	65	60
Великобританія	72	79	65	60
Австрія	72	79	65	60
Угорщина	65	74	60	55
Польща	67	76	65	60
Франція	72	81	60	60
Австралія	74	80	65	60
Швеція	80	83,7	65	65

Джерело: складено автором на основі [58; 111]

Серед викликів розвитку національної економіки доцільно також виділити **екологічний виклик**. Цей виклик є глобальним і пов'язаний з виснаженням природного середовища під впливом індустріалізації. Одним з найяскравіших його проявів є зміна клімату, яка може привести в ряді випадків до катастрофічних наслідків. Для України гострота цього виклику має яскраво виражений регіональний характер.

В цьому аспекті інтегральною характеристикою глобальної кліматичної системи, що свідчить про інтенсивність зміни температурного режиму, є глобальна усереднена річна температура повітря в приземному шарі. За даними Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (ІРСС), заснованої з метою проведення науково-технічних і соціально-економічних оцінок глобальної зміни клімату і пов'язаних з цим проблем, представленими у жовтні 2014 року у доповіді «Зміна клімату 2014: пом'якшення наслідків зміни клімату», відмічається стрімке зростання глобальної усередненої річної температури повітря в приземному шарі (рис. 2.4), яка є інтегральною характеристикою глобальної кліматичної системи, що свідчить про інтенсивність зміни температурного режиму [112].

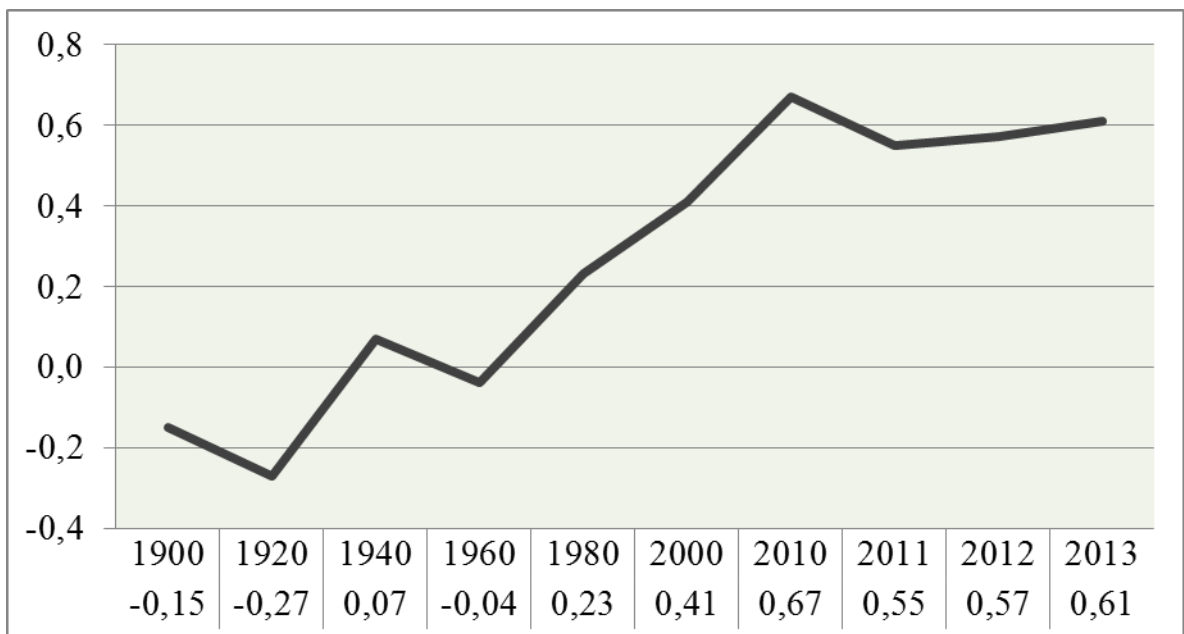

Рис. 2.4. Динаміка зміни аномального відхилення глобальної усередненої річної температури повітря в приземному шарі, 1900-2013 рр.

Джерело: складено автором на основі [112]

За даними науковців, глобальне підвищення усередненої річної температури повітря в приземному шарі є результатом комплексного впливу на кліматичну систему не тільки антропогенних, а й природних факторів, що становлять у своїй сукупності основну причину сучасного кліматичного феномена [112].

В аспекті аналізу впливу даного виклику розвитку національної економіки на економічну безпеку національного господарства України, зазначимо, що станом на кінець 2013 року в країні утворено 448 117,6 тис. т. небезпечних відходів, з них 147 177,9 тис. т. відходів було утилізовано, оброблено (перероблено); 918,7 тис. т. відходів – спалено; 288 121,1 тис. т. - видалено в спеціально відведені місця та об'єкти [58]. Таким чином, коефіцієнт утилізації небезпечних відходів в Україні станом на кінець 2013 року склав 0,97 або 97,34%.

Спостерігається негативна динаміка такого показника, як потужність очисних споруд. Так, у 1990 році даний показник становив 8 131 млн. куб. м.; у 1995 – 8 419 млн. куб. м.; у 2000 – 7 992 млн. куб. м.; у 2005 – 7 688 млн. куб. м.; у 2010 – 7 425 млн. куб. м.; у 2013 – 7 592 млн. куб. м. [58]. В той же час в Україні спостерігається зростання кількості заповідників та національних природні парків. Так, у 1990 році їх налічувалося 21 (площею 407,0 тис. га.); у 1995 – 20 (417,6 тис. га.); у 2000 – 31 (887,5 тис. га.); у 2005 – 36 (1 056,5 тис. га.); у 2010 – 45 (1 310,5 тис. га.); у 2013 – 64 (1 576,1 тис. га.) [58].

Викликом розвитку національної економіки є і **виклик державних інститутів**, які далеко не повною мірою відповідають завданням інноваційного розвитку, побудові нового соціально орієнтованого інформаційного суспільства. На наш погляд, в цьому аспекті Україні сьогодні вкрай необхідна інновація державних інститутів, правоохоронної та судової систем.

Серед викликів розвитку національної економіки виділимо також зростання ролі та значущості **наддержавних інститутів** у регулюванні глобальних проблем, особливо в аспекті глобального управління ресурсами, перерозподілу світового доходу тощо [102, с. 18]. Зазначимо, що під впливом

глобальної інтеграції відбувається трансформація всього світогосподарського устрою, в тому числі спостерігається формування нових інтегративних структур, які визначають подальші напрями та інтенсифікацію розвитку людства в планетарному масштабі. Так, на сьогоднішній день вже сформовано ряд важливих наддержавних інститутів сучасної світової економічної системи (Світова організація торгівлі, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Міжнародна фінансова корпорація, Організація економічного співробітництва і розвитку, Організація країн-виробників та експортерів нафти, Організація з безпеки та співробітництва в Європі і т.д.), які у перспективі в більшій чи меншій мірі будуть перебирати на себе окремі функції світового уряду [104, с. 232].

Викликом розвитку національної економіки в сучасних умовах постає і **демографічний виклик**, пов'язаний в тому числі з міграцією населення з густонаселених країн, що розвиваються, до більш розвинутих країн. Внаслідок цього постає питання щодо необхідності управління демографічними процесами (контроль процесів народжуваності і смертності, умов та рівня життя, міграції населення, формування трудових ресурсів, демографічних аспектів зайнятості тощо) [105, с. 66]. При цьому, на наш погляд, важливо також враховувати сучасні темпи зростання чисельності населення у світі (рис. 2.5). Так, за прогнозами у 2014 році населення світу збільшиться приблизно на 78 009,823 тис. чол. або на 1,10%. При цьому очікується, що за рік народиться 135 312,623 тис. чол. та помре приблизно 57302,800 тис. чол. Станом на 06.10.2014 у середньому на добу народжується 370 720 дітей (тобто одна дитина з'являється на світ кожні 0,2 сек.), та помирає в середньому 156 994 чол. (тобто кожні 0,6 сек. помирає одна людина) [113].

В рамках *структурно-організаційних* факторів впливу на економічну безпеку національного господарства розглянемо наступні виклики розвитку національної економіки. Перш за все, хотілося б відмітити **наростання швидкості змін ряду ключових світогосподарських тенденцій**, обумовлене активізацією інноваційної діяльності.

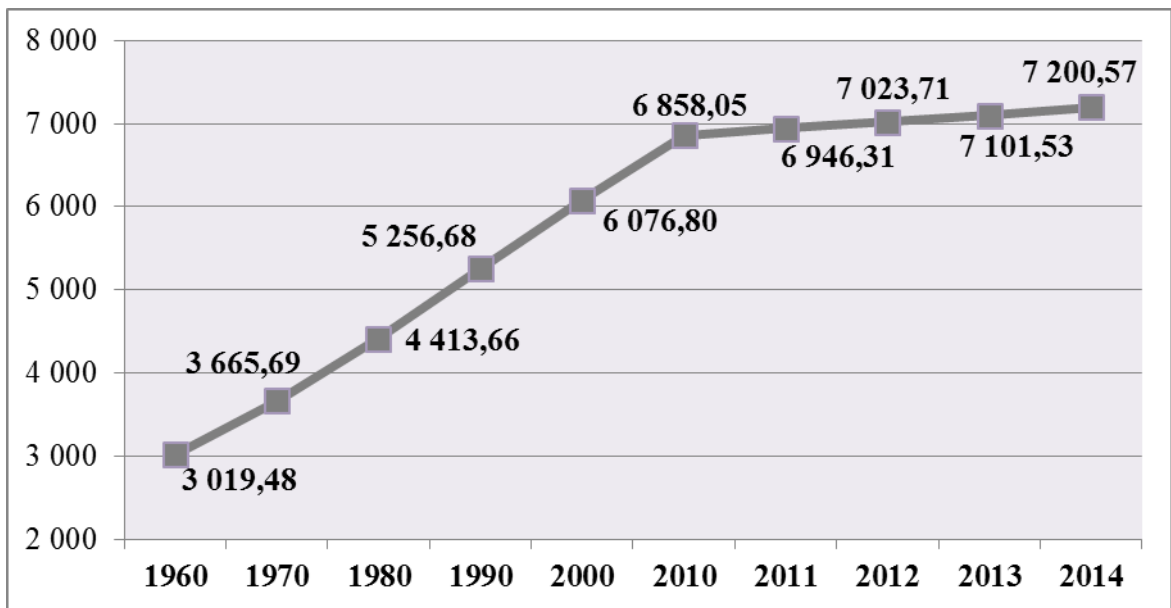

Рис. 2.5. Динаміка зміни чисельності населення у світі, 1960-2014 рр.
(станом на 06.10.2014 р.)

Джерело: складено автором на основі [113]

В умовах глобалізації тиражування інновацій, їх освоєння у сфері виробництва відбувається настільки стрімко, що найчастіше зміни, які відбуваються сьогодні, важко зафіксувати. Це пов'язано, насамперед, з тим, що центральним напрямком інноваційної активності стає сфера послуг – інформаційних, фінансових, інженерно-конструкторських, медичних, соціальних та ін..

В аспекті дослідження впливу даного виклику на економічну безпеку національного господарства, проаналізуємо стан інноваційної активності в Україні (табл. 2.4). Так, за даними Державної служби статистики, питома вага підприємств, що займалися інноваціями, після спаду у 2004-2006 рр., стабілізувалася на рівні 16,8% у 2013 році. Найбільшу загальну суму витрат на інноваційну діяльність за період з 2000 по 2013 роки було спрямовано у 2011 році (14 333,9 млн. грн.) за рахунок залучення за цей період найбільшої кількості власних коштів (7 585,6 млн. грн.) та інших джерел фінансування інноваційної діяльності (6 542,2 млн. грн.). Найбільшу суму витрат на інноваційну діяльність з державного бюджету було залучено у 2008 році - 336,9 млн. грн. [58].

Таблиця 2.4

Характеристичні показники інноваційної діяльності в Україні, 2000-2013рр.

Показник/Рік	2000	2005	2010	2011	2012	2013	
Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	18,0	11,9	13,8	16,2	17,4	16,8	
Загальна сума витрат, млн. грн.	1757,1	5751,6	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	
У тому числі за рахунок коштів (млн. грн.)	власних	1399,3	5045,4	4775,2	7585,6	7335,9	6973,4
	державного бюджету	7,7	28,1	87,0	149,2	224,3	24,7
	іноземних інвесторів	133,1	157,9	2411,4	56,9	994,8	1253,2
	інші джерела	217,0	520,2	771,9	6542,2	2925,6	1311,3
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	14,8	8,2	11,5	12,8	13,6	13,6	
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	6,3	6,5	3,8	3,8	3,3	3,3	

Джерело: складено автором на основі [58]

Викликом розвитку національної економіки постає і швидке **формування новітньої технологічної бази** у основних суб'єктів світового ринку. Результати аналізу світових науково-технологічних трендів та попередня оцінка технологічного розвитку вітчизняної економіки дозволяють стверджувати, що серйозним викликом, здатним стати на заваді реалізації інноваційного сценарію розвитку України, є формування не тільки в найбільш розвинених країнах, але й у нових глобальних центрів (наприклад, Китаю та Індії), відтворювального ядра економіки, заснованого на новітній технологічній базі. Стратегічна значимість цієї події пояснюється тим фактом, що країни, які претендують на помітну роль у глобальних процесах технологічного розвитку й при цьому ще не встигли сформувати відтворювальну систему, що базується на технологіях нового укладу, в досить короткий термін зіштовхнуться з реальною небезпекою, перетворяться на технологічних аутсайдерів, приречених йти шляхом технологічних запозичень.

На нашу думку, актуальним викликом розвитку національної економіки є **безпека у широкому розумінні та поширення технологій**. На відміну від 1970-90-х рр., коли ряд країн відмовилися від створеної або створюваної ядерної зброї (Індія, ПАР), сьогодні знову відзначається досить швидке розширення «ядерного клубу» - ряду країн світу, які мають ядерну зброю певного виду. За офіційними даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (Stockholm International Peace Research Institute) станом на 2013 рік вісім країн світу входять до «ядерного клубу»: США, Росія, Індія, Великобританія, Китай, КНДР, Франція та Пакистан [114]. Однак, потенціал створення ядерної зброї мають ряд й інших країн (Іран, Північна Корея, Німеччина, Японія, Ізраїль), здатних створити ядерну зброю протягом не більше 10-12 років після прийняття відповідного політичного рішення.

Викликом розвитку національної економіки постає є загальна **криза сучасної глобальної системи**. Науковці сьогодні виділяють ряд проблем на глобальному рівні, які вже на сучасному етапі або в недалекому майбутньому можуть трансформуватися у кризи [115, с. 23]. При цьому ці кризи, в свою чергу, є складовими елементами кризи сучасної глобальної системи. Це акумулятивна криза наднагромадження, продовольча криза, екологічна криза, легітимацийна криза, криза соціальної інтеграції та глобальна криза безпеки. Експерти Міжнародного валютного фонду, окрім зазначених глобальних криз, виокремлюють також кризу енергетичну [116].

Так, сутність акумулятивної кризи наднагромадження (або фінансово-економічної кризи) полягає в тому, що ефективно та результативно інвестуватися може лише частина капіталу, однак, норма прибутку в окремих нефінансових сферах останніми роками була досить низькою, що призвело до руху коштів до фінансового сектору. Разом з цим в глобальних масштабах відбувалося поступове нагромадження суперечностей економічного розвитку, причому ці процеси мали латентний характер [115, с. 23].

Вплив світової продовольчої кризи на національну економіку України виявляється у наступному:

- зростання цін на продукцію продовольства внаслідок посилення дефіциту світових сільськогосподарських ресурсів;
- посилення зовнішнього втручання у політику та практику здійснення суб'єктами господарської діяльності (включаючи питання ціноутворення);
- державне регулювання пропозиції значущих видів продовольства;
- посилення нерівномірності світового розвитку аграрного сектора;
- посилення конкуренції з боку тих країн, які володіють аналогічним Україні аграрним потенціалом, та країн, які отримують цінові конкурентні переваги через використання дешевої робочої сили (як наслідок, несуть значно нижчі витрати на виробництво).

Сутність кризи соціальної інтеграції полягає в тому, що на сьогоднішній день порушено процес формування та налагодження оптимальних (прийнятних) зв'язків між певною мірою самостійними, малопов'язаними між собою соціальними об'єктами (окремими особами, групами, класами, державами), а також дезорганізовано механізм їх перспективної якісної трансформації у єдину, цілісну систему, в якій всі складові елементи є узгодженими та взаємозалежними, базуючись на єдності установ, цілей, задач, інтересів.

Легітиматійна криза політичної системи у широкому сенсі – це ситуація, за якої законність діючого соціального ладу піддається сумніву та відкрито виражається недовіра й упередженість до діючої влади. Передумовами виникнення та поширення легітиматійної кризи в глобальному і регіональному масштабах слід вважати: 1) розгортання та поширення військових конфліктів і громадянських війн; 2) руйнування в окремих країнах, що розвиваються, існуючого конституційно-правового устрою; 3) виникнення ряду економічних проблем; 4) невизнання громадянами прийнятих діючою владою політичних рішень; 5) наростаюча бюрократизація та корумпованість в державі; 6) посилення конкуренції між окремими політичними силами у боротьбі за владу; 7) неспроможність діючої влади адекватно реагувати та оперативно пристосовуватися до динамічних змін суспільного розвитку [117, с. 33].

Окрім вище окресленого, зазнаючи негативних наслідків фінансово-економічної кризи, більшість країн світу були змушені приймати певною мірою непопулярні політичні рішення, спрямовані на економію бюджетних видатків, згортання фінансування соціальних програм, скорочення штату працівників бюджетної сфери, збільшення вікової межі виходу працівників на пенсію тощо. Зазначене сприяло поширенню легітимаційних криз, делігитимації влади.

На сучасному етапі чинниками енергетичної кризи в глобальному масштабі постають: стрімке нарощування темпів споживання світовим співтовариством первинних енергоресурсів (табл. 2.5) поряд із сповільненням темпів зростання їх пропозиції; стрімке зростання цін на енергетичні ресурси; нестабільність та незбалансованість постачання електроенергії; поширення світових та регіональних енергетичних диспропорцій [117, с. 33-34].

Таблиця 2.5

Споживання первинних енергоресурсів у світі, млн. т. нафт. еквівалента

Рік	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2013
Вугілля	2 223	2 502	2 306	2 299	2 241	2 448	3 555	3 834
Нафта та нафтопродукти	2 961	2 767	3 070	3 168	3 430	3 815	4 028	4 181
Газ	1 254	1 438	1 654	1 784	2 018	2 892	2 858	3 062
Гідроенергія	378	445	496	566	604	652	775	868
Атомна енергія	154	313	460	535	596	638	626	523
Біомаса, сонячна, вітряна та геотермальна енергія	38	38	40	52	62	83	158	273
Всього	7 007	7 503	8 025	8 405	8 951	10 523	12 150	12 738

Джерело: складено автором на основі [118]

Таким чином, по суті, кризові процеси та явища глобальної безпеки певною мірою включають в себе розглянуті вище складові елементи глобальної кризи. За результатами проведеного дослідження актуальних на сьогоднішній день кризових явищ різної природи та характеру, можна зробити висновок, що у більш широкому сенсі перед людством сьогодні постає єдина

фундаментальна криза, і це – криза самої глобалізації. Національні економіки, технології, торгівля, наука, транспорт, культура, інформація та освіта глобалізовані. Проте політика країн світу залишається однозначно національною. Внаслідок цього виникає напруження, обумовлене невідповідністю глобальних проблем, що формуються у взаємопов'язаних економіках, і політичних процесів, які неспроможні привести до глобальних рішень. Таке напруження у свою чергу провокує появу нових глобальних, міжнародних, національних та регіональних конфліктів, протиріч та асиметрій розвитку. Таким чином, за відсутності оптимізації міжнародної координації, будемо спостерігати появу нових криз та диспропорцій, що в кінцевому випадку призведе до відходу від глобалізації в бік нарощування національної безпеки та поступового зміцнення ступеня захищеності національних економік.

Викликами розвитку національної економіки виступають також **модернізація суспільства та використання переваг міжнародного поділу праці**, куди на сьогоднішній день Україна залучена не на стільки активно, як найбільш розвинуті провідні країни сучасного глобалізованого світу. В цьому аспекті, якщо в перспективному майбутньому для України мова йде про якісну, ефективну та раціональну трансформацію не тільки вітчизняної економіки, але й усього економічного, політичного та соціального устрою, то така трансформація повинна бути комплексною, охоплювати всі аспекти суспільного життя.

В рамках *економічних* факторів впливу на економічну безпеку національного господарства пропонуємо розглянути виклик розвитку національної економіки, що проявляється у наступному:

- **дискредитація традиційних суб'єктів світової економіки.** На сьогоднішній день країни світу (їх національні економіки) поступово втрачають свою функцію головного структурного елемента світової економіки, оскільки в сучасних умовах розвитку провідну роль починають відігравати такі суб'єкти міжнародних відносин, як ТНК, міжнародні організації, регіональні

міждержавні інтеграційні об'єднання та навіть функціонально автономні міста – провідні світові фінансові, культурні, інноваційні центри;

- **дискредитація реального сектору світової економіки.** Початково виникнувши на товарних ринках, глобалізація останніми роками прогресує у фінансово-інвестиційному напрямі, що стає можливим завдяки безперешкодному руху капіталу за наявності значних обмежень на ринках товарів, послуг, робочої сили. Внаслідок цього сьогодні обсяги операцій на валютних ринках суттєво перевищують обсяги виробничої та збутової діяльності;

- **дискредитація традиційних факторів розвитку.** Економічна теорія та світогосподарська практика наочно свідчать, що наділення природними та трудовими ресурсами сьогодні вже не є визначальними передумовами стабільного економічного розвитку. На перший план виходять рівень і темпи науково-технологічного розвитку, прогрес у засобах комунікації, рівень кваліфікації та професійної підготовки робочої сили, використання передового обладнання та новітніх технологій, а також застосування ефективних методів державного регулювання економіки;

- **дискредитація конкурентних механізмів ринку.** Даний виклик пов'язаний з тим, що в сучасних умовах саме конкуренція постає основною рушійною силою розвитку у ринковому середовищі, при цьому модифікуючись з досконалої на недосконалу й надалі - на глобальну конкуренцію. Таким чином, формується якісно новий стан ринку – «гіперконкуренція», в умовах якої масштабність, швидкість та якість змін і глобальних трансформацій дозволяє адекватно реагувати та оперативно пристосовуватись до них лише найбільш гнучким й активним учасникам ринку, здатним формувати глобальні конкурентні переваги [107, с. 412].

Що стосується *ресурсних* факторів впливу на економічну безпеку національного господарства, то актуальним викликом розвитку національної економіки в цьому аспекті постає **обмеженість природних ресурсів**, що формується внаслідок поглиблення протиріч між цільовою спрямованістю на

зростання їх споживання та обмеженими ресурсними можливостями у забезпеченні.

Таким чином, в рамках проведеного дослідження основних викликів розвитку національної економіки та оцінки їх впливу на економічну безпеку національного господарства України дійшли висновку, що на сьогоднішній день жодна країна світу неспроможна самотійно протистояти наростаючому впливу глобалізаційних процесів. Проте, яким саме буде цей вплив на національну економіку: позитивним чи негативним, - залежить від вчасного усвідомлення, адекватного реагування та подальшого прогнозування вищезазначених викликів.

Відзначимо, що стан української економіки, недосконалість та незбалансованість інституціональної системи організації державної влади, соціально-політичне розшарування суспільства, криміналізація суспільних відносин, поширення організованої злочинності, загострення міжнародних конфліктів, ускладнення міжнародних відносин сприяють формуванню та поширенню широкого спектру внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці національного господарства. При цьому на сьогоднішній день управлінські рішення з питань протидії ключовим викликам національної економіки не відповідають існуючим реаліям розвитку світового економічного простору. У зв'язку з цим, на основі проведеного аналізу актуальних викликів розвитку національної економіки та оцінки їх впливу на економічну безпеку національного господарства, дійшли наступних висновків:

1. Розподіл сфер та напрямків здійснення світового впливу у планетарному масштабі загострює для України проблему геополітичної невизначеності. Як наслідок - відбувається посилення зовнішнього тиску на проведення самостійної та незалежної внутрішньої і зовнішньої політики, оскільки передбачається постійне та неухильне її коригування на користь національних інтересів інших країн світу, що зумовлено, насамперед, посиленням їх зацікавленості у транзитному потенціалі України. На думку автора, з метою зменшення деструктивного впливу зовнішніх чинників на

суспільні процеси, що відбуваються сьогодні в країні, доцільно впроваджувати у життя більш гнучку та, на наш погляд, більш ефективну політику балансування, рівновіддаленості між основними світовими центрами сили, що в свою чергу представляється неможливим без досягнення внутрішнього консенсусу державної влади у ключових питаннях забезпечення глобальної, міжнародної, регіональної та національної економічної безпеки.

2. Виклики глобалізації у сфері економіки для України носять комплексний характер і обумовлені, насамперед, скороченням ВВП, спадом інвестиційної, інноваційної активності, занепадом аграрного сектору економіки, розбалансуванням фінансової та банківської системи, зростанням зовнішнього та внутрішнього державного боргу.

3. Недосконалість та неоперативність міжнародно-правового регулювання. Так, діюча система міжнародного права потребує кардинальних змін, які повинні бути направлені на оновлення та вдосконалення міжнародної нормативно-правової бази у відповідності до сучасних техніко-технологічних вимог; прийняття спеціальних нормативно-правових актів, здатних у повному обсязі регулювати міжнародні правовідносини у визначених сферах.

4. Ще один виклик розвитку національної економіки для України пов'язаний з тим, що посткризова фінансово-економічна система та структура сучасної глобальної і міжнародної безпеки, можуть сформуватися без урахування її інтересів. Сучасні умови розвитку для країни погіршуються в тому числі і внаслідок співпадання дестабілізуючих наслідків економічної кризи з ускладненням внутрішньополітичної ситуації, що робить Україну надзвичайно вразливою до впливу актуальних глобалізаційних викликів.

На основі проведеного дослідження основних викликів розвитку національної економіки, автором проаналізовано їх вплив на економічну безпеку національного господарства України за допомогою зведеної матриці економічної безпеки (табл. 2.6). На нашу думку, в контексті вихідної концептуальної схеми глобалізації світової економіки формування зведеної матриці економічної безпеки національного господарства України є її

Таблиця 2.6

**Зведена матриця економічної безпеки національного господарства України в контексті факторів впливу
актуальних глобалізаційних явищ та процесів (на основі SWOT-аналізу)**

Можливості	Загрози
<p>1. Активна імплантація зарубіжних інновацій та впровадження провідних технологій сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки та забезпеченню високих показників економічної безпеки національного господарства.</p> <p>2. Активізація залучення іноземних інвестицій, міжнародних кредитів, а також формування сприятливого інвестиційного клімату позитивно впливають на інвестиційний фактор впливу на економічну безпеку національного господарства.</p> <p>3. Вдосконалення системи соціального захисту шляхом оптимізації прогресивних методів і заходів матеріального та морального заохочення працівників, що в свою чергу запобігатиме відтоку наукових кадрів за кордон та сприятиме поліпшенню соціально-демографічного фактора впливу на економічну безпеку національного господарства.</p> <p>4. Формування конкурентних переваг внаслідок появи ряду нових додаткових можливостей та активізації інтеграційних процесів.</p> <p>5. Проникнення на національний ринок іноземних товаровиробників активізує конкурентні процеси та механізми, стимулюючи вітчизняних суб'єктів</p>	<p>1. Падіння загального рівня енергетичного фактора впливу на економічну безпеку національного господарства до критичної позначки в результаті зміни економічного та політичного курсу країнами, що виступають для України основними постачальниками енергоносіїв.</p> <p>2. Відтік прямих іноземних інвестицій та зменшення фінансування в результаті несприятливої ситуації на світових ринках (зокрема, в умовах глобальної фінансово-економічної кризи) здійснює загрозливий вплив на економічну безпеку національного господарства.</p> <p>3. Поширення міграції інтелектуальних та наукових кадрів за межі країни зумовлює брак кваліфікованих трудових ресурсів.</p> <p>4. Посилення тиску на вітчизняних виробників та експортерів продукції з боку провідних суб'єктів світового ринку.</p> <p>5. Проникнення на національний ринок зарубіжних товаровиробників здійснює негативний вплив на вітчизняну економіку (погіршення екологічної ситуації; гальмування крупними закордонними компаніями темпів розвитку вітчизняних підприємств, перспектив</p>

господарювання до підвищення конкурентоспроможності своєї продукції, в тому числі надаючи можливість створення нових робочих місць.	підвищення конкурентоспроможності продукції та нарощування виробничого потенціалу внаслідок трансферу застарілих технологій; фактичне субсидування українськими споживачами зарубіжних товаровиробників).
Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Вигідне геополітичне та гео економічне положення, що певною мірою спрощує інтеграційні процеси та посилює активність міжнародних торговельних зв'язків, таким чином надаючи можливість використання переваг від глобалізації.</p> <p>2. Посилення міжнародної кооперації призводить до поглиблення міжнародного поділу праці, таким чином сприяючи нарощуванню темпів виробництва та активізації руху капіталів.</p> <p>3. Активне залучення іноземних інвестицій сприяє зростанню впливу окремих факторів на економічну безпеку національного господарства (зокрема, інвестиційного, інноваційного, фінансового та зовнішньоекономічного).</p> <p>4. Можливість використання економії на масштабах виробництва сприяє скороченню його витрат, зумовлює зниження цін, таким чином забезпечуючи економічне зростання.</p>	<p>1. Фактичні показники стану економічної безпеки національного господарства не відповідають встановленим пороговим значенням і надто сильно залежать від ситуації, що складається на світових ринках.</p> <p>2. Зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції, а також надто висока її залежність від світової зовнішньоекономічної парадигми.</p> <p>3. Загрозливо висока залежність від зовнішніх енергоносіїв, що негативно відображається на загальному стані енергетичного фактора впливу на економічну безпеку національного господарства.</p> <p>4. Критично низькій рівень стабільності, збалансованості та захищеності вітчизняної фінансової системи.</p> <p>5. Відставання темпів освоєння та використання новітніх технологій внаслідок недостатнього фінансування науково-технічних робіт та значної втрати науково-технічного потенціалу.</p>

Джерело: складено автором

відповіддю на сучасні виклики світу, що інтенсивно глобалізується. В якості інструменту дослідження взаємодії глобалізаційних процесів та економічної безпеки національного господарства автором застосовано SWOT-аналіз, який дав можливість простежити їх взаємозв'язок у просторі і часі. Таким чином, методика SWOT-аналізу при дослідженні та формуванні зведеної матриці економічної безпеки національного господарства дозволила визначити сильні та слабкі, безпечні та загрозливі, об'єктивно неминучі і потенційно можливі аспекти впливу нової концептуальної схеми глобалізації світової економіки на економічну безпеку національного господарства України.

За результатами опрацювання зведеної матриці економічної безпеки національного господарства, автор дійшов висновку, що вплив викликів розвитку національної економіки в глобальному середовищі на економіку України значною мірою обумовлений її власною оцінкою нових світових реалій та реакцією на них. У зв'язку з цим зазначимо, що довгострокове прогнозування стабільного та безпечного соціально-економічного розвитку вимагає врахування основних глобальних тенденцій та викликів національної економіки, що визначають зовнішні імперативи функціонування та розвитку кожної країни світу.

2.2. Механізм інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства України

Як свідчить світовий досвід, місце та роль держави у світовому господарстві визначається питомою вагою її економіки на міжнародному рівні, а також наявністю/відсутністю певних переваг у конкретних галузях економічної діяльності, рівнем та напрямом їх розвитку. У зв'язку з цим збереження та зміцнення позицій держави у світовій економічній системі в умовах наростаючого впливу процесів глобалізації та інтернаціоналізації є одним з основних стратегічних завдань забезпечення економічної безпеки її національного господарства.

Перед національним господарством України сьогодні постає цілий ряд актуальних викликів розвитку національної економіки, що здійснюють або можуть здійснити визначальний вплив на її життєво важливі національні інтереси та стратегічні позиції у сучасному світовому господарстві в цілому та на економічних просторах країн СНД зокрема. В той же час необхідним для національної економіки постає й вироблення внутрішнього імунітету до факторів нестабільності та стагнації. За цих умов в контексті економічної безпеки національного господарства, яка охоплює цілий комплекс стратегічних питань забезпечення захищеності економічних інтересів держави, суспільства та нації в цілому, закономірно постає необхідність розроблення та впровадження ефективного механізму управління викликами її розвитку, що вимагає постійного вдосконалення та коригування відповідно до актуальних тенденцій розвитку національної економіки.

Проблематика розроблення ефективного механізму управління загрозами економічній безпеці широко висвітлена у роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, О. Кальмук розглянув механізми забезпечення економічної безпеки України [119], К. Астахов дослідив інструментарій нівелювання загроз економічній безпеці в умовах інтеграції у світове господарство [120], І. Ілляшенко зосередила увагу на формуванні організаційно-економічного механізму стратегічного управління природно-техногенною та екологічною безпекою на засадах сталого розвитку [121], Е. Бородушко розглянула збалансоване управління економікою в якості механізму запобігання загрозам національній безпеці [122], П. Дмитрук проаналізував принципи інституціоналізації механізму державного регулювання економічної безпеки регіону [123], дослідження С. Григорука присвячене формуванню механізму управління економічною безпекою підприємства [80], Л. Дончевська вивчила соціально-економічний аспект механізму управління забезпеченням економічної безпеки [124]. Однак, розробленню та дослідженню механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства України достатньої уваги не було приділено.

Поряд із цим своєчасність виявлення та попередження, оперативний та адекватний сучасним реаліям аналіз причинно-наслідкового комплексу, що формує загрози, раціональність, ефективність та обов'язковість виконання організаційно-управлінських рішень, направлених на здійснення заходів забезпечення безпеки, утворюють єдиний механізм протидії викликам розвитку економічної безпеки національного господарства, що формує стан захищеності вітчизняної соціально-економічної системи в цілому [124, с. 3].

Зазначимо, що економічна безпека національного господарства є самовпорядковуваним інститутом, одночасно й економічним, і політичним, вбудованим у ринкову систему господарювання. При цьому серед її основних функцій можна виокремити не лише забезпечення ефективної роботи підсистем та структурних елементів вищезазначеної системи, формування і підтримку довгострокової конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішніх та зовнішніх ринках, але й функції захисту власних економічних інтересів у тих випадках, коли національне господарство функціонує неефективно. Крім того, до функцій інституту економічної безпеки як інституту управління варто також віднести як формування норм і вихідних параметрів економічної стратегії та механізму координації і контролю за діяльністю суб'єктів здійснення управлінського впливу, так і реформування цих норм і механізмів у випадках втрати їх адекватності сучасним тенденціям та напрямам розвитку національної економіки в ризикових та кризових ситуаціях економічного розвитку [80, с. 6].

Таким чином, в рамках дослідження доцільним постає здійснення поглибленого аналізу механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства України. При цьому зазначимо, що під вищевказаним механізмом слід розуміти систему управлінських, функціональних, організаційно-економічних та превентивних заходів, що здійснюються інститутами державної влади та громадянського суспільства з метою належного захисту та гарантування життєво важливих економічних інтересів держави, суб'єкта господарювання та окремого

громадянина від дестабілізуючого впливу викликів розвитку економічної безпеки національного господарства [124, с. 6]. Іншими словами, механізм інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства представляє собою сукупність інституціональних, управлінських та організаційних структур, а також комплекс форм, методів та засобів, за допомогою яких у визначеному порядку стримується й надалі - усувається негативний вплив актуальних викликів розвитку економічної безпеки національного господарства.

Реалізація механізму впливу інститутів на формування економічної безпеки національного господарства відбувається у декілька етапів. На першому етапі відбувається формування формальними та неформальними інституціями інституційного середовища, а також здійснення ними впливу на функціонування суб'єктів господарювання. В свою чергу, останні, в ході здійснення господарської діяльності пристосовуються до нових умов інституційного середовища. В процесі адаптації приймаються відповідні адміністративно-координаційні рішення, таким чином здійснюючи вплив на формування відповідного рівня економічної безпеки [125, с. 8].

При цьому основна проблема полягає в тому, що в практичній діяльності виникають значні обмеження при оцінці впливу кожного конкретно визначеного інституту на окрему підсистему, оскільки інститути виникають та дістають подальшого розвитку на різних рівнях економічної системи [126]. В цьому аспекті основний зміст управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства полягає у створенні та розвитку інституціональних (перш за все, правових) механізмів на рівні, що відповідає стратегічно важливим інтересам держави в різних сферах діяльності, тобто сукупності її зовнішніх та внутрішніх потреб у забезпеченні державного суверенітету, територіальної цілісності, створенні самодостатньої соціально-орієнтованої економіки, стійкому і стабільному розвитку національного господарства, держави в цілому, суспільства й окремого громадянина [127, с. 109].

Оскільки механізми впливу різних інституціональних систем на економічну безпеку значно різняться, для виявлення та оцінки цього впливу необхідно розглянемо класифікацію інституціональних структур. Існує значна кількість досліджень, метою яких виступає систематизоване групування за визначеними критеріями характеристик цих механізмів. Проте з позиції оцінки впливу інституціонального середовища на економічну безпеку національного господарства найбільш значущою, на наш погляд, є класифікація, запропонована Р. Боєром та Р. Холлінгсвортом, яка розділяє інституціональні структури за ступенем їх стабільності і включає в себе такі рівні: інститути, інституціональні механізми, інституціональні сектори, організації, формальне закріплення (закони) та продуктивність [128].

Перший рівень включає в себе основні інститути, визначені прийнятими в суспільстві нормами, правилами, конвенціями, звичками та цінностями. Оскільки більша частина людської діяльності організується та регулюється нормами, правилами та системами правил, то цілком логічно, що такі концепції є надзвичайно важливими для інституціонального аналізу, так як вони мають найбільший вплив на природу компонентів останнього на наступних рівнях.

Другий рівень – інституціональні механізми, пов'язані з координацією суб'єктів господарської діяльності, - представляють собою ринки, держави, корпоративні ієрархії, асоціації, мережі та громади.

Третій рівень - інституціональні сектори – включає всі організації в суспільстві, які поставляють певну послугу або продукт, разом з відповідними координаційними організаціями (наприклад, крупні постачальники, джерела фінансування, регулюючі органи тощо). Інституціональні сектори включають (але не обмежуються ними) систему освіти, систему досліджень, бізнес-системи, фінансові ринки, правову систему і державу в цілому. Однак, зрозуміло, що вищенаведені елементи є цілковито специфічними в кожному суспільстві. Проте, хоча кожен з інституціональних секторів має певну автономію і конкретні цілі, які можуть суперечити цілям інших інституціональних секторів, з якими він тісно пов'язаний, інституційна логіка в

кожному суспільстві змушує інститути об'єднуватися в складні соціальні конфігурації. Така конфігурація інституціональних секторів зазвичай показує певну ступінь адаптивності до нових викликів, але продовжує розвиватися в рамках існуючого стилю.

До четвертого рівня відносяться організації, оскільки організаційні структури здійснюють істотний вплив на інституційні норми і правила, які, в свою чергу, реалізуються шляхом створення організаційних структур. До п'ятого рівня відносяться статuti, угоди, управлінські рішення, а також нові продукти, технології та ринкові стратегії [128].

Підкреслимо, що, по-перше, всі п'ять рівнів (компонентів) інституціонального аналізу розташовані в порядку спадання сталості і стабільності. Тобто, норми, правила, конвенції тощо за своєю природою є більш тривалими і складним, ніж кожен з наступних рівнів аналізу. По-друге, кожен компонент аналізу тісно взаємопов'язаний з будь-яким іншим компонентом, і зміни в одному, досить імовірно, матимуть певний ефект у забезпеченні зміни в будь-якому іншому. На основі даного твердження, зазначимо, що вихідним підґрунтям здійснення адекватної та об'єктивної оцінки впливу інститутів на економічну безпеку виступає концепція «інституційної компліментарності», основна ідея якої полягає в тому, що співіснування у межах даної системи двох (або більше) інститутів визначає стратегічний вибір діючих агентів і розширює можливості для досягнення ними своїх цілей [129, с. 42]. Іншими словами, окремі інституціональні сектори та координаційні механізми, спрямовані на забезпечення економічної безпеки національного господарства, функціонують продуктивніше та оптимальніше у випадку та за умов комплексної взаємодії з іншими інституціональними секторами та координаційними механізмами.

Таким чином, виходячи з позицій системного аналізу, можна зробити висновок щодо існування міцних позитивних зв'язків між підсистемами економічної безпеки національного господарства, які викликають синергетичний ефект. Сучасними дослідженнями доведено, що існування

певних типів структури інституційного середовища є наслідком компліментарності його компонентів.

На думку автора, розглянуту вище класифікацію доцільно адаптувати для проведення інституціонального аналізу системи економічної безпеки національного господарства в аспекті формування ефективного механізму інституціоналізації управління викликами її розвитку (рис. 2.6).

Для раціонального вирішення задачі формування та реалізації ефективного механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства, при запропонованому методологічному підході доцільним представляється виділити в механізмі інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства зовнішній захисний механізм і внутрішній механізм, вбудований в саму систему захисту, схема взаємодії яких представлена на рис. 2.7.

Отже, надметою функціонування зовнішнього механізму представляється впорядкування та збалансування взаємодії системи та оточуючого середовища. Основним його завданням в цьому напрямку постає створення безпечних умов функціонування та розвитку економічної системи. Для цього потрібно забезпечити:

- мінімальний рівень впливу зовнішніх викликів, що загрожують нормальному функціонуванню системи економічної безпеки або призводять до критичного відхилення показників економічної безпеки від оптимального значення;
- створення умов, що задовольняють першій вимозі, не повинно обмежувати досягнення механізмом своєї основної мети, тобто обмежувати виконання свого цільового призначення.

При цьому ефективне функціонування зовнішнього механізму вимагає наявності на постійній основі у інститутів управління повної та достовірної інформації про стан зовнішнього середовища, на основі якої передбачається можливим здійснення відповідних коректив.

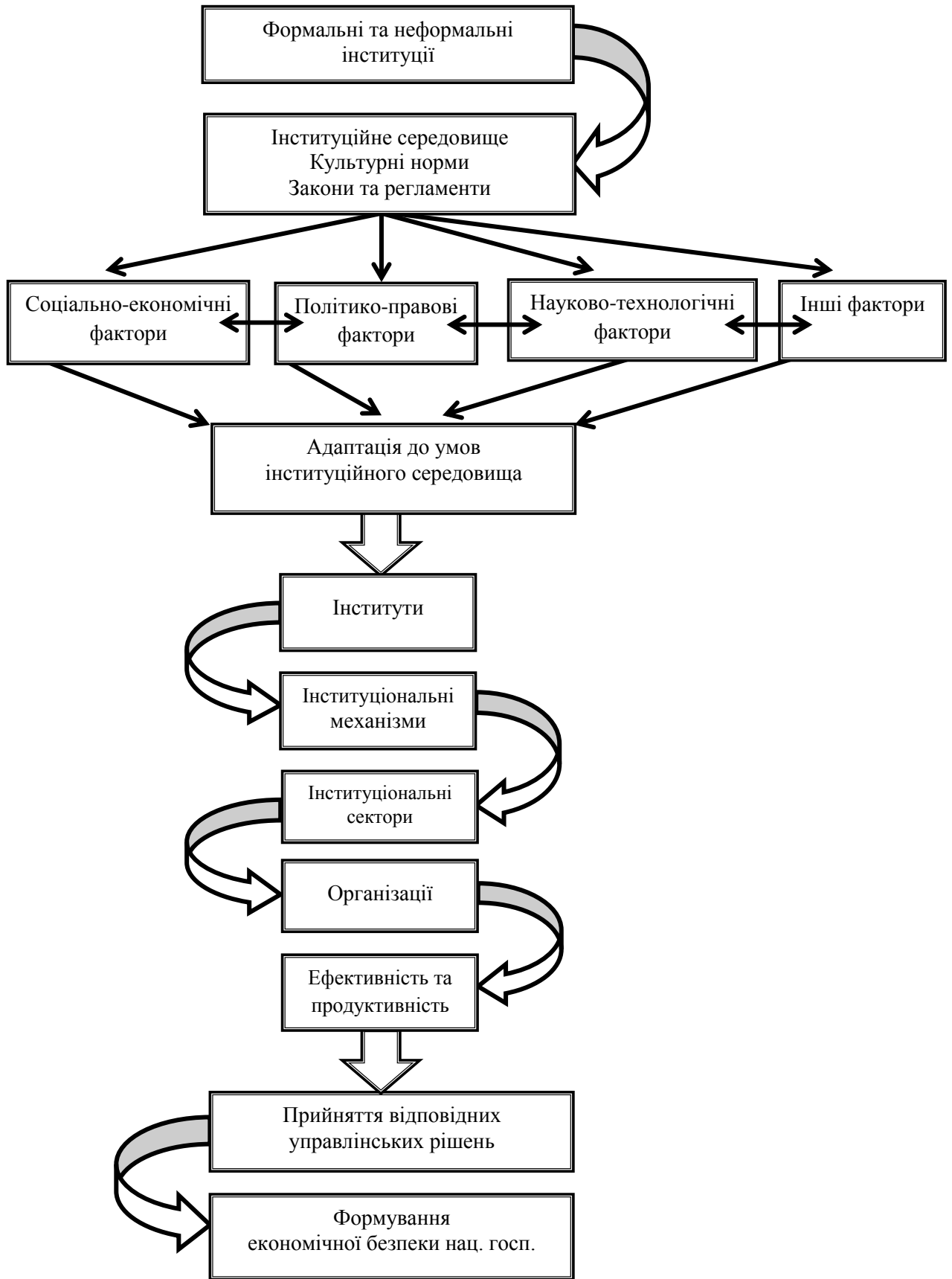

Рис. 2.6. Адаптований механізм впливу інститутів на формування економічної безпеки національного господарства

Джерело: складено автором на основі [125; 128]

Рис. 2.7. Схема взаємодії механізмів захисту в структурі механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства

Джерело: складено автором на основі [130]

Поряд із цим внутрішній захисний механізм повинен забезпечувати вирішення наступних завдань:

- захищати (та попереджувати) систему від негативного впливу викликів зовнішнього середовища, які подолали зовнішній захисний механізм;
- долати структурні коливання, виникнення яких було спровоковане специфікою функціонування самої системи, в тому числі і самим механізмом захисту;
- сприяти нормальному функціонуванню всього механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства для досягнення намічених цільових установок.

Враховуючи вищезазначене, на наш погляд, механізм інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства України повинен включати:

1. Об'єктивний та всебічний моніторинг стану розвитку економіки та суспільства, а також безпосередньо тих факторів, що здійснюють або можуть

здійснювати негативний вплив на стабільність і стійкість економічної системи у короткостроковій та/або довгостроковій перспективі [131]. Сутністю проведення такого моніторингу є логіко-інформаційний процес антиципації і розпізнавання умов виникнення та поширення внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці національного господарства. Метою моніторингу виступає своєчасне виявлення, ефективного прогнозування та оперативного попередження поширення дестабілізуючого впливу викликів розвитку економічної безпеки національного господарства України.

2. Розроблення оптимальних критеріїв, кількісних та якісних показників стану економічної безпеки національного господарства України.

3. Вироблення та реалізація комплексу заходів, здійснення ефективної економічної політики та інституціональних змін, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу виявлених на попередніх етапах факторів і чинників поширення внутрішніх і зовнішніх загроз в рамках реалізації єдиної програми економічних реформ країни.

4. Реалізація в процесі функціонального аналізу системи розроблених заходів діагностичної функції, сутність якої полягає в тому, що при визначенні особливостей та специфіки здійснення економічної політики держави (яка передбачає в тому числі розробку і реалізацію відповідних концепцій, доктрин, програм, практичних заходів, правової та інституціональної інфраструктури) виникає необхідність здійснення обов'язкової функціональної діагностики через призму економічної безпеки [132].

При цьому при розробці конкретних заходів, спрямованих на протидію новітнім викликам розвитку національної економіки в цілому та викликам розвитку економічної безпеки національного господарства окремої країни, зокрема, на сьогоднішній день спостерігаються абсолютно нові тенденції як у внутрішній, так і у зовнішній політиці держав світу. З поширенням глобалізаційних тенденцій та явищ, масштаби та можливі шляхи здійснення впливу окремої держави на інші країни світу та міжнародні процеси в цілому значно розширюються. В сучасних умовах розвитку значно вагомішими

факторами впливу, ніж військова міць та володіння ядерною зброєю, стають успішно реалізований економічний потенціал, ідеологічна переконливість та культурна спрямованість розвитку країни. У зв'язку з цим науковці відзначають необхідність застосування сьогодні більш ефективних та конструктивних заходів, що охоплюють цілий комплекс механізмів, серед яких: активна політична позиція на міжнародній арені, кризовий менеджмент, економічні, правові та соціальні методи впливу, створення ефективних міжнародно-правових механізмів на глобальному рівні [133, с. 27]. Такий комплекс заходів відомий сьогодні як «політика м'якої сили» (soft power), яка, на думку багатьох науковців, постає найбільш адекватним та ефективним засобом попередження виникнення та запобігання поширенню міжнародних конфліктів, суперечностей і криз, особливо в умовах актуалізації сучасних асиметричних викликів розвитку світової економіки.

Отже, в рамках функціонування механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства на першому етапі пропонується чітко окреслити перспективну сукупність елементів, в межах яких відбудуватиметься функціонування даного механізму. Тобто передбачається визначення множини досліджуваних викликів розвитку економічної безпеки національного господарства України. На основі вищезазначеного доцільно розробити оптимальну класифікацію визначених викликів (за можливістю здійснення впливу: реальні, потенційні; за пріоритетними сферами (напрямами) впливу: економічні, соціальні, політичні, сировинно-ресурсні, військові, екологічні, науково-технологічні, інвестиційні, інноваційні, інформаційні та ін.), оцінити їх ступінь керованості. На наступному етапі пропонується визначити основні об'єкти, інституційно-правові структури (що передбачає визначення суб'єктів, принципів та методики управління) та інструменти впливу досліджуваного механізму. Серед основних стратегічних напрямів функціонування механізму пропонується виділити наступні: зниження ймовірності виникнення та поширення виклику, підвищення адаптивних властивостей системи, зниження чутливості до

виникнення та поширення викликів, мінімізація строку поширення виклику, зниження масштабів можливої шкоди та інші заходи, спрямовані на запобігання та протидію викликам розвитку економічної безпеки національного господарства. В той же час задля раціонального вирішення задачі вибору оптимального механізму протидії вищезазначеним викликам, необхідним представляється здійснення на постійній основі контролю співставлення діючого механізму та викликів розвитку національної економіки, а також коригування механізму та пошук резервів управління такими викликами з метою аналізу переваг та недоліків розробленого механізму, в тому числі задля об'єктивної оцінки адекватності такого механізму актуальним викликам розвитку економічної безпеки національного господарства.

Таким чином, механізм інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства України схематично представлено у графічному вигляді на рис. 2.8. При цьому послідовне виконання всіх стадій та етапів дозволить не тільки відстежувати негативні процеси в економіці, але й своєчасно запобігати появі та поширенню нових викликів розвитку національної економіки.

Серед основних результатів впровадження та функціонування вищерозглянутого механізму можна виділити наступні:

- розроблення та впровадження єдиної класифікації викликів розвитку економічної безпеки національного господарства України;
- визначення основних викликів розвитку економічної безпеки національного господарства України (розстановка пріоритетів);
- здійснення загальної координації та методичного керівництва діяльністю з питань управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства;
- вироблення і впровадження єдиних стандартів і методів управління;
- розробка програм розвитку проблемних галузей та територій.

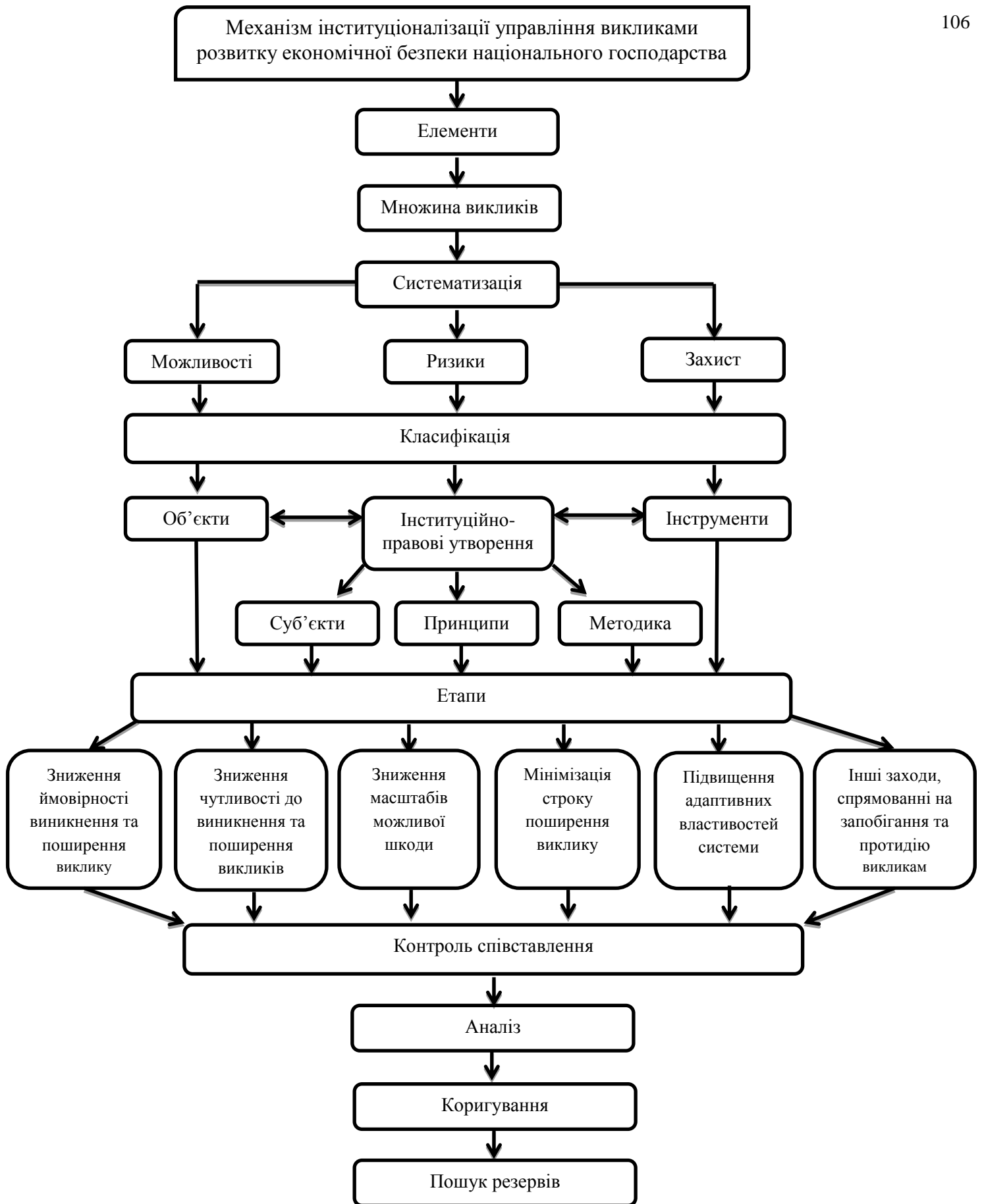

Рис. 2.8. Механізм інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства

Джерело: складено автором

З точки зору системно-ситуаційного підходу до дослідження механізму інституціоналізації викликами розвитку економічної безпеки національного господарства можна виділити наступні основні функції вищезазначеного механізму:

- 1) визначення пріоритетних напрямів зміцнення економічної безпеки національного господарства;
- 2) оцінка поточного стану економічної безпеки національного господарства;
- 3) забезпечення належних умов для реалізації життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в економічній сфері;
- 4) оперативне прийняття ефективних управлінських рішень, вироблення та реалізація комплексу заходів, спрямованих на ефективне стратегічне і тактичне забезпечення економічної безпеки;
- 5) розробка та здійснення заходів щодо ліквідації або локалізації наслідків негативного впливу викликів розвитку національної економіки;
- 6) здійснення централізованого управління системою забезпечення економічної безпеки національного господарства;
- 8) здійснення об'єктивної оцінки ефективності та оптимальності вжитих заходів, а також раціональне їх коригування [130].

Крім того, на нашу думку, вищезазначений механізм має відповідати наступним загальним вимогам:

- забезпечувати надійний захист життєво важливих інтересів держави, суспільства та окремої особи в економічній сфері;
- функціонувати в рамках діючої нормативно-правової бази;
- характеризуватися чітко визначеною структурою та оптимальним розподілом завдань, функцій та повноважень між суб'єктами здійснення управлінського впливу в залежності від конкретно визначеної сфери життєво важливих інтересів, що потребують захисту, характеру, масштабів та інтенсивності впливу викликів розвитку національної економіки на економічну безпеку національного господарства України, складності та ефективності

нейтралізації їх наслідків за необхідних та достатніх витратах фінансових, людських, матеріально-технічних та інших ресурсів;

- здійснювати ефективне функціонування у звичайних та надзвичайних станах і ситуаціях, в тому числі забезпечувати виконання заданих функцій та прийняття оптимальних управлінських рішень в умовах дефіциту інформації або її суперечливого характеру [134];

- оперативно та результативно реагувати на новітні тенденції розвитку національної економіки, враховуючи пов'язані з цим зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі;

- забезпечувати можливість раціонального, ефективного та повного використання наявних сил та засобів, що знаходяться у розпорядженні суб'єктів здійснення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства, в їх комплексі та взаємодії [130].

Зауважимо, що будь-який механізм створюється з конкретною метою, а тому наявність та подальша реалізація визначених цілей є необхідною умовою формування та успішного функціонування кожного механізму. На думку автора, головною стратегічною метою функціонування механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства України є створення комплексу оптимальних умов для безпечної життєдіяльності й розвитку особистості, соціально-економічної та політичної стабільності суспільства, ефективності функціонування національного господарства, конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг, збереження цілісності та державності, а також ефективна протидія негативному впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

Підводячи підсумки, зазначимо, що в рамках проведення комплексного дослідження процесів управління економічною безпекою національного господарства було визначено, що механізм реалізації політики економічної безпеки перебуває в руслі процесу стратегічного державного управління (від планування до реалізації) і являє собою своєрідний «зворотний зв'язок» процесу реалізації стратегії соціально-економічного розвитку і забезпечення

належного стану об'єкта управління (національного господарства), що розглядається в аспекті його здатності забезпечувати наявні та перспективні потреби розвитку суспільства.

Таким чином, процес розробки виваженої та ефективної політики управління економічною безпекою національного господарства і механізму її реалізації являється невід'ємною складовою процесу стратегічного державного управління у сфері економіки. Забезпечення даного процесу потребує координації та контролю діяльності всіх гілок державної влади разом із застосуванням консультативно-дорадчих інститутів управління як генераторів управлінських рішень, а також використання всього наявного аналітичного та експертного потенціалу.

2.3. Модель та алгоритм управлінського впливу держави на забезпечення економічної безпеки національного господарства

Актуальні на сьогоднішній день явища, процеси та тенденції, що спостерігаються у світовій економіці, вимагають переосмислення сучасної парадигми світогосподарського розвитку поряд із виробленням та реалізацією кардинально нових глобально орієнтованих стратегій і моделей подальшого функціонування в глобальному середовищі. В сучасних умовах конкурентоспроможність національних економік значною мірою залежить від ефективності й оптимальності їх структурно-функціональної внутрішньої організації, раціональної координації та узгодженості дій, а також від ступеня інтегрованості економіки у світовий економічний простір.

Проблемам управління та забезпечення економічної безпеки присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, Т. Маляренко проаналізувала аналітичні підходи до стратегічного управління економічною безпекою держави [135], І. Ажмухамедов дослідив сутнісні аспекти управління економічною безпекою регіону на основі когнітивного моделювання [136], О. Чечель розглянув економічну безпеку в контексті державної економічної

політики України [54], дослідження А. Каменського спрямоване на вивчення сутнісних аспектів управління забезпеченням економічної безпеки в умовах інституціоналізації тіньової економіки [134], Л. Огарок дослідив системний підхід до управління економічною безпекою як регіональної складової державного механізму [137], Л. Письмаченко займалася вивченням ролі державного управління у вирішенні проблем економічної безпеки в умовах глобалізації [138]. В той же час в сучасній науковій літературі не нагромаджено достатнього числа результативних досліджень, які могли б стати міцним теоретичним підґрунтям методології формування адекватної сучасним умовам світогосподарського розвитку моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства з метою ефективного та гарантованого захисту життєво важливих національних інтересів держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Вищезазначене значною мірою обумовлюється неспроможністю сучасної економічної науки об'єктивно та неупереджено пояснити природу виникнення, сутність і динаміку розвитку актуальних на сьогоднішній день явищ і процесів, поряд із відсутністю наукового обґрунтованого та зваженого підходу до перспективного прогнозування й передбачення подальших тенденцій розвитку національної економіки.

В рамках проведення поглибленого дослідження управлінського впливу держави на забезпечення економічної безпеки національного господарства, зазначимо, що за своєю природою управлінська діяльність по забезпеченню економічної безпеки полягає у цілеспрямованому впливі держави на інститути державної влади та громадянського суспільства з метою досягнення ними такого стану, який в умовах мінливого інституціонального середовища дозволить забезпечити розробку, впровадження й дотримання конституційних прав і свобод громадян, суспільства та держави. При цьому діалектика ресурсно-технологічного та інституціонального забезпечення економічної безпеки національного господарства визначає зміст управлінської діяльності держави в напрямку гарантування та забезпечення національних інтересів в економічній сфері. Таке забезпечення полягає, перш за все, в інтеграції

макроекономічних інтересів держави з інтересами суб'єктів господарювання на мікроекономічному рівні, що здійснюється з метою забезпечення цілісності економічної системи, збереження її організаційної та функціональної єдності, насамперед, за допомогою приведення структури системи забезпечення економічної безпеки національного господарства у відповідність до завдань її функціонування [134]. Таким чином, в сучасних умовах розвитку економіки та суспільства основною метою здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства стає формування здорового та якісного інституціонального середовища, в якому конструктивні моделі та правила економічної поведінки активно витісняють деструктивні та неефективні.

На думку автора, детальному дослідженню управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі та побудові відповідної моделі повинно передувати ґрунтовне дослідження самого об'єкта здійснення такого впливу. Перш за все зазначимо, що створюваний інститутами влади механізм інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства може бути реалізований тільки за наявності діючої системи управління економічною безпекою національного господарства. В свою чергу, при дослідженні вищезазначеної системи, на нашу думку, слід ґрунтуватися на використанні системно-ситуаційного підходу. Відповідно до даного підходу будемо розглядати систему управління економічною безпекою національного господарства як взаємопов'язану сукупність суб'єктів, в обов'язки яких входить захист економічних інтересів (держави, суспільства, окремого громадянина) та діяльності, спрямованої на досягнення певних цілей і доповненої врахуванням специфіки конкретних ситуацій, а також вибором відповідних методів управління. Крім того, системний підхід в управлінні передбачає поєднання функціонально-організаційних та ситуаційних аспектів, об'єднання окремих стадій управління в єдиний управлінський цикл за одночасної інтеграції об'єктів і суб'єктів управління різних рівнів в єдину цілісну організаційну структуру. Виходячи з цього, модель управлінського

впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства має враховувати можливість зміни умов функціонування системи управління економічною безпекою національного господарства, забезпечення її гнучкого реагування на такі зміни шляхом переходу до альтернативних варіантів [137].

Таким чином, процесу визначення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства повинен передувати детальний аналіз сучасних викликів її розвитку, а сама управлінська діяльність в даному аспекті повинна бути направлена не тільки і не стільки на зменшення втрат внаслідок поширення конкретного виклику, скільки на ефективну ліквідацію наслідків його негативного впливу та упередження виникнення в майбутньому.

Варто зазначити, що ефективна реалізація дослідженого у роботі механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства дозволить обґрунтовано та зважено здійснювати системний моніторинг стану захищеності економічних інтересів держави, ступеня їх деформації з метою своєчасного виявлення, профілактики й локалізації негативного впливу викликів розвитку економічної безпеки національного господарства. При цьому отримані в процесі моніторингу результати можуть бути використані в якості основи для побудови оптимального уніфікованого алгоритму управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України в рамках функціонування розробленої моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі, в якому, окрім оцінки рівня потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз, необхідно враховувати наявні ресурси та засоби, спрямовані на протидію виникненню та поширенню тих чи інших викликів розвитку національної економіки. Таким чином, розроблений у такий спосіб алгоритм управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства дозволить кожному суб'єкту управління об'єктивно оцінити стан економічної безпеки на конкретному рівні та ефективність роботи в напрямку її

забезпечення, визначити зони особливої небезпеки, своєчасно розробити й впровадити комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня її захищеності.

Відмітимо, що на сьогоднішній день спостерігається суттєве прискорення процесу інституціоналізації національних економік, оскільки економічні інститути, що формуються сьогодні як окремими національними економіками, так і численними міжнародними регіональними об'єднаннями, все більше претендують на роль диктаторів загальносвітових правил і норм, а також на врахування їх специфіки при формуванні загальних напрямів і тенденцій сучасного розвитку [47, с. 398]. За цих умов процеси становлення й зростання національних економік держав світу загострюють існуючі протиріччя у сфері інституціонального забезпечення економічної безпеки: між формальними та неформальними інститутами; між інтересами різних суб'єктів економічної безпеки; між економічними агентами, що впливають або можуть впливати на стан економічної безпеки національного господарства, та економічними агентами, що не здійснюють такого впливу; між стратегічними інтересами ТНК та національними інтересами приймаючих їх країн.

В цьому аспекті найбільш продуктивною, на нашу думку, формою організації суспільства, спрямованою на забезпечення економічної безпеки, виступає держава. Вона сприяє створенню умов, направлених на захист життєво важливих національних інтересів (в тому числі в економічній сфері). Крім того, в її розпорядженні знаходяться значні матеріальні, трудові та інші ресурси, що дозволяє формувати певну економічну мотивацію в суспільстві, підтримуючи окремі види діяльності та стримуючи інші.

При цьому предметом діяльності інститутів державної влади в напрямку забезпечення економічної безпеки національного господарства є наступне:

1. Визначення та моніторинг факторів, що підривають стійкість вітчизняної соціально-економічної системи або можуть завдати значної шкоди життєво важливим національним інтересам держави в економічній сфері в короткостроковій та/або довгостроковій перспективі.

2. Формування та проведення економічної політики (визначення цілей, пріоритетів, завдань і напрямків забезпечення економічної безпеки національного господарства).

Зауважимо, що систему державних органів, що здійснюють управлінський вплив на забезпечення економічної безпеки національного господарства, складають:

- 1) спеціальні державні органи, які, в рамках покладених на них функціональних повноважень, безпосередньо здійснюють комплекс заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки національного господарства;
- 2) державні органи, які беруть участь або виконують окремі функції по забезпеченню економічної безпеки національного господарства [42].

В науковій літературі до сьогоднішнього дня ведеться активна дискусія щодо масштабів, чинників, факторів, задач, цілей, принципів, суб'єктів та об'єктів державного регулювання економіки, іншими словами, щодо втручання держави в економічні процеси, що протікають в суспільстві. «Споконвічне» питання: чи повинна національна економіка виступати об'єктом державного регулювання і чи може вона виступати в цій якості, або ж, навпаки, оптимальніше буде надати їй можливість необмеженої стихійної саморегуляції, - і досі викликає наукові дискусії. Однак, як показує історичний досвід, ринкова економіка не спроможна функціонувати ефективно без державного регулювання. Більше того, без такого регулювання та контролю ніколи ще вона не набувала системних властивостей. Неконтрольовані ринкові процеси можуть завдати значної шкоди та становити суттєву загрозу інтересам природи та суспільства. Внаслідок цього перед ринковою економікою (більш ніж перед будь-якою іншою її трансформацією) постає необхідність державного регулювання та контролю. Зовсім інше питання: завдання, форми, методи та засоби такого регулювання. В цьому аспекті, на погляд автора, основне завдання полягає в тому, щоб визначити оптимальний рівень, найбільш ефективні та прогресивні форми і напрямки державного регулювання

економіки, які, не порушуючи її ринкової природи, забезпечили б максимальну соціальну ефективність.

Що стосується економіки України, то, на думку автора, в даному аспекті основне завдання полягає не в повній відмові від державного регулювання економіки, а в зведенні до мінімуму негативного впливу корупційних та бюрократичних явищ і процесів на державні інститути, наданні діяльності держави в напрямку управління економікою соціального, культурного та морального спрямування. Іншими словами, у сфері державного регулювання економіки найбільш ефективним вважаємо оптимальне поєднання зарубіжних економічних моделей з цінностями та культурою, властивими українському народу. Внаслідок цього роль держави в суспільстві, у регулюванні економіки та забезпеченні економічної безпеки національного господарства стане більш ефективною, раціональною та конструктивною.

В даному аспекті доцільно здійснити поглиблений аналіз діючої в Україні системи інститутів управління економічною безпекою національного господарства. На думку автора, структуровано вищезазначена система складається з трьох взаємопов'язаних блоків: інститути державної влади загальної компетенції, інститути реагування спеціального призначення, інститути суспільного нагляду та контролю (рис. 2.9).

Так, до першого блоку автор відносить інститути державної влади, що представлені відповідними інститутами виконавчої, законодавчої та судової гілок влади, а також інститутами прокуратури та президентства (рис. 2.10). Саме цей блок великою мірою формує політику у сфері економічної безпеки, розробляючи та реалізуючи стратегію та програму економічної безпеки, а також приймаючи конкретні нормативно-правові акти, якими регулюються окремі аспекти забезпечення економічної безпеки національного господарства України.

До другого блоку автор відносить силові (Збройні сили України, Рада національної безпеки і оборони України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші

військові формування, утворені відповідно до законів України) та фінансові структури (Національний банк України, Антимонопольний комітет України та ін.) швидкого реагування.

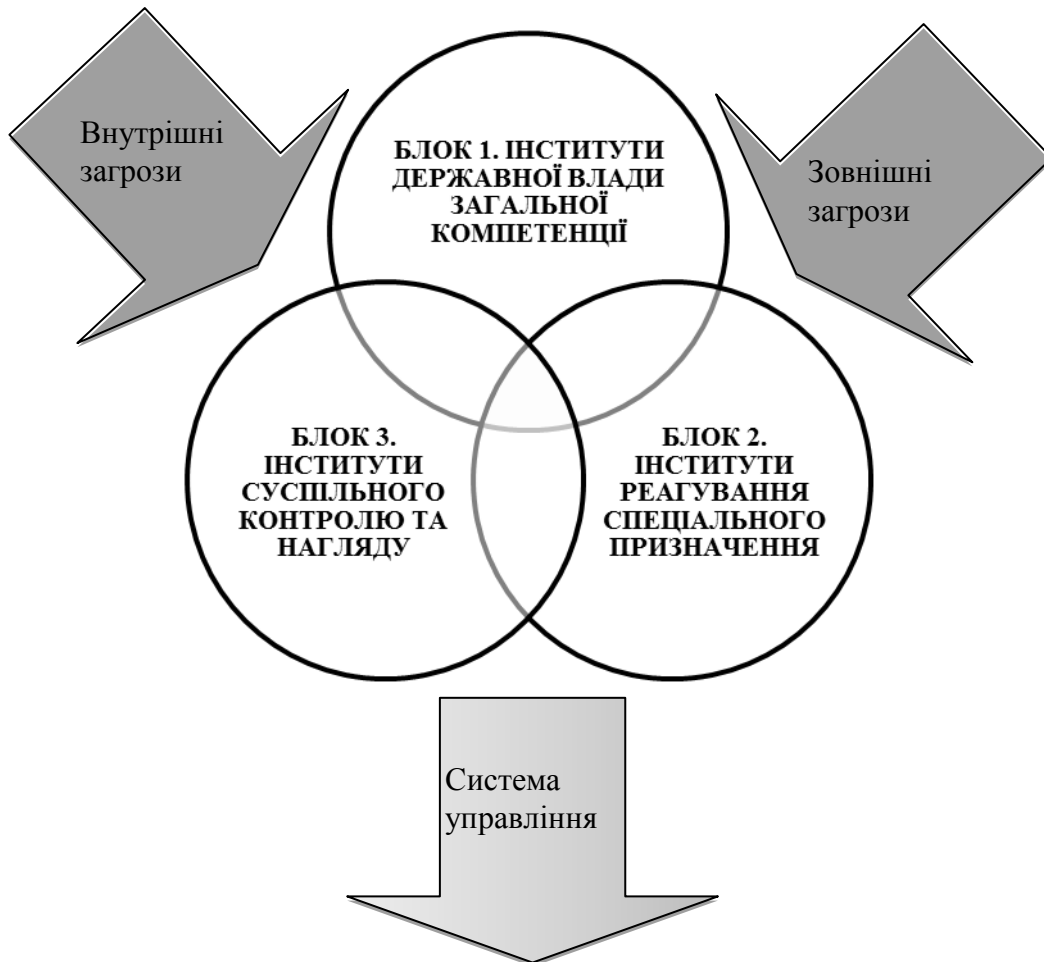

Рис. 2.9. Структурована система інститутів управління економічною безпекою національного господарства

Джерело: складено автором

До третього блоку автор відносить громадян та їх об'єднання, що розробляють та вносять конкретні пропозиції та програми економічної безпеки громадсько-політичних утворень та окремих осіб. При цьому ефективність процесу управління економічною безпекою національного господарства в цілому залежить як від рівня відповідності державних інститутів покладеним на них функціям та завданням [139], ступеню реалізації національних інтересів, так і від масштабів й характеру зовнішніх і внутрішніх викликів розвитку економічної безпеки національного господарства.

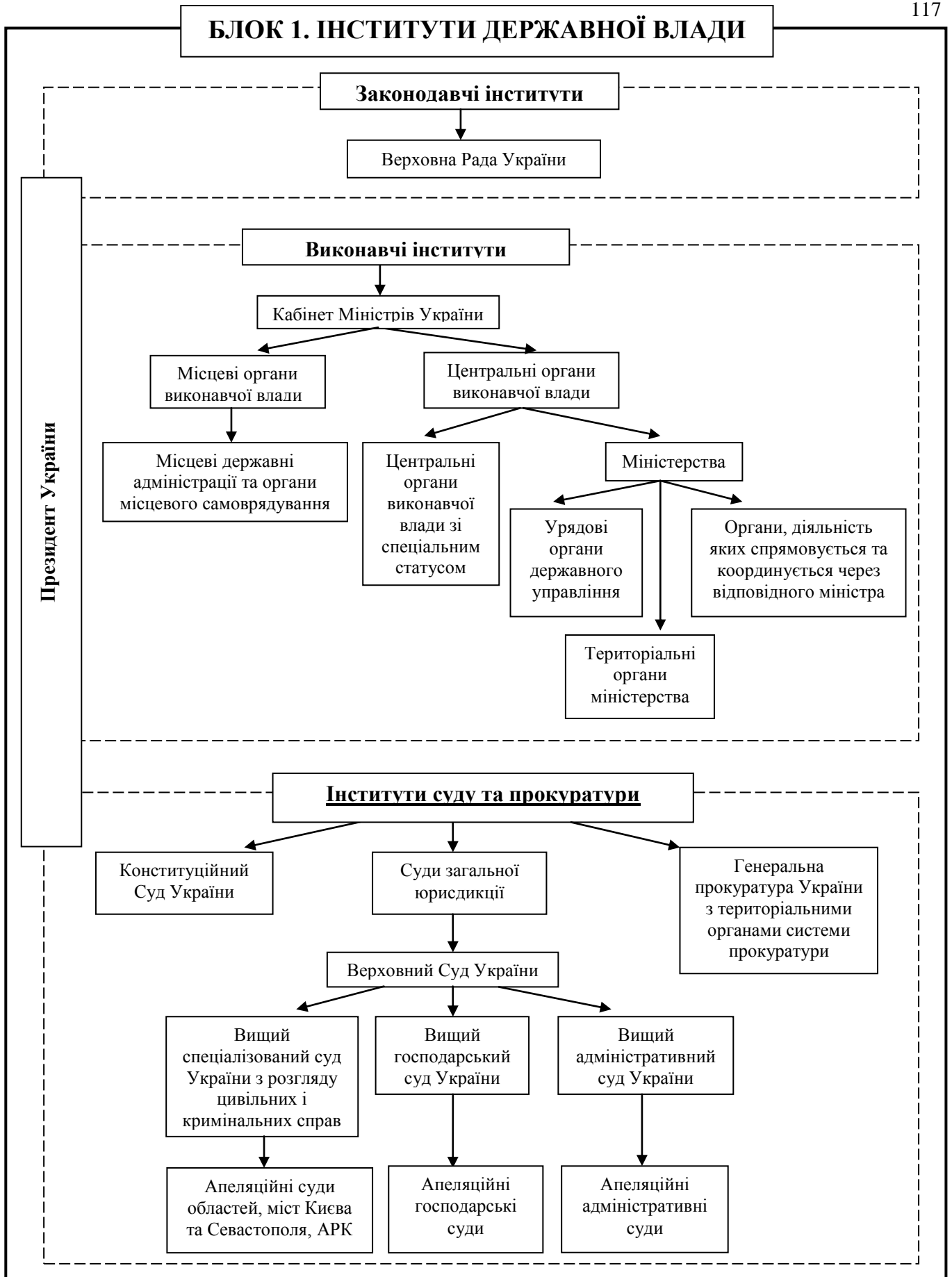

Рис. 2.10. Діюча в Україні система інститутів державної влади

Джерело: складено автором на основі [140-146]

Враховуючи широкий перелік державних органів, що здійснюють управлінський вплив на забезпечення економічної безпеки національного господарства, варто звернути особливу увагу на аналіз об'єкта їх управління, а також на забезпечення координації й узгодженості їх діяльності. Схематична модель здійснення державою управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства представлена на рис. 2.11.

Рис. 2.11. Схематична модель здійснення державою управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства (інституційно-правовий аспект)

Джерело: складено автором

Таким чином, управлінський вплив держави на забезпечення економічної безпеки національного господарства здійснюється в тому числі і через інституційно-правове забезпечення економічної безпеки. Такий вплив проявляється в оперативному плануванні та прогнозуванні, постійному

контролі та нагляді, раціональному правозастосуванні (в тому числі – результативному запобіганні порушенням законодавства з питань забезпечення економічної безпеки) та ефективній координації. Здійснення вищезазначених заходів складає суть моніторингово-діагностичної та інформаційно-аналітичної діяльності держави в напрямку забезпечення економічної безпеки національного господарства. Таким чином, створюється певна інституціональна інфраструктура системи забезпечення економічної безпеки національного господарства, адекватна конкретним історичним умовам розвитку визначеної економічної системи.

Підкреслимо, що ефективність здійснення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства тим вище, чим конкретніше та ясніше визначені об'єкт здійснення такого впливу та виклики його розвитку. На наш погляд, слід звернути увагу на те, що на всіх рівнях (держави, регіону, суб'єкта господарювання, окремого громадянина) підходи до здійснення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки практично базуються на виокремленні в якості об'єкта впливу тих чи інших проблем, вирішення яких представляється необхідним для реалізації національних інтересів держави в економічній сфері. Іншими словами, відбувається реалізація єдиного комплексного методологічного підходу до формування цілісної концепції економічної безпеки національного господарств шляхом поглибленого аналізу реальних та потенційних національних інтересів держави в економічній сфері та економічних відносин як об'єктів економічної безпеки.

При цьому в кожній сфері господарської діяльності та на відповідному рівні (макро і мікроекономіка) вищезазначені інтереси набувають конкретної форми свого прояву та реалізації. У зв'язку з цим, на нашу думку, в системі економічних інтересів держави, по-перше, необхідно вибудувати ієрархію інтересів: виокремлювати довгострокові, середньострокові та короткострокові інтереси. По-друге, на постійній основі здійснювати коригуючий вплив на систему з урахуванням актуальних тенденцій у світовій економіці, а також

викликів розвитку економічної безпеки, що формуються та поширюються у сучасному світогосподарському просторі.

Таким чином, здійснення ефективного управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарств в глобальному середовищі повинно ґрунтуватися на розглянутих методологічних підходах з урахуванням структурно-функціонального та організаційно-координаційного аспектів здійснення такого впливу, а також включати розробку і впровадження ефективної системи забезпечення економічної безпеки держави, суспільства та окремого громадянина. Тому доцільним постає розроблення та впровадження адекватної сучасним умовам розвитку національної економіки моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства, яка дозволить виділити загальні засади управління, що повинні бути реалізовані в діяльності кожного його суб'єкта для того, щоб діяльність по забезпеченню економічної безпеки доповнювалася та коригувалася з урахуванням її особливостей та специфіки на конкретному рівні.

Отже, на думку автора, модель управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарств в якості своїх елементів повинна включати:

- а) мету та завдання управління;
- б) суб'єкти управління;
- в) об'єкти управління та їх основні характеристики;
- г) загрози об'єктам управління та механізми їх реалізації;
- г) умови, за яких відбувається здійснення управлінського впливу (або особливості інституціонального середовища);
- д) форми, методи та засоби, що використовуються суб'єктами здійснення управлінського впливу для досягнення своїх цілей та вирішення конкретних завдань;
- е) результати здійснення управлінського впливу як прогнозовану форму досягнення заданої мети.

Схематично структурована предметна модель управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі представлена на рис. 2.12. Згідно запропонованої моделі, зовнішнє середовище економічної безпеки національного господарства формують різноманітні фактори її розвитку, як от: макроекономічні, цивілізаційні, екологічні, суспільні фактори, науково-технічний рівень розвитку, природно-кліматичні умови, інвестиційно-інноваційне забезпечення, правове, політичне та інформаційне середовище тощо. Всі перелічені фактори функціонують в межах світового господарства та здійснюють вплив на внутрішнє середовище економічної безпеки національного господарства, яке, в свою чергу, представлено інститутами управління та конкурентним середовищем. Вищезазначені компоненти формують організаційну структуру управління економічною безпекою національного господарства.

При цьому предметна складова управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства представлена, з одного боку, необхідністю формування стратегічної мети здійснення даного впливу, а з іншого боку, - визначенням основних принципів провадження управлінської діяльності. В свою чергу, стратегічна мета обумовлює формування тактичних цілей, які визначають особливості існуючого інституціонального середовища. Завдяки цьому забезпечується ефективне функціонування механізму здійснення управлінського впливу, в процесі якого визначаються його основні об'єкти. З іншого боку, вихідні принципи здійснення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства визначають його пріоритетні завдання. Завдання формують загальні форми, методи і засоби, які окреслюють функціональні межі діяльності визначених суб'єктів управління. Таким чином, відбувається досягнення запланованого результату. На наступному етапі доцільним постає детальний аналіз та перспективне прогнозування майбутніх тенденцій, на основі чого здійснюється коригуючий вплив на всю систему забезпечення економічної безпеки національного господарства в цілому.

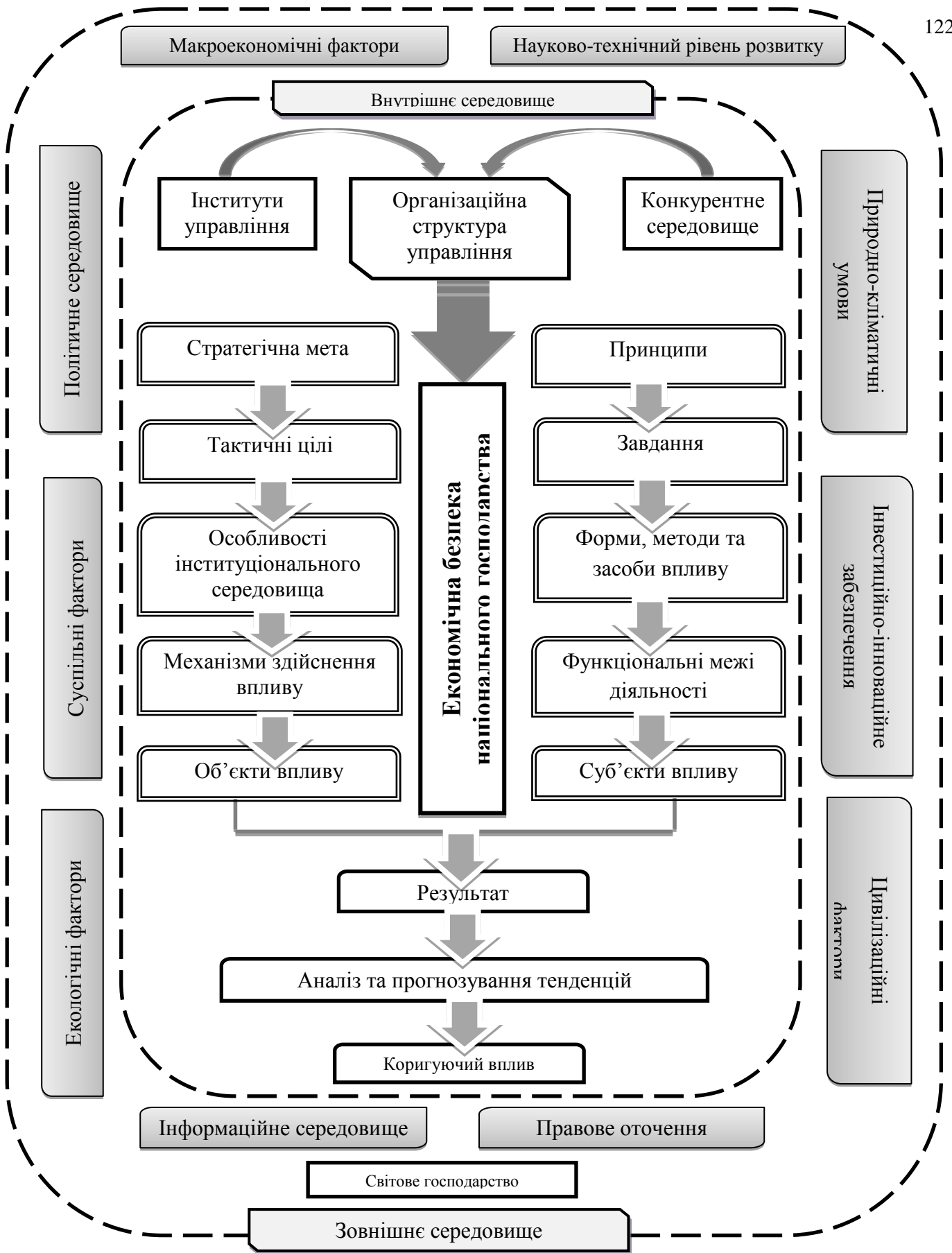

Рис. 2.12. Структурована предметна модель управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі

Джерело: складено автором

На думку автора, в аспекті дослідження моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства, як було зазначено вище, доцільно розглянути алгоритм управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства, який встановлює загальну та обов'язкову для всіх суб'єктів господарювання схему і послідовність дій, покликаних забезпечити рівні умови для реалізації економічних інтересів у всіх сферах та галузях господарської діяльності на макро- та мікрорівні. Діяльність кожного суб'єкта здійснення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства відповідно до визначеного алгоритму в рамках вищевказаної моделі включає реалізацію наступних етапів:

1) формування механізмів виявлення життєво важливих економічних інтересів держави, суспільства, окремого громадянина, а також сфер і особливостей їх реалізації;

2) аналіз соціально-економічних процесів, що здійснюють негативний вплив на основні тенденції розвитку вітчизняної економіки та механізми реалізації економічних інтересів;

3) визначення цілей, завдань і напрямів здійснення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства на мікро та макрорівнях;

4) виявлення адекватних сучасним реаліям викликів розвитку економічної безпеки національного господарства, основних суб'єктів їх впливу, особливостей і механізмів формування та поширення;

5) виокремлення основних об'єктів захисту від дестабілізуючого впливу зазначених вище викликів;

6) визначення компетенції та функціональних зв'язків між суб'єктами здійснення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства;

7) розробка і реалізація комплексу заходів, спрямованих на попередження, стримування та/або нейтралізацію дестабілізуючого впливу

викликів розвитку економічної безпеки національного господарства, а також на усунення та локалізацію негативних наслідків такого впливу;

8) аналіз і прогнозування тенденцій подальшого розвитку, внесення коректив в економічну політику, здійснення контролю над ефективністю функціонування народного господарства.

Таким чином, алгоритм управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства представлено на рис. 2.13. Вихідним елементом даного алгоритму, на думку автора, виступає комплексний аналіз, об'єктивна оцінка та прогнозування тенденцій розвитку глобального та національного економічного середовища, на основі чого стає можливим визначення життєво важливих інтересів держави в економічній сфері. При цьому передбачається необхідність постійного співставлення тенденцій розвитку глобальної і національної економіки з національними економічними інтересами держави. Якщо узгодження даних категорій не спостерігається, подальші заходи із забезпечення економічної безпеки національного господарства не можна вважати оптимальними та ефективними. На наступному етапі алгоритму відбувається визначення напрямків і заходів, спрямованих на реалізацію національних інтересів держави в економічній сфері, що передбачає в тому числі формування та впровадження механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства України, який в свою чергу вимагає постійного та результативного моніторингу сучасних викликів розвитку національної економіки, які здійснюють або можуть здійснити дестабілізуючий вплив на економічну безпеку національного господарства. В процесі такого моніторингу відбувається виявлення та ідентифікація викликів розвитку економічної безпеки національного господарства, а також їх класифікація за різними ознаками (в тому числі за ступенем реалізації, сферами впливу тощо). На наступному етапі доцільним постає розроблення та впровадження комплексу заходів, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу конкретного виклику розвитку економічної безпеки національного господарства.

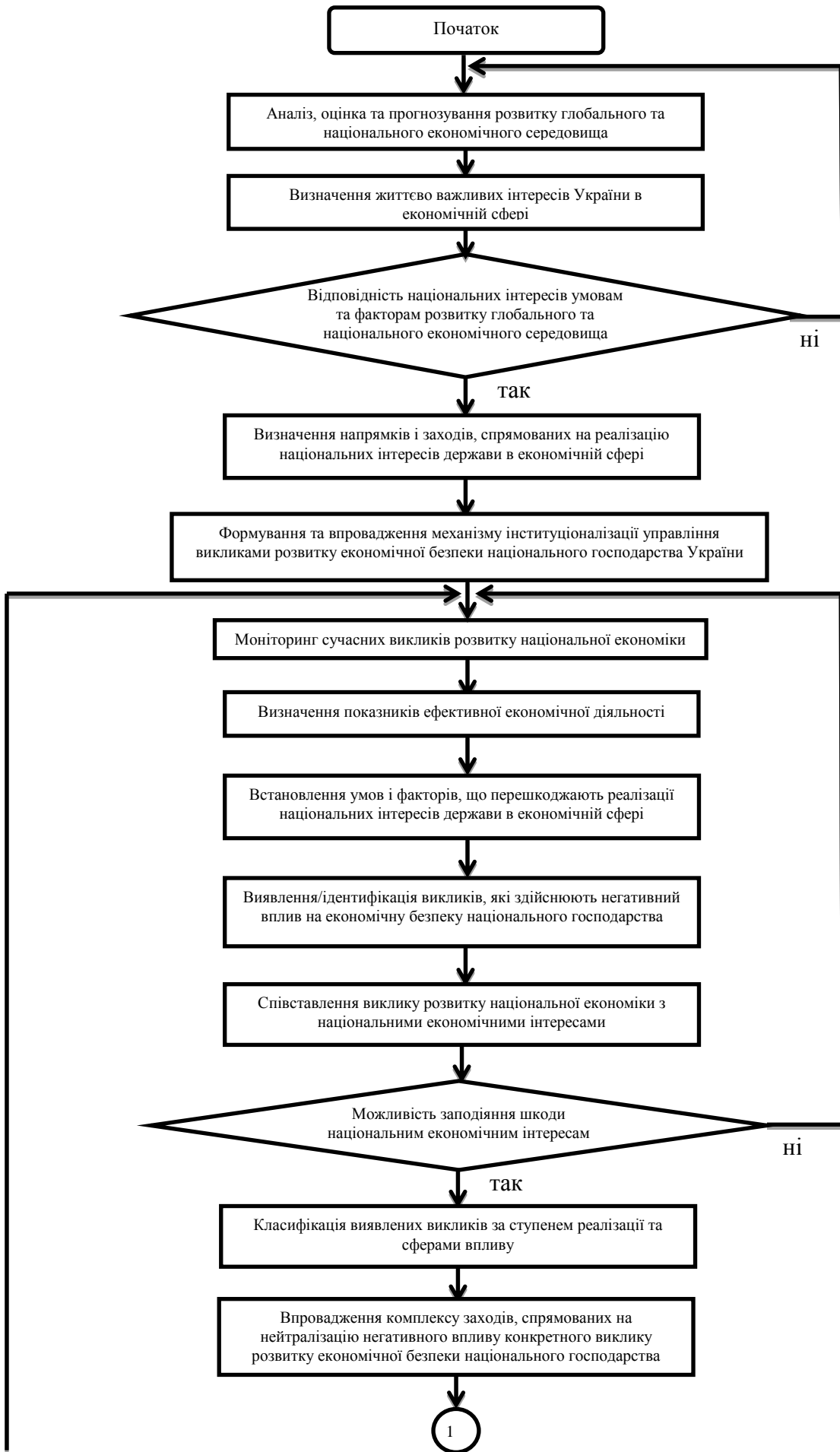
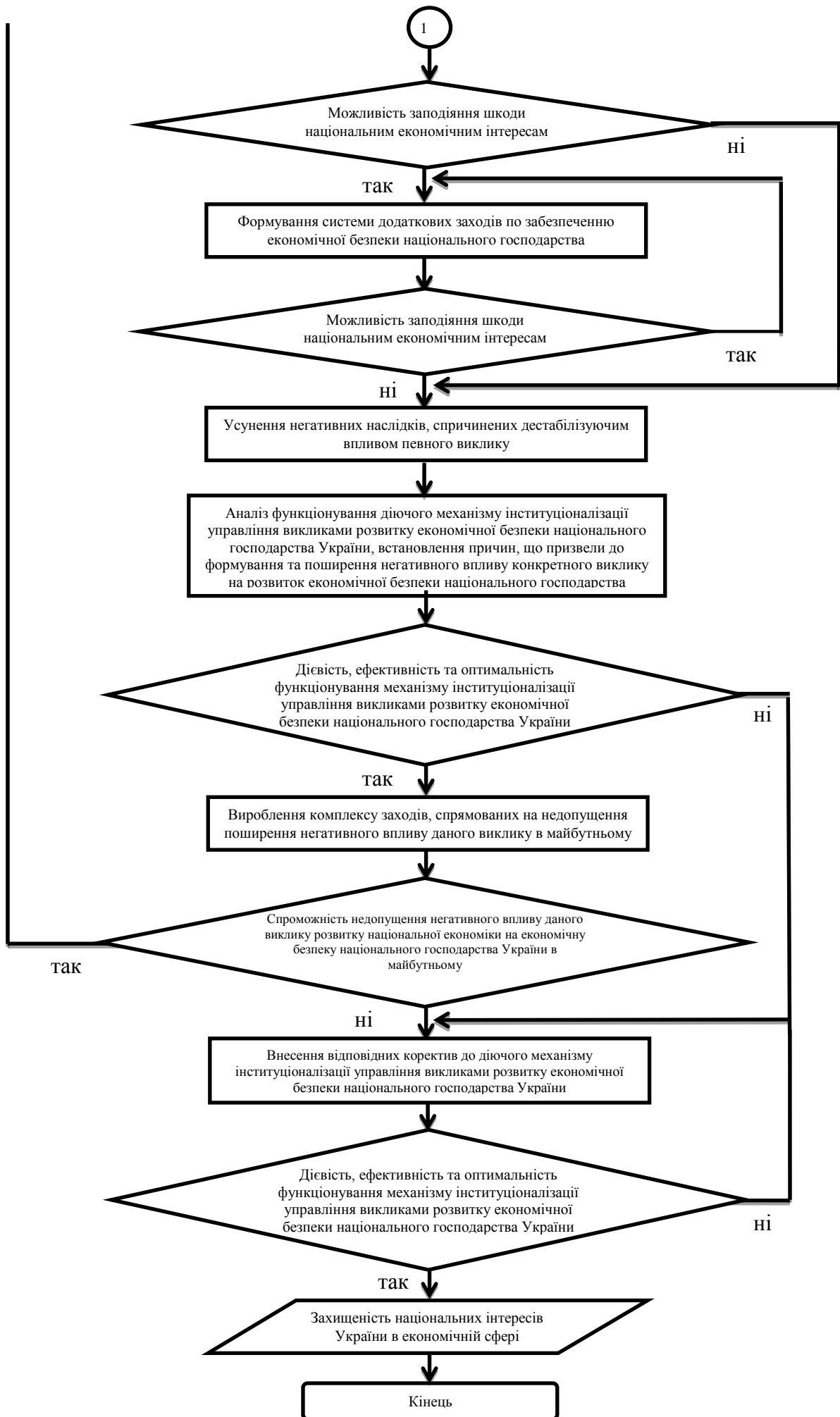

Рис. 2.13. Блок-схема алгоритму управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України

Джерело: складено автором

Продовження рис. 2.13. Блок-схема алгоритму управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України

Джерело: складено автором

При цьому такий комплекс заходів повинен бути результативним, ефективним, своєчасним та адекватним саме тому виклику розвитку економічної безпеки національного господарства, запобігання негативному впливу якого здійснюється на конкретному етапі. Разом з цим у ряді випадків може виникнути потреба формування та впровадження системи додаткових заходів по забезпеченню економічної безпеки національного господарства. Таким чином, завдяки реалізації системи основних та додаткових заходів відбувається усунення негативних наслідків, спричинених дестабілізуючим впливом певного виклику розвитку економічної безпеки національного господарства.

На наступному етапі визначеного алгоритму управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України доцільним представляється проведення детального аналізу функціонування всього діючого механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства: оцінка його дієвості, оптимальності, ефективності, оперативності; встановлення причин і факторів, що призвели до формування та поширення негативного впливу визначеного виклику розвитку економічної безпеки національного господарства. За результатами проведеного аналізу відбувається вироблення комплексу заходів, спрямованих на недопущення поширення такого впливу в майбутньому, а також внесення відповідних коректив до діючого механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного господарства. Таким чином, досягається захищеність життєво важливих національних інтересів України в економічній сфері.

В процесі здійснення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в рамках інституціонального аспекту дослідження варто виділити наступні функціональні складові. Так, суб'єкти господарювання та контролюючі органи в межах компетенції здійснюють зазначений вище аналіз функціонування механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки національного

господарства, оперативне інформування державних органів щодо необхідності внесення коректив до даного механізму. В свою чергу, інститути державної влади, в межах компетенції, здійснюють детальний аналіз, неупереджену оцінку та перспективне прогнозування розвитку економічних відносин в сучасних умовах. Отже, процес здійснення управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в умовах глобалізації замикається для того, щоб циклічно повторитися знову.

Узагальнюючи, підкреслимо, що в рамках реалізації запропонованого алгоритму управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України, ґрунтуючись на розробленій моделі, забезпечення економічної безпеки національного господарства повинно реалізовуватися в діяльності кожного суб'єкта здійснення управлінського впливу, однак характер та специфічні особливості самого механізму захисту національних економічних інтересів, а також існуючі між ними протиріччя, визначають необхідність поглибленого аналізу сутнісних характеристик цього процесу. Крім того, визначена у моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства сукупність цілей, напрямків і заходів, що вживаються кожним суб'єктом здійснення такого впливу, повинна забезпечуватися та гарантуватися не тільки єдиною спрямованістю в реалізації. Не менш важливим аспектом управління є забезпечення зворотного зв'язку, контролю над виконанням поставлених завдань тощо.

В рамках дослідження задля ефективності та результативності реалізації запропонованого алгоритму управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України в рамках функціонування розробленої моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі, важливим постає необхідність його впровадження як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Крім того, вищезазначена модель повинна характеризуватися такими специфічними ознаками як гнучкість, адаптивність, самовдосконалення та саморозвиток. При цьому мета створення та

впровадження такої моделі, способи, методи і засоби її реалізації, структура, завдання, принципи та форми діяльності повинні трансформуватися у відповідності до актуальних змін внутрішнього і зовнішнього середовища, умов і факторів розвитку, забезпечуючи при цьому належний рівень захисту національних інтересів держави, гарантування стабільного та збалансованого її розвитку поряд із ефективним та оптимальним забезпеченням економічної безпеки національного господарства.

В даному аспекті з урахуванням вимог, що висуваються сьогодні до системи економічної безпеки, необхідно посилити роль держави в регулюванні економічних та соціально-правових процесів. Виходячи з цього, в якості оптимальної моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації доцільно запропонувати модель при домінуючій ролі держави. Метою даної моделі повинно стати не надмірне й неефективне державне втручання в розвиток економічних процесів, а розумне та зважене управління, спрямоване на раціональну і збалансовану координацію, узгодження діяльності органів державної влади з інтересами та цілями функціонування і перспективного розвитку суспільства, суб'єктів господарювання, окремих громадян та інших країн світу.

Висновки до розділу 2:

1. Визначено та досліджено основні виклики розвитку національної економіки, проаналізовано їх вплив на економічну безпеку національного господарства України за допомогою зведеної матриці економічної безпеки.

2. Обґрунтовано, що основним інститутом забезпечення економічної безпеки національного господарства виступає держава. Досліджено систему державних органів, що здійснюють управлінський вплив на забезпечення економічної безпеки національного господарства, в тому числі проаналізовано об'єкт та предмет їх управління, основні напрямки діяльності. Визначено, що управлінський вплив держави на забезпечення економічної безпеки національного господарства здійснюється в тому числі і через інституційно-

правове забезпечення економічної безпеки, що передбачає оперативне планування та прогнозування, постійний контроль та нагляд, раціональне правозастосування та ефективну координацію.

3. Розроблено та досліджено механізм впливу інститутів на формування економічної безпеки національного господарства, визначено основний зміст управління викликами розвитку національної економіки як створення та розвиток інституціональних механізмів на рівні, що відповідає стратегічно важливим інтересам держави в різних сферах діяльності.

4. Розроблено та досліджено модель управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі, яка дозволила виділити загальні засади управління, що повинні бути реалізовані в діяльності кожного його суб'єкта для того, щоб діяльність по забезпеченню економічної безпеки доповнювалася та коригувалася з урахуванням її особливостей та специфіки на конкретному рівні.

5. Розроблено та досліджено алгоритм управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України, який встановлює загальну та обов'язкову для всіх суб'єктів господарювання схему і послідовність дій, покликаних забезпечити рівні умови для реалізації економічних інтересів у всіх сферах та галузях господарської діяльності на макро та макрорівні.

6. Дійшли висновку, що ефективна імплементація розробленого алгоритму управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства в рамках функціонування запропонованої моделі управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі в перспективі дозволить суттєво покращити стан економічної безпеки національного господарства України, вдосконалити методи та форми здійснення управлінського впливу на її забезпечення.

Результати розділу опубліковані у роботах [147-153].

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

3.1. Діагностика стану економічної безпеки національного господарства України в аспекті ключових факторів впливу

В сучасних умовах однією з пріоритетних задач у сфері управління економічною безпекою національного господарства, поряд із визначенням та детальним аналізом актуальних факторів впливу, постає оцінка ступеня та сили такого впливу, визначення сфер і напрямків оперативного реагування. У зв'язку з цим виникає необхідність детального дослідження та вдосконалення методичних основ комплексної оцінки та моніторингу реального рівня економічної безпеки національного господарства України з урахуванням визначених ключових факторів впливу, а також оптимальне прогнозування такого рівня на найближчу перспективу.

Так, на сьогоднішній день провідними світовими організаціями розроблено понад 30 різноманітних узагальнюючих показників, індексів, індикаторів, рейтингів та оцінок задля виявлення й прогнозування тенденцій розвитку національних економік країн світу. Найпопулярнішими серед них вважаються: рейтинг країн світу за рівнем економічної свободи (Index of Economic Freedom, The Heritage Foundation & The Wall Street Journal); рейтинг країн світу за рівнем валового внутрішнього продукту (Gross Domestic Product, The World Bank); рейтинг країн світу за рівнем валового національного доходу на душу населення (Gross National Income, The World Bank); рейтинг конкурентоспроможності країн світу (The IMD World Competitiveness Yearbook, Institute of Management Development); рейтинг країн світу за рівнем процвітання (The Legatum Prosperity Index, The Legatum Institute); проект “Ведення бізнесу”

(Doing Business, The World Bank); індекс глобалізації країн світу за версією KOF (KOF Index of Globalization, KOF Swiss Economic Institute); індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index, World Economic Forum); індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, United Nations Development Program); глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index, INSEAD) та інші.

Відмітимо, що порівняння конкретних фактичних значень показників-індикаторів економічного розвитку окремих країн світу дає можливість робити обґрунтовані висновки щодо загального стану розвитку національних економік, рівня їх конкурентоспроможності, стабільності, збалансованості та стійкості до дестабілізуючого впливу зовнішніх факторів та загроз.

Поряд із цим на сьогоднішній день не розроблено єдиного інтегрального показника оцінки стану економічної безпеки як на глобальному рівні, так і по відношенню до національної економіки окремої держави. В Україні на сьогоднішній день основою аналізу рівня економічної безпеки є індикативний метод, багатовимірний підхід якого дозволяє максимально повно розкрити ті сторони явищ, які важко піддаються оцінці та кількісному виміру, використовуючи обмежену кількість показників. Алгоритм розрахунку даного комплексного показника наведено в діючих Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року №1277 “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України” (далі - Методичні рекомендації) [60].

Зауважимо, що питання розроблення раціональної, ефективної, математично обґрунтованої методології оцінювання стану економічної безпеки національного господарства знаходиться в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Однією з найбільш ґрунтовних розробок тут виступає концепція Є. Олейнікова [22], який запропонував розширену систему індикаторів економічної безпеки на основі комплексу ознак. Значного поширення набула система показників С. Глазьева, яка представляє собою

кількісне співвідношення близько 40 народногосподарських індикаторів економічної безпеки із їх відповідними граничними значеннями [10]. Крім того, А. Сухоруков та Ю. Харазішвілі визначили сучасний зміст поняття економічної безпеки держави, обґрунтували методологічні підходи до оцінки її рівня та здійснили апробацію цих підходів на прикладі оцінювання і прогнозування рівня економічної безпеки України [154]; Д. Буркальцева розглянула питання розрахунку рівня безпеки за галузями економіки та провела аналіз існуючих підходів до визначення кількісних значень індикаторів економічної безпеки [155]; В. Лойко дослідила методичні аспекти регіональної діагностики рівня економічної безпеки [156]; Д. Гордієнко надав інтегральну оцінку економічної безпеки розвинутих країн світу [56]; В. Мартинюк здійснила оцінку сильних та слабких сторін вітчизняної економіки на основі розрахунку інтегрального показника економічної безпеки держави [157]. Однак, у більшості випадків такі дослідження спрямовані на визначення сутності, характеру, природи виникнення тих чи інших критеріїв, суб'єктів та об'єктів, рівнів та окремих складових економічної безпеки, проте не на вивчення питань коректного та обґрунтованого розрахунку рівня економічної безпеки національного господарства, формування комплексу результативних показників та їх порогових значень.

В цьому аспекті варто відмітити, що визначення порогових значень індикаторів економічної безпеки національного господарства України донедавна характеризувалося відсутністю єдиної узгодженої методології, багатоваріантністю переліку порогових значень індикаторів, невисокою динамічністю, базуванням на експертних оцінках. Водночас, методологія розрахунку рівня економічної безпеки національного господарства повинна створювати передумови розробки механізму державного регулювання процесів, які будуть сприяти нормальному функціонуванню ринкової економіки в коротко- та довгостроковій перспективі [155].

Таким чином, на сьогоднішній день відсутнє єдине системне уявлення щодо функціональних та методологічних засад впровадження уніфікованої та

стандартизованої методики розрахунку рівня економічної безпеки національного господарства України, в тому числі в напрямку вдосконалення теоретико-методологічного обґрунтування критеріїв відбору конкретних показників-індикаторів та способів нормування їх значень.

В рамках дослідження було здійснено детальний аналіз та надано кількісну оцінку реального рівня економічної безпеки національного господарства України на сучасному етапі. За результатами проведеного аналізу автором пропонується розглянути узагальнюючий інтегральний модуль-індикатор стану економічної безпеки національного господарства, який має за мету комплексне відображення макроекономічних відтворювальних тенденцій задля оптимальної характеристики сучасного стану національної економіки. Відмітимо, що значення інтегрального модулю формується з урахуванням конкретних індикаторів визначених ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства.

Таким чином, на основі інтегрального модулю пропонується розглянути інтегральну адитивну та інтегральну багатофункціональну мультиплікативну модель оцінки рівня економічної безпеки національного господарства. В рамках дослідження розрахунок інтегрального модулю-індикатору економічної безпеки національного господарства України здійснювався за першою (адитивною) моделлю на основі визначення пріоритетних індикаторів ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства. Встановлено, що вищезазначені критерії в свою чергу залежать від ряду вхідних параметрів (фактичного рівня індикаторів того чи іншого фактора).

Узагальнений інтегральний модуль-індикатор економічної безпеки національного господарства для першої моделі (IES_a) визначено за формулою:

$$IES_a = \sum_{i=1}^n p_i * a_i, \quad (3.1)$$

де p_i – значення i -того фактора впливу на економічну безпеку національного господарства; a_i – питома вага (ваговий коефіцієнт) значимості i -

того фактора впливу на економічну безпеку національного господарства; n – кількість факторів впливу на економічну безпеку національного господарства.

Узагальнений інтегральний модуль-індикатор економічної безпеки національного господарства для другої моделі (IES_m) можна визначити на основі використання функціональної залежності за формулою:

$$IES_m = a_1 * f_1(x_1) + a_2 * f_2(x_2) + \dots + a_n * f_n(x_n), \quad (3.2)$$

де $x_1, x_2, \dots, x_n$ – індикатори впливу ключових факторів на економічну безпеку національного господарства;

$f_1(x_1), f_2(x_2), \dots, f_n(x_n)$ – локальні функції залежності рівня економічної безпеки національного господарства від відповідних ключових факторів;

$a_1, a_2, \dots, a_n$ - вагові коефіцієнти значимості відповідного фактора впливу на економічну безпеку національного господарства;

n – кількість факторів впливу на економічну безпеку національного господарства.

При цьому повинна виконуватися наступна умова:
$$\sum_{i=1}^n a_i = 1 \quad (3.3)$$

Таким чином, формалізовано інтегральний модуль-індикатор економічної безпеки національного господарства з урахуванням впливу ключових факторів впливу можна представити наступним чином:

$$IES_g = a_1M + a_2FN + a_3R + a_4E + a_5ST + a_6SD + a_7EE + a_8INV + a_9INN + a_{10}P + a_{11}INF + a_{12}G + a_{13}ML + a_{14}C + a_{15}EO + a_{16}L + a_{17}ECO + a_{18}FD \quad (3.4)$$

$$\sum_{i=1}^{18} a_i = 1, \quad (3.5)$$

де M – макроекономічний фактор; FN – фінансовий фактор; R – сировинний фактор; E – енергетичний фактор; ST – науково-технологічний фактор; SD – соціально-демографічний фактор; EE – зовнішньоекономічний фактор; INV – інвестиційний фактор; INN – інноваційний фактор; P – політичний фактор; INF – інформаційний фактор; G – геостратегічний фактор; ML – військовий фактор; C – цивілізаційний фактор; EO – фактор відкритості

економіки; L – правовий фактор; ECO – екологічний фактор; FD – продовольчий фактор.

Під час практичного застосування інтегрального модуля-індикатора економічної безпеки національного господарства з урахуванням впливу ключових факторів виникає необхідність вирішення двох актуальних задач. По-перше, необхідно розробити чіткий алгоритм визначення вагових коефіцієнтів значимості відповідного фактора; по-друге, необхідним є виділення найбільш значимих індикаторів впливу кожного фактора на забезпечення економічної безпеки національного господарства.

В аспекті розв'язання першої задачі зазначимо, що можливими шляхами її вирішення є застосування конкретних методів визначення вагових коефіцієнтів. Зокрема, пропонується застосовувати наступні методи: кумулятивний (сумування конкретних індикаторів окремого фактора); використання системи міжнародних показників в якості еталонних; аналіз видаткової частини бюджету; аналіз структури валової доданої вартості; комбінований; економіко-математичні розрахункові методи (метод експертних оцінок (ранжування, прямий розподіл, попарне порівняння, бальний метод, метод оцінок), метод аналізу ієрархій (МАІ), використання шкали Фішберна, теорія нечітких множин, теорія непарних множин, лінгвістична змінна та ін.).

Як видно, перші п'ять зазначених методів за своєю сутністю передбачають використання цілого комплексу макроекономічних та фінансових статистичних показників, які відображають поточний стан національної економіки. В той час як методи останньої групи передбачають використання розрахункових величин математичної статистики.

В аспекті вирішення другої задачі, з урахуванням Методичних рекомендацій було виділено найбільш значимі, на думку автора, індикатори впливу кожного ключового фактора на забезпечення економічної безпеки національного господарства. При цьому варто зазначити, що проведений аналіз не претендує на всеосяжність всього багатоманіття індикаторів та показників впливу того чи іншого фактора на економічну безпеку національного

господарства у зв'язку з великою їх кількістю та неможливістю ґрунтового вивчення у межах даного дослідження, що в свою чергу постає перспективою подальших досліджень.

Отже, в рамках дослідження було систематизовано статистичні дані та економіко-математичні показники [58; 59; 158-161], таким чином формуючи множину індикаторів впливу конкретного ключового фактора на економічну безпеку національного господарства України (дод. Д, табл. Д 1). На наступному етапі дослідження відповідно до Методичних рекомендацій автором для кожного попередньо визначеного індикатора стану економічної безпеки національного господарства України було розроблено характеристичні значення, які визначають конкретний рівень економічної безпеки національного господарства (дод. Е, табл. Е 1). При цьому Методичними рекомендаціями всю сукупність індикаторів поділено на 3 групи: стимулятори (зв'язок між ними та інтегральним модулем є прямим), дестимулятори (зв'язок між ними та інтегральним модулем є зворотнім) та індикатори змішаного типу (до певного значення показника є стимулятором, а за умови подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор) [60]. Після визначення множини індикаторів економічної безпеки національного господарства, задля приведення їх до однакової розмірності, автором здійснено їх нормування з метою забезпечення потрапляння характеристичних значень останніх в зіставні за величиною інтервали.

Однак, у зв'язку зі значним обсягом визначених індикаторів, автором виділено групу найбільш пріоритетних з метою оперативного контролю за станом економічної безпеки національного господарства України, а також ефективності та зручності практичного застосування розроблених моделей. Таким чином, на наступному етапі дослідження з метою кількісної оцінки інтегрального модуля-індикатора економічної безпеки національного господарства, на основі використання методу експертних оцінок автором визначено вагові коефіцієнти впливу конкретного індикатора в рамках окремих факторів за визначеною групою пріоритетних індикаторів (дод. Ж, табл. Ж 1), а

також кожного ключового фактора впливу на економічну безпеку національного господарства окремо (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Вагові коефіцієнти ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства України

Назва фактора	Вагові коефіцієнти	Назва фактора	Вагові коефіцієнти
макроекономічний	0,0776	політичний	0,0517
фінансовий	0,0690	інформаційний	0,0431
сировинний	0,0603	геостратегічний	0,0517
енергетичний	0,0690	військовий	0,0517
науково-технологічний	0,0517	цивілізаційний	0,0431
соціальний	0,0517	відкритість економ.	0,0603
зовнішньоекономічний	0,0603	правовий	0,0517
інвестиційний	0,0603	екологічний	0,0517
інноваційний	0,0517	продовольчий	0,0431

Джерело: складено та розраховано автором на основі [60]

Індикатори i -того фактора впливу на економічну безпеку національного господарства можна визначити за формулами:

$$- \text{ для адитивної моделі: } I_k^a = \sum_{j=1}^m a_{ij} z_{ij} \quad (3.6)$$

$$- \text{ для мультиплікативної моделі: } I_k^m = \prod_{j=1}^m (z_{ij})^{b_j} \quad (3.7)$$

де z_{ij} – нормовані значення j -того індикатора i -того фактора впливу на економічну безпеку національного господарства, a_{ij} – вагові коефіцієнти j -того індикатора i -того фактора впливу на економічну безпеку національного господарства, m – кількість індикаторів.

При цьому повинні виконуватись наступні умови:

$$\begin{cases} \sum_{j=1}^m a_{ij} = 1 \\ a_{ij} \geq 0 \\ j = \overline{1, m} \\ i = \overline{1, n} \end{cases} \quad (3.8)$$

Розрахунок вагових коефіцієнтів для кожного індикатора впливу на економічну безпеку національного господарства за адитивною моделлю здійснено за формулою:

$$a_{ij} = \frac{\bar{e}_i}{\sum_{i=1}^n \bar{e}_i} \quad (3.9)$$

де e_i – експертна оцінка, що характеризує важливість j -того індикатора i -того фактора для узагальненого модуля-індикатора економічної безпеки національного господарства.

Таким чином, з урахуванням аналітичних рівнянь для розрахунку нормалізованих значень вхідних даних та інтегральних показників, за визначеною інтегральною адитивною моделлю оцінки рівня економічної безпеки національного господарства з урахуванням впливу ключових факторів на снові групи пріоритетних індикаторів здійснено розрахунок інтегрального модуля-індикатора економічної безпеки національного господарства України (рис. 3.1).

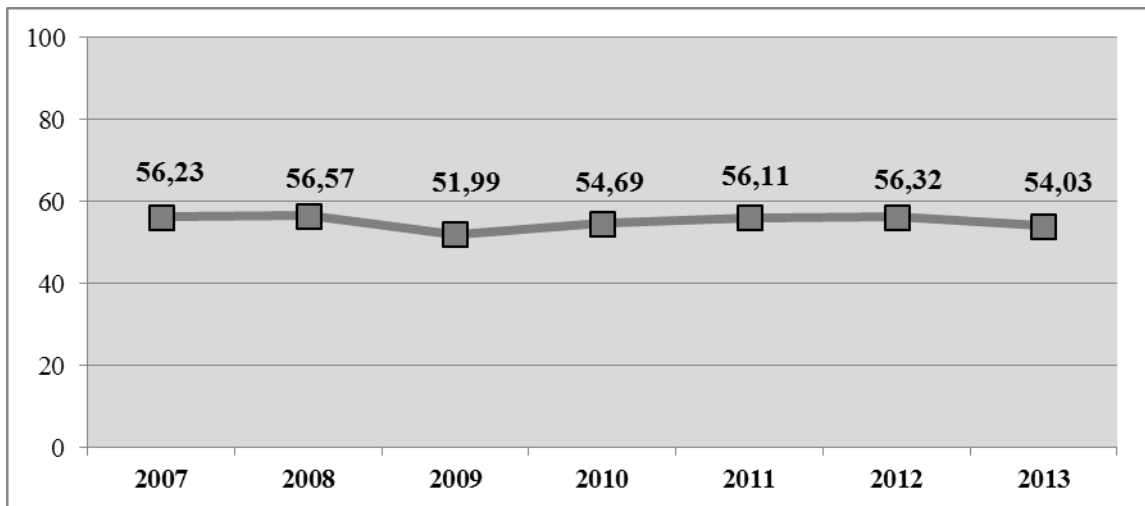

Рис. 3.1. Інтегральний модуль-індикатор економічної безпеки національного господарства України з урахуванням впливу ключових факторів

Джерело: складено та розраховано автором на основі [60]

Аналіз динаміки рівня економічної безпеки національного господарства України з урахуванням впливу ключових факторів свідчить, що протягом 2007-2013 років спостерігалися коливання рівня економічної безпеки національного

господарства України, зумовлені передусім позитивними та/або негативними тенденціями зміни окремих індикаторів ключових факторів впливу. Так, в розрізі окремих індикаторів визначених факторів впливу на економічну безпеку національного господарства України, найбільш суттєвий негативний вплив мали наступні.

До основних негативних факторів впливу макроекономічного фактора можна віднести: зменшення темпу зростання ВВП (з 32,5% у 2007 році в порівнянні з 2006 роком до 3,1% у 2013 році в порівнянні з 2012 роком, що пов'язано насамперед з уповільненням інвестиційної діяльності та загальної економічної активності в умовах високої інфляції); збільшення рівня “тінізації” економіки (з 19,2% у 2012 році до 23,8% у 2013 році), що обумовлено передусім зростанням негативних інфляційних очікувань в умовах посилення ризиків дестабілізації фінансового ринку України; високий рівень безробіття.

Суттєвий дестабілізуючий вплив на економічну безпеку національного господарства України в розрізі фінансового фактора мали: високий рівень зовнішнього боргу (53 487,90 млн. грн. у 2007 році у порівнянні з 300 025,40 млн. грн. у 2013 році); відтік капіталу; високий рівень доларизації економіки; незбалансованість фінансової системи; збереження високої інфляційної динаміки (у 2013 році індекс споживчих цін становив 100,5%, у 2012 році – 99,8%, що є наслідком збереження прискорених цінових тенденцій у 2013 році та зростанням цін на ресурси й продовольство на світових ринках); збільшення обсягу готівки поза банками у відсотковому відношенні до ВВП (з 14,4% у 2012 році до 18,01% у минулому 2013 році, що в свою чергу свідчить про збереження сприятливих тенденцій для функціонування тіньової економіки).

Дестабілізуючий вплив сировинного фактора обумовлений негативною динамікою наступних чинників: висока сировинна залежність економіки України; нераціональне використання ресурсів; недостатність капіталовкладень в даний напрямок.

В аспекті енергетичного фактора негативний вплив проявляється у наступному: висока питома вага імпорту в обсягах споживання природного газу

(у 2013 році даний показник становив 103,8%); високі втрати електроенергії в мережі загального користування по відношенню до обсягів виробництва; загрозово висока залежність економіки України від імпорту енергоносіїв.

Серед основних негативних чинників впливу науково-технологічного фактора можна виділити: загрозово низький рівень видатків на дану сферу (у 2013 році даний показник склав 0,75% ВВП); низький рівень зайнятих у сфері науки і техніки (0,38% від загальної кількості зайнятого населення у 2013 році, а також зменшення даного показника відносно рівня 2012 року – 0,40%).

Негативний вплив соціально-демографічного фактора обумовлений низкою наступних показників: зменшення чисельності населення (від 51 556,5 тис. осіб у 2007 році до 45 426,2 тис. осіб у 2013 році); низький рівень зайнятості (у 2013 році цей показник склав 44,92%); перевищення показників смертності над показниками народжуваності; високий показник смертності немовлят (дітей до 1 р.) – 7,9 % у 2013 році; негативна міграційна динаміка.

Основними дестабілізуючими чинниками зовнішньоекономічного фактора можна вважати: незбалансованість структури експорту та імпорту продукції (висока частка в експорті сировинної продукції, в імпорті – продукції стратегічного призначення); висока частка імпорту у внутрішньому споживанні (у 2011 році цей показник досяг значення 53,5%, однак, у 2013 році зменшився до 42,3%); випередження темпів зростання імпорту над експортом (сальдо зовнішньоторговельного балансу у 2011 році складало 71 075,00 млн. грн., у 2012 - 118 047,00 млн. грн., у 2013 році - 123 763,00 млн. грн.).

До основних чинників погіршення загального стану економічної безпеки національного господарства України в аспекті впливу інвестиційного фактора можна віднести: низький рівень інвестування (відношення валових інвестицій до ВВП у 2012 році склало 18,2%, у 2013 році цей показник становив 17,9%); зниження темпів приросту капітальних інвестицій (94% у 2013 році по відношенню до 2012 року); зниження темпів приросту прямих іноземних інвестицій в Україну (у 2010 році даний показник становив 1,3%, протягом 2011-2012 років спостерігалася відносно постійна динаміка, показник

залишався на рівні 1,1%, однак у 2013 році відбулося падіння показника до рівня 0,5%).

В аспекті впливу інноваційного фактора на економічну безпеку національного господарства спостерігається негативна динаміка по таким індикаторам: низький рівень фінансування інноваційної діяльності (у 2012 році даний показник становив 0,8% ВВП, у 2013 році впав до рівня 0,7% ВВП); низька частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, у загальній кількості промислових підприємств (17,4% у 2012 році проти 16,8% у 2013 році); низький рівень фінансування інноваційної діяльності з боку держави (у 2013 році рівень фінансування державою інноваційних проектів склав лише 0,3% ВВП); невелика частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції (протягом 2012-2013 років даний показник закріпився на рівні 3,3% від загального обсягу реалізованої промислової продукції).

Загрозливо низькою є частка витрат держави на утримання Збройних сил України (спостерігається негативна динаміка даного показника з 2007 року – 1,12% ВВП проти 0,8% ВВП у 2013 році). Негативною є динаміка щодо чисельності Збройних сил України (в тому числі – чисельності військовослужбовців): з 2011 року даний показник зменшився з 192 000 осіб до 168 201 особи у 2013 році.

В розрізі екологічного фактора впливу на економічну безпеку національного господарства України найбільше негативний вплив відчувається за такими індикаторами: щільність викидів забруднюючих речовин у розрахунку на 1 км² території (станом на 2013 рік цей показник склав 10,75 т на 1 км², хоча за період з 2007 року спостерігалася позитивна динаміка в напрямку зменшення даного показника); недостатніми є і державні витрати на охорону навколишнього середовища (у 2013 році цей показник склав 0,32% ВВП).

Серед основних індикаторів, що здійснюють негативний вплив на інтегральний модуль-індикатор економічної безпеки національного господарства в аспекті впливу продовольчого фактора можна виокремити

наступні: невисокі темпи приросту рентабельності сільськогосподарського виробництва по відношенню до показників минулого року; зменшення валового збору картоплі в розрахунку на одну особу (0,49 т у 2013 році в порівнянні з аналогічним показником 2012 року - 0,51 т).

Підсумовуючи зазначимо, що розрахунок інтегрального модуля-індикатора економічної безпеки національного господарства України з урахуванням ключових факторів впливу за допомогою інтегральної адитивної та інтегральної багатофункціональної мультиплікативної моделі оцінки рівня економічної безпеки національного господарства дозволяє виявити реальний стан економічної безпеки національного господарства та індикативно планувати бажані значення.

Зазначимо, що в даному аспекті важливим є також аналіз допустимих меж (порогових значень), вихід за яких свідчить про зниження рівня безпеки. При цьому від об'єктивності та реальності визначення вищезазначених порогових значень індикаторів впливу ключових факторів на економічну безпеку національного господарства, по суті і залежить об'єктивна оцінка стану останньої. Внаслідок цього для отримання об'єктивних даних та розробки пропозицій по оптимізації меж зміни порогових значень конкретних індикаторів економічної безпеки національного господарства, пропонується підхід, сутність якого полягає у застосуванні в якості бази порівняння результатів економічної діяльності провідних країн світу.

Таким чином, порівняння фактичних значень показників-індикаторів з пороговими значеннями економічної безпеки національного господарства дає можливість робити висновки щодо динаміки зміни впливу конкретних факторів на економічну безпеку національного господарства. У зв'язку з цим критерії оцінки рівня та індикаторів економічної безпеки національного господарства України можуть слугувати основою для комплексної оцінки розвитку та стійкості національного господарства, його здатності протистояти дестабілізуючому впливу актуальних викликів розвитку національної

економіки, а також для визначення ефективності реалізованих заходів в напрямку забезпечення економічної безпеки.

Варто зазначити, що динамічність, багатofакторність, масштабність та важкопрогнозованість актуальних тенденцій і напрямків подальшого розвитку сучасного світогосподарського простору поряд із необхідністю розроблення та впровадження ефективної методики визначення рівня економічної безпеки як в глобальному вимірі, так і по відношенню до національного господарства конкретної держави світу, обумовлюють виникнення та необхідність нагального вирішення актуальних задач економіко-статистичного моделювання й прогнозування рівня економічної безпеки національного господарства на найближчу перспективу. Метою вирішення вищезазначених задач є виявлення перспективи найближчого або більш віддаленого майбутнього в досліджуваній сфері (забезпеченні економічної безпеки національного господарства) на основі реальних результатів діяльності, вироблення оптимальних тенденцій і перспективних планів з урахуванням складеного прогнозу та оцінки прийнятих рішень з позицій ймовірних наслідків в прогнозованому періоді. Внаслідок цього побудова ефективної моделі та аналіз інформаційних й експертно-логічних систем представляється сьогодні невід'ємним інструментом вирішення актуальних задач теоретичного та практичного забезпечення економічної безпеки різних рівнів [162, с. 49].

Зауважимо, що існуючі на сьогоднішній день методи оцінки стану економічної безпеки спираються в основному на порогові значення параметрів економічного розвитку, розрахунок яких не завжди є повною мірою логічно обґрунтованим. Водночас останніми роками спостерігається активізація використання індикативного методу аналізу під час оцінки економічної безпеки національного господарства України.

Однак, на сьогоднішній день існує багато задач оптимізації складних систем, що не можуть бути вирішені за допомогою аналітичних моделей. При цьому необхідність комплексного врахування динамічних та стохастичних властивостей складних економічних систем (зокрема, економічної безпеки

національного господарства) в процесі здійснення управлінського впливу призводить до спільного використання при пошуку найкращих варіантів процедур багатоваріантного моделювання та оптимального вибору. З математичної точки зору зазначені задачі можна віднести до класу задач оптимального управління, в яких ряд критеріїв оптимальності і обмежень заданий не в явному аналітичному вигляді, а алгоритмічно за допомогою різних моделюючих процедур (зокрема, імітаційних моделей). Зазначимо, що при імітаційному моделюванні визначений алгоритм, що реалізує модель, відтворює процес функціонування системи у часі, причому імітуються елементарні явища, що становлять основу процесу, зі збереженням їх логічної структури та часової послідовності, що дозволяє враховувати фактори, які часто викликають певні труднощі при аналітичних дослідженнях.

У зв'язку з цим в рамках дослідження в ході проведення аналізу стану економічної безпеки національного господарства України та побудови відповідної моделі оцінки її реального рівня з метою ефективного та обґрунтованого прогнозування тенденцій зміни останнього на найближчу перспективу автором пропонується застосувати метод нейромережевого моделювання. Вибір даного методу обумовлюється здатністю нейронних мереж до узагальнення та поширення, що надає їм більшу ефективність під час вирішення подібних задач. Поряд із цим традиційні підходи до вирішення проблем побудови оптимальної та ефективної моделі оцінки рівня економічної безпеки національного господарства не завжди забезпечують необхідну гнучкість, що обумовлює доцільність використання штучних нейронних мереж.

Задачу оптимізації системи забезпечення економічної безпеки національного господарства на основі імітаційного моделювання сформульовано наступним чином: необхідно знайти значення вхідних змінних (індикаторів ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства), які б оптимізували основний вихідний показник системи (рівень економічної безпеки національного господарства). Таким чином, оптимізація на основі імітаційного моделювання полягає у комплексному використанні

імітаційної моделі та алгоритму оптимізації. За допомогою такої імітаційної моделі розраховуються значення вихідного показника для різноманітних комбінацій значень вхідних факторів, які пропонуються алгоритмом оптимізації. Останній, в свою чергу, використовуючи значення вихідного показника, намагається покращити розв'язок.

Зазначимо, що нейронну мережу досить формально можна визначити як сукупність простих процесорних елементів (визначених як нейрони), які характеризуються повністю локальним функціонуванням, та об'єднані односпрямованими зв'язками (синапсами). Мережа сприймає вхідний сигнал із зовнішнього оточуючого середовища та пропускає його крізь себе із певними перетвореннями в кожному процесорному елементі. Таким чином, в процесі проходження сигналу крізь зв'язки мережі відбувається його обробка, результатом якої є визначений вихідний сигнал. Так, в загальному вигляді штучна нейромережа забезпечує функціональну відповідність між входом та виходом, і може бути використана в якості інформаційної моделі G системи F.

У зв'язку з вищевикладеним вважаємо за доцільне розглянути можливість застосування моделі впливу досліджених ключових факторів на економічну безпеку національного господарства України за допомогою нейромережевого моделювання. При цьому будемо враховувати той факт, що штучні нейронні мережі представляють собою обчислювальні системи з величезним числом паралельно функціонуючих простих процесорів з безліччю зв'язків [163, с. 5]. В якості процесів будемо розглядати сукупність критеріїв та індикаторів досліджених факторів впливу на економічну безпеку національного господарства. Основними перевагами нейронних мереж як логічного базису алгоритму вирішення задачі оптимальної оцінки стану економічної безпеки національного господарства вважаємо: інваріантність методів синтезу нейронних мереж від розмірності простору ознак; здатність до навчання та узагальнення; адекватність сучасним перспективним технологіям.

Варто зазначити, що серед математичних моделей економічної безпеки нейронні мережі широко не використовувалися, тому їх можливості в цій

області мало вивчені. Однак, застосування такого роду інструментарію дозволить створити загальну адаптивну модель економічної безпеки національного господарства, оптимальне налаштування параметрів якої надасть змогу дослідити досить широку предметну область.

В загальному випадку задача оцінки стану економічної безпеки національного господарства формулюється так: за даними статистики, отриманим за певний інтервал часу, визначити стан економічної безпеки національного господарства України. Поряд із цим при вирішенні даної задачі методом нейромережевого моделювання зазначене формулювання модифікується наступним чином: за наявності обмеженої кількості вибірок потрібно розробити нейроалгоритм, що дозволяє за запропонованим набором порогових і поточних значень ряду критеріїв визначити рівень безпеки для національного господарства даної держави. Метою такої оцінки є встановлення рівнів безпеки по кожному з критеріїв економічної безпеки з наступним віднесенням поточної ситуації до певного класу (оптимальний, прийнятний, загрозливий, критичний).

Зауважимо, що перш ніж перейти до розробки нейромережевої моделі, необхідно обрати оптимальну архітектуру штучної нейронної мережі. Так, задачі апроксимації експериментальних даних можна вирішувати за допомогою мереж різних типів: багат шарового персептрона, мереж з радіально-базисними функціями, узагальнено-регресійних, лінійних мереж та ін. [162, с. 50]. Однак, наявність різних типів мереж та алгоритмів їх навчання для різних типів задач не гарантує, що побудована мережа забезпечить необхідну якість моделі.

На нашу думку, найбільш оптимальним з погляду системності відображення даних та адекватності отриманих результатів є побудова нейромережевої моделі оцінки рівня економічної безпеки національного господарства з використанням радіально-базисної (radial basis neural network, RBNN) та каскадної (cascade-forward backpropagation neural network, CFNN) структур нейронних мереж [164, с. 328]. Зазначені мережі були обрані за результатами порівняльного аналізу якості отриманих моделей з

використанням нейронних мереж різних структур, оскільки вони є найбільш зручними та ефективними для апроксимації даних.

В ході проведення дослідження автором за допомогою спеціального професійного інструменту для моделювання та дослідження даних з використанням штучних нейронних мереж – нейропакету NeuroSolutions (версія 7.0), що представляє собою оболонку, яка емалює середовище нейрокомп'ютера на базі платформи Microsoft Windows та має модульний мережевий інтерфейс з широким набором процедур та генетичних конструкцій, надано оцінку рівня економічної безпеки національного господарства України на 2014 рік. Для цього за основу використано значення агрегованих інтегральних індикаторів за кожним фактором впливу на економічну безпеку національного господарства України.

На першому етапі за допомогою прикладного модулю для Microsoft Excel - NeuroSolutions for Excel, який дозволяє здійснювати обмін даними з нейронними мережами NeuroSolutions, проведено попередній аналіз даних. На другому етапі надано оцінку рівня економічної безпеки національного господарства України на 2014 рік (дод. 3, рис. 3 1). При цьому в якості вхідних шарів задано значення агрегованих інтегральних індикаторів за кожним фактором впливу на економічну безпеку національного господарства України за період 2007-2012 рр. В якості вихідного шару задано значення агрегованих інтегральних індикаторів за кожним фактором впливу на економічну безпеку національного господарства України за 2013 р. (перехресна перевірка – 15%, тестування – 15%).

На наступному етапі автором побудовано вибірккову нейронну мережу з обраним типом нейронної моделі – рекурентна мережа з тимчасовою затримкою (Time-Lag recurrent networks - TLRNs), яка є узагальненням багат шарового персептрона за рахунок введення в нього структур з короткочасною пам'яттю, що мають локальні рекурентні зв'язки. Даний тип нейронної мережі був обраний у зв'язку з тим, що параметри поставленої задачі (прогнозування рівня економічної безпеки національного господарства

України), змінюються у часі. Головною перевагою рекурентних мереж є менший розмір мережі, необхідний для навчання процесам, що змінюються у часі, порівняно із звичайним багатошаровим персептроном, який використовує додаткові входні нейрони для подання минулих станів. Поряд із цим використання рекурентних зв'язків дозволило забезпечити адаптивність запам'ятовування минулих станів (тобто, знаходження найкращого варіанту подання минулих входних подій у часі). На рис. 3.2 наведено графічне представлення багатошарового персептрона, що використовується в дослідженні для прогнозування рівня економічної безпеки національного господарства та складається з декількох шарів процесорних елементів, з'єднаних між собою.

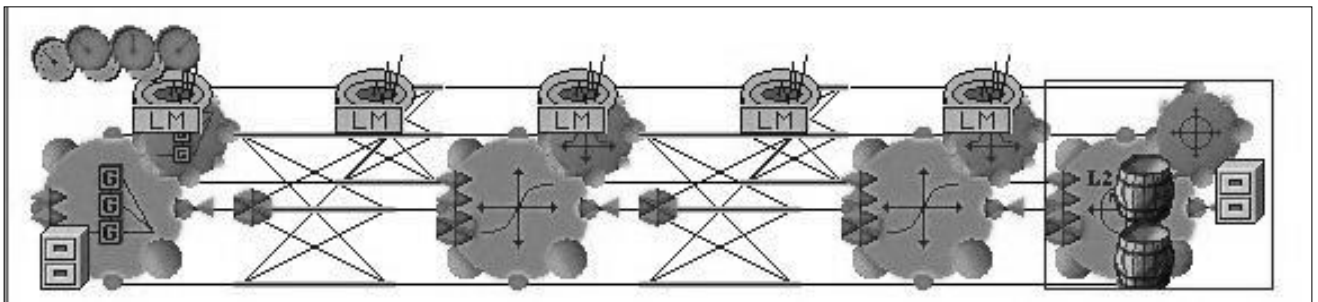
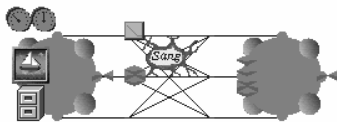
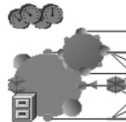

Рис. 3.2. Модель штучної нейронної мережі, що імітує вплив ключових факторів на економічну безпеку національного господарства України

Джерело: складено автором за допомогою нейропакету NeuroSolutions (версія 7.0)

процесорні елементи компоненти (аксони), поєднані між собою синапсом Sangers розповсюдження та передачі помилки зворотному напрямі

компоненти пошуку градієнта імпульсу, які у регулюють ваги, що містяться в синапсах та аксонах

При цьому перший аксон зліва називається вхідним та сприймає вхідний сигнал від компонента файлу. Останній аксон справа є вихідним та створює реальні виходи мережі. Два аксона у середині є прихованими шарами мережі.

На останньому етапі автором здійснено тренування побудованої нейронної мережі з використанням алгоритму навчання зі зворотним поширенням помилок у часі, що є розвитком алгоритму звичайного зворотного поширення помилки.

Таким чином, з урахуванням оцінки рівня економічної безпеки національного господарства України на 2014 рік, здійсненої з використанням побудованої штучної нейронної мережі, скориговано проведений розрахунок інтегрального модуля-індикатора економічної безпеки національного господарства України, шляхом доповнення даного розрахунку значенням показника за 2014 рік (рис. 3.3).

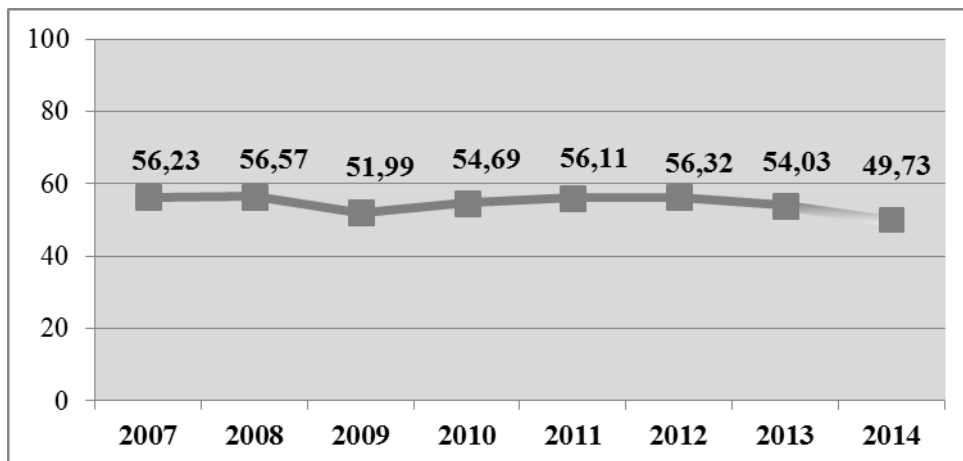

Рис. 3.3. Динаміка зміни інтегрального модуля-індикатора економічної безпеки національного господарства України з урахуванням ключових факторів впливу

Джерело: складено автором

Підсумовуючи, зазначимо, що метод нейромережевого моделювання дозволяє провести експеримент з нейромережевою моделлю у вільній формі. В рамках експерименту представляється можливим змінювати структуру моделі, зв'язки між нейроелементами (індикаторами економічної безпеки національного господарства), показники та ступінь впливу окремих елементів, а

також стан оточуючого середовища та спостерігати за поведінкою моделі (станом економічної безпеки національного господарства) за змінених умов. Таким чином, забезпечується цілісний багаторівневий підхід до моделювання рівня економічної безпеки національного господарства, що дозволяє відтворити не абстрактну нейронну мережу, а комплексну систему економічної безпеки національного господарства, здатну проявляти свої властивості та характеристики у формі різноманітних дій та реакцій.

Таким чином, в ході проведення дослідження доцільності застосування методу нейромережевого моделювання під час прогнозування рівня економічної безпеки національного господарства України в аспекті ключових факторів впливу на найближчу перспективу, автор дійшов висновку, що застосування даного методу дозволить вирішити задачу економіко-статистичного моделювання рівня економічної безпеки національного господарства, підвищити адекватність запропонованих адитивної та багатофункціональної мультиплікативної моделі оцінки рівня економічної безпеки національного господарства, наблизити їх до економічної реальності.

Резюмуючи, зазначимо, що оскільки економічна безпека національного господарства є складною економічною системою, що постає результатом дій та протидій різноспрямованих суб'єктів, відтворити у всеохоплюючому обсязі вплив останніх та побудувати відповідну математичну модель є вкрай складно. У зв'язку з цим, на думку автора, більш природнім та найбільш ефективним способом вирішення даної проблеми є застосування моделей, що напряду імітують поведінку суспільства та економіки в цілому, одним з яскравих прикладів яких і є теорія нейронних мереж.

3.2. Напрями вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства України

Наявність системних протиріч у всіх сферах розвитку вітчизняної економічної системи, а також дестабілізуючі наслідки світової фінансової кризи

здійснюють значний вплив на формування нової, стійкої та збалансованої політики забезпечення економічної безпеки національного господарства, що визначає роль України в глобалізованому світі відповідно до її геостратегічного положення, економічного, соціального, ресурсного та трудового потенціалу.

У зв'язку з цим в сучасних умовах посткризового стану функціонування вітчизняної економіки важливим постає перегляд існуючих теоретичних та практичних засад ефективного використання методів, способів, інструментів, напрямків і механізмів забезпечення економічної безпеки національного господарства України. В даному аспекті необхідним є вироблення й обґрунтування таких теоретичних положень та отримання таких висновків, які були б адекватні сучасним викликам розвитку національної економіки, задля нейтралізації їх негативного впливу на економічну безпеку національного господарства.

При цьому, на думку автора, вплив вищезазначених викликів на економічну безпеку національного господарства України проявляється найгостріше в умовах відсутності цілеспрямованої та скоординованої державної політики в напрямку ефективного управління економічною безпекою національного господарства та соціально-економічними процесами в рамках реалізації перспективних стратегій безпечної і збалансованого розвитку країни. Внаслідок цього в сучасному світі все більше набирають актуальності задачі модернізації системи державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства та вироблення оптимальних моделей і механізмів управління економікою в цілому. Однак, на сьогоднішній день таких універсальних моделей, адекватних для використання всіма державами світу, не існує. У зв'язку з цим перед кожною окремою країною постає необхідність вироблення власної моделі державного управління економічними процесами, яка була б адекватна для застосування в межах конкретної країни на певному історичному етапі розвитку. Це, в свою чергу, вимагає детального вивчення та поглибленого аналізу національного і світового досвіду побудови та впровадження зазначених вище моделей в сучасних

мінливих умовах розвитку. На нашу думку, саме з урахуванням такого досвіду доцільно здійснювати конструювання якісно нової, вдосконаленої моделі державного регулювання економічними процесами з метою створення та гарантування оптимальних умов для довгострокового і збалансованого соціально-економічного розвитку. При цьому зростаюча увага інститутів державної влади до даного питання дозволить прискорити процес розробки та впровадження оптимальних моделей підвищення ефективності діючих на сьогоднішній день механізмів державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства в коротко- та довгостроковій перспективі. Однак, варто враховувати, що відсутність системного підходу при проектуванні зазначених вище механізмів може призвести до виникнення ряду проблем під час їх практичної реалізації.

Таким чином, в рамках дослідження доцільним представляється здійснення поглибленого аналізу перспективних напрямків вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства. При цьому варто враховувати, що в даному аспекті саме інститути державної влади здатні сприяти стримуванню або поширенню актуальних викликів розвитку національної економіки, прискорюючи або, навпаки, гальмуючи інтеграційні процеси вітчизняної економіки у світовий економічний простір. В сучасних умовах поширення глобалізаційних явищ та процесів інституціональні трансформації та модифікації на національному, міжнародному та глобальному рівнях викликають об'єктивну необхідність пошуку оптимальних, адекватних сучасним умовам інструментів адаптації, координації, організації та модернізації системи державного управління економічною безпекою національного господарства. Фактично, спостерігається активізація інституціональних механізмів управління економічною безпекою національного господарства в умовах чітко визначених напрямків та пріоритетів розвитку. Таким чином, інституціональний простір, в межах якого відбувається процес здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного

господарства, перебуває в постійній динаміці, адаптуючись до численних змін інституціонального середовища.

Детальний аналіз практики інституціонального будівництва в Україні свідчить, що ринковими реформами останніх років в інституціональне середовище України було імплантовано ряд інститутів, що наочно продемонстрували свою ефективність у провідних країнах світу. Фактично процес створення формальних інститутів в країні відбувався шоковим для вітчизняної економіки та суспільства шляхом імпорту специфічних особливостей, змісту та характеру цих інститутів в очікуванні на таку ж високу їх ефективність в умовах вітчизняної економіки. Вважалося, що на цій основі ефективно та продуктивно вкорінюватимуться засади ринкової економіки, динамічніше та продуктивніше протікатимуть процеси реформування суспільно-політичних відносин, оперативно та в мінімальні строки будуть подолані кризові явища, обумовлені самим характером трансформаційних процесів, та усунуто негативні наслідки їх дестабілізуючого впливу. Що стосується неформальних інститутів, то необачне та легковажне запозичення загальної ринкової культури, цивілізованої поведінки економічних суб'єктів, підприємницької етики тощо просто неможливо. Процеси їх формування, становлення та розвитку не протікають спонтанно, а потребують значних ресурсних витрат (в тому числі – часових).

Однак, практика показала зовсім інші результати, ніж ті, яких від неї очікували. Однією з основних причин цього можна назвати спробу застосувати попередньо випробувані та ефективно функціонуючі в провідних країнах світу механізми та моделі регулювання економічних процесів в умовах недосконалого та недостатньо підготовленого інституційного середовища. Як результат, дані суперечності обумовили виникнення ряду об'єктивних проблем, пов'язаних, в першу чергу, з невідповідністю імпортованих інституціональних утворень існуючим в суспільстві неформальним нормам, законам, правилам поведінки. Іншими словами, імплантовані інститути за своєю природою суперечили інститутам, сформованим в суспільстві історично, сприяючи

деформації вітчизняного інституціонального простору та посиленню його неоднорідності.

В даному випадку практикою реформування було проігноровано факт існування тісного взаємозв'язку та взаємозалежності між ефективністю, життєздатністю будь-якого інституту та специфічними особливостями інституційного середовища, а також домінуючими в суспільстві стандартами і стереотипами. Як наслідок, імпортовані інститути виявились нежиттєздатними, а в новосформованому інституціональному середовищі почали функціонувати непродуктивні та неефективні інститути.

На наш погляд, оптимальним виходом з даної ситуації є проведення ряду цілеспрямованих інституціональних змін. При цьому такі зміни повинні бути направлені не на запозичення інститутів, а на систематичне інституціональне проектування. Дані кроки, спрямовані на заміщення неформальних інститутів стійкими формальними інститутами, нададуть можливість суттєво знизити ризик невизначеності безпекового середовища, локалізувати та поступово повністю усунути негативні наслідки кризових явищ, стабілізувати економічну ситуацію в державі шляхом розроблення та впровадження ефективного комплексу інституціональних перетворень. Таким чином, цілеспрямоване та раціональне інституціональне проектування сприяє сталому економічному розвитку, а взаємодія ефективних інституціональних чинників обумовлює посилення конкуренції у всіх сферах господарської діяльності, формуючи основи інноваційного розвитку економіки.

Отже, в умовах нестійкості й стратегічної невизначеності подальшого світогосподарського розвитку, основна суперечність ринкової інституціоналізації вітчизняної економіки полягає в тому, що інтеграція України в глобалізований світовий економічний простір можлива лише за умови однорідності її інституціональних утворень. Проте стихійний імпорт ринкових інститутів провідних країн світу, їх масова та стрімка імплантація викликали появу інституційних розривів в економічному середовищі та сприяли посиленню схильності до відторгнення насильно насаджених

інституціональних утворень. У зв'язку з цим автором вважається за необхідне реалізація державно регульованої ринкової інституціоналізації української економіки шляхом оптимізації та вдосконалення традиційних формальних інститутів, що вже склалися і діють сьогодні, та узаконення неформальних. Вищезазначені суперечності та протиріччя, притаманні процесу інтеграції української економіки в глобальний економічний простір, посилюють необхідність концептуального визначення моделі її інституціональної трансформації, адекватної сучасним тенденціям та напрямам розвитку світової економіки.

В контексті окреслених вище завдань закономірно постає питання щодо розробки оптимальних стратегій їх вирішення, вибору адекватних механізмів і напрямків ефективного розвитку та реформування інституціонального середовища. При цьому для того, щоб якісно на належному рівні здійснювати ефективне забезпечення економічної безпеки національного господарства, необхідно стимулювати функціонування інституційного механізму в напрямку активізації економічного росту та конкурентоспроможності вітчизняної економіки як факторів економічної безпеки [52]. При цьому варто враховувати існуючу взаємозалежність між якісним складом новостворених інституціональних утворень та економічним зростанням. Такий механізм двостороннього зв'язку полягає в тому, що в сучасній глобалізованій світовій економіці більша частина форм та видів перерозподільної активності втрачають свою ефективність внаслідок збільшення рентабельності інвестування у виробництво. Як результат, зменшуються обсяги прояву корупції, скорочується питома вага тіньового сектора, лобіювання інтересів набуває більш цивілізованих форм. Разом з тим заходи, спрямовані на стимулювання економічного зростання, зумовлюють створення позитивних умов для активного та плідного співробітництва держави й приватного сектора, тим самим сприяючи покращенню інвестиційного клімату. Внаслідок вищезазначених змін відбувається спонтанне вдосконалення інститутів. А тому, з урахуванням світового досвіду розвинених країн, сучасна практика

інституціонального будівництва в Україні повинна бути направлена на поступове та збалансоване досягнення обох цілей: стимулювання економічного зростання та комплексне вдосконалення інститутів.

Визначаючи концептуальні засади сучасних трансформаційних процесів у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства, зазначимо, що їх основним підґрунтям, на думку автора, виступає цілісна та певним чином впорядкована сукупність структурних, функціональних, організаційних та інших змін прогресивного характеру. Результатом здійснення низки таких змін представляється створення цілого комплексу соціально-економічних інститутів, адекватних сучасним інституціональним умовам глобального розвитку.

Таким чином, процес вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства носить комплексний характер, включаючи економічні, організаційно-функціональні та правові аспекти трансформації інституціонального середовища функціонування складних економічних систем. При цьому кожний пріоритетний напрямок такого вдосконалення розглядається з позиції системно-ситуаційного підходу в якості окремої складової цілісного інституціонального механізму, яка успішно інтегрується в комплексну програму вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства в цілому. Отже, в даному аспекті активізація інституціонального механізму модернізації постає одним із можливих шляхів комплексної трансформації системи управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі. Проте варто враховувати, що будь-які зміни в інституціональному середовищі забезпечення економічної безпеки національного господарства повинні супроводжуватись детальним аналізом можливих наслідків впровадження таких змін у майбутньому.

Оскільки забезпечення економічної безпеки національного господарства є перспективним стратегічним завданням для кожного учасника міжнародних економічних відносин, то конкретні заходи в цьому напрямку повинні бути спрямовані в тому числі на гарантування стабільного та збалансованого

соціально-економічного розвитку в довгостроковому періоді. У зв'язку з цим управлінська діяльність по забезпеченню економічної безпеки національного господарства безпосередньо пов'язана з конкретними уявленнями щодо напрямів подальшого розвитку національного господарства, а також вибору оптимальної моделі здійснення перспективних трансформаційних змін.

Таким чином, перш ніж переходити до детального аналізу актуальних напрямків вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства, необхідно дослідити перспективні сценарії та варіанти розвитку сучасного світогосподарського простору. На основі проведеного дослідження вищезазначених сценаріїв доцільним представляється розглянути основні тенденції світового розвитку, які в свою чергу висувають кардинально нові вимоги до систем економічної безпеки різних рівнів, тим самим обумовлюючи конкретні напрями вдосконалення економічної безпеки національного господарства України.

Отже, перейдемо до першого етапу дослідження – аналізу можливих сценаріїв та варіантів розвитку сучасного світогосподарського простору в найближчій перспективі. Так, в рамках дослідження було систематизовано основні підходи до виділення можливих варіантів, сценаріїв, альтернатив подальшого світогосподарського розвитку (дод. И, табл. И 1). За результатами поглибленого аналізу наукових досліджень з даної проблематики, дійшли висновку, що у світі сьогодні як ніколи гостро постає проблема вибору шляхів і форм його майбутнього існування. Прогнозуються як позитивні, так і негативні варіанти, які часом є антагоністичним за своєю природою. А тому, на думку автора, основним завданням, що стоїть на сьогоднішній день перед світовим співтовариством, є недопущення розвитку подій таким чином, який привів би до реалізації найбільш песимістичного сценарію.

На наступному етапі дослідження доцільним представляється проаналізувати найбільш актуальні тенденції, що спостерігаються на сьогоднішній день у світі і можуть призвести до реалізації того чи іншого сценарію, а також дослідити їх вплив на перспективи розвитку вітчизняного

економічного простору. Відповідно до вищевикладених сценаріїв серед основних тенденцій подальшого розвитку світу можна виділити наступні:

- активне нарощування темпів розвитку економіки Китаю, Індії, Росії з паралельним збереженням світового лідерства США та країнами Європи;

- нарощування темпів зростання світової економіки, внаслідок чого можна прогнозувати подальше розшарування країн світу за рівнем життя та доходів громадян;

- значне зростання потреб в паливно-енергетичних та мінеральних ресурсах на планетарному рівні внаслідок стрімкого розвитку країн БРІКС [100]. Іншими словами в найближчому майбутньому прогнозується ресурсний та енергетичний дефіцит, що може призвести до посилення конкуренції на енергетичному ринку вже не виробників, а споживачів таких ресурсів;

- поширення глобальної демографічної кризи, що в найближчій перспективі призведе до значного старіння населення, зменшення трудових ресурсів.

- активізація розвитку перспективних напрямів наукових досліджень (зокрема, в напрямку пошуку альтернативних джерел енергії), які в подальшому будуть носити міждисциплінарний характер та спиратимуться на новітні інноваційні технології [100].

Таким чином, в результаті здійснення детального аналізу можливих сценаріїв світогосподарського розвитку на найближчу перспективу, тенденцій та факторів, що визначатимуть можливість їх реалізації, автором вважається за доцільне запропонувати наступні варіанти економічного розвитку України.

Варіант 1. Консервативний. Збереження наявного ресурсного, виробничого, трудового потенціалу без проведення кардинальних трансформацій та змін [169, с. 174]. В рамках даного варіанту основна увага приділяється стійкому та збалансованому перспективному розвитку, досягненні стабільності і добробуту у суспільстві. Реалізація даного сценарію не потребує значних затрат та кардинальних змін, в тому числі й у системі управління. Однак, при цьому прогнозованими наслідками його реалізації можуть стати

відставання в розвитку від провідних країн світу, загрозна залежність від передових закордонних технологій, втрата позицій на міжнародній арені.

Варіант 2. Інтеграційний. Прискорення інтеграції у світовий економічний простір в рамках орієнтації на провідні західні моделі розвитку. В рамках даного варіанту прогнозується стрімке подолання відставання від провідних країн світу, зокрема шляхом впровадження та розвитку пріоритетних науково-технологічних напрямів досліджень. Головною перевагою даного сценарію являється наявність апробованих раніше провідними світовими країнами моделей розвитку, а також можливість залучення необхідних фінансових ресурсів для реалізації даних моделей через відповідні міжнародні проекти. Однак, поряд із цим зберігається загрозна фінансова, технологічна залежність від інших країн світу.

Варіант 3. Ризиковий. Обрання власної моделі подальшого розвитку з орієнтацією на поглиблення інтеграції у світовий економічний простір та зміцненням позицій на міжнародній арені. В рамках даного варіанту відбувається розвиток пріоритетних напрямків модернізації економіки. Метою такого розвитку постає зміцнення позицій на світових ринках внаслідок поглиблення спеціалізації науково-технологічних досліджень, активізації зусиль на розвитку пріоритетних галузей та регіонів. При цьому основу даного варіанту розвитку складає комплексний багатовимірний механізм трансформації, який передбачає послідовне та структуроване стимулювання реформ у різних галузях і сферах діяльності при одночасній модифікації існуючого інституціонального середовища задля досягнення стійкого та збалансованого економічного зростання. Однак, основним недоліком реалізації даного варіанту постає високий ризик непрогнозованості та неапробованості моделі такого розвитку.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, автор дійшов висновку, що в найближчій перспективі, згідно розглянутих сценаріїв розвитку світу, вплив глобальних інтеграційних та транснаціоналізаційних явищ і процесів на національну економіку дедалі посилюватиметься. У зв'язку з цим ефективна

протидія, мінімізація дестабілізуючого впливу та усунення наслідків сучасних викликів розвитку національної економіки на економічну безпеку національного господарства України повинні стати ключовим імперативом проведення кардинальної реформи інституціонального забезпечення економічної безпеки її національного господарства.

Як було зазначено вище, актуальні тенденції подальшого розвитку світогосподарського простору визначають нові вимоги, що висуваються сьогодні до систем забезпечення економічної безпеки національного господарства. У зв'язку з цим постає можливим здійснення поглибленого аналізу перспективних напрямів та шляхів вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства в рамках досліджених сценаріїв та варіантів розвитку світу. В рамках дослідження автором систематизовано вищезазначені напрямки та шляхи вдосконалення відповідно до виділених груп ключових груп факторів, що здійснюють або можуть здійснювати вплив на економічну безпеку національного господарства.

Так, перспективними напрямами вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства України в рамках **економічних факторів** впливу вважаємо наступні: раціоналізація структури національного господарства; уповільнення темпів інфляції; здійснення комплексу заходів, спрямованих на подолання дефіциту бюджету, зменшення державного боргу та досягнення збалансованість структури зовнішньої торгівлі; розширення свободи діяльності економічних суб'єктів; підвищення рівня бюджетної дисципліни; забезпечення стійкості національної грошової одиниці; визначення оптимального рівня податкових надходжень за умови раціонального податкового навантаження на суб'єктів здійснення господарської діяльності; підтримка вітчизняного товаровиробника; зниження залежності економіки від імпорту продукції стратегічного призначення. В тому числі одним з ключових напрямів постає визначення та впровадження у найближчій перспективі пріоритетних напрямків державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства поряд із неупередженою об'єктивною

оцінкою ефективності та результативності такої політики, що здійснюється з метою оперативного її коригування та мобілізації наявних ресурсів на досягнення позитивних змін. В даному аспекті одним з основних напрямків вважаємо наявність цілеспрямованої довгострокової державної стратегії, яка включає наступні конкретні тактичні кроки:

1. Визначення пріоритетів розвитку економіки в сучасних умовах поширення глобалізаційних явищ та процесів. В даному аспекті стратегічний вибір базових галузей пріоритетного розвитку національного господарства визначає подальшу алокацію ресурсного потенціалу держави, як системи, і концентрацію зусиль по їх ефективному функціонуванню та прогресивному розвитку.

2. Створення належних умов для безпечного та перспективного соціально-економічного розвитку (формування ефективно функціонуючих інститутів ринкової економіки: захист приватної власності, захист економічної конкуренції, стимулювання розвитку бізнесових структур, забезпечення ефективності функціонування ринків праці, капіталу, ресурсів тощо) [170].

3. Зміцнення економічного потенціалу держави, оскільки потужний економічний потенціал становить матеріальну основу поступального розвитку суспільства та забезпечує задоволення всього комплексу економічних потреб держави, суспільства та окремого громадянина.

4. Здійснення заходів по оздоровленню фінансової системи держави та подоланню існуючих і перспективних негативних тенденцій у цій сфері.

5. Скорочення бюджетних витрат, раціоналізація їх структури на основі збільшення частки виробничого нагромадження та підвищення ефективності їх використання, а також здійснення реструктуризації бюджету задля поступового зменшення та гарантування покриття бюджетного дефіциту.

6. Цілеспрямоване формування комплексу організаційних, правових та інституціональних умов практичної реалізації інвестиційно-інноваційного курсу розвитку економіки, спрямованого на модифікацію існуючого науково-

промислового потенціалу та виробничо-технологічної бази задля приведення їх стану до сучасного конкурентоспроможного рівня.

7. Зниження рівня корупції та криміналізації економіки, “тіньового обороту” капіталів.

Серед напрямів вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства України в рамках **ресурсних факторів** впливу пропонуємо розглянути наступні: раціональний розподіл наявних ресурсів (природних, трудових, матеріальних тощо); зростання капіталовкладень в розвиток даного напрямку діяльності держави; комплексне освоєння корисних копалин; технічне переоснащення видобувної та переробної промисловості; сприяння впровадженню ефективної політики енергозбереження; зменшення втрат електроенергії в мережі загального користування; пошук та використання альтернативних джерел енергії; підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва.

В рамках **структурно-організаційних факторів** впливу доцільно виокремити наступні перспективні напрямки вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства.

По-перше, формування вітчизняної моделі стійкого розвитку, адекватної особливостям функціонування національного господарства, у зв'язку з чим постає необхідність забезпечення переходу вітчизняної економіки на нову сучасну техніко-технологічну базу, що в свою чергу передбачає досягнення високих темпів економічного росту, здійснення структурного зрушення на користь ресурсозберігаючих виробництв за рахунок оновлення системи основних фондів країни та створення багатогалузевого високотехнологічного і конкурентоспроможного промислового комплексу.

По-друге, здійснення комплексу заходів, спрямованих на подолання недостатньої системності впливу інститутів державної влади та громадянського суспільства на актуальні виклики розвитку національної економіки, джерела їх виникнення та поширення [171]. В цьому аспекті доцільно звернути увагу на розмежування владних компетенцій у сфері управління економічною безпекою

національного господарства, чітке визначення задач на різних рівнях управління за умови забезпечення єдності здійснюваної в даному напрямку державної політики. В цьому аспекті задля підтримання економічної безпеки національного господарства на належному рівні необхідно забезпечити оптимальну збалансованість дій в усіх напрямках проведення економічних реформ, включаючи формування якісно нового нормативно-правового простору та здійснення необхідних інституціональних змін у сфері управління економічною безпекою національного господарства, що в тому числі передбачає посилення координації та взаємодії в системі органів державної влади галузевої компетенції шляхом створення міжвідомчого механізму співробітництва для об'єднання зусиль у вирішенні проблем забезпечення економічної безпеки національного господарства по конкретних її напрямках.

По-третє, активізація та сприяння виробництву конкурентоспроможної високотехнологічної продукції, що включає весь виробничий цикл: від видобутку до реалізації кінцевим споживачам. Для досягнення цієї мети важливим є врахування двох складових елементів такої політики: використання кластерного підходу до розвитку галузей та формування зон високих технологій.

По-четверте, розроблення та реалізація комплексу заходів, направлених на вирівнювання регіонів держави за рівнем соціально-економічного розвитку, оскільки проблеми в забезпеченні збалансованого та безпечного розвитку регіонів обумовлюють доцільність визначення основних напрямків існуючої державної регіональної політики на всіх рівнях управління [172]. В цьому аспекті, на думку автора, важливим є розроблення та впровадження інтегрального показника оцінки сучасного стану економічної безпеки національного господарства, оптимізація системи ефективної діагностики рівня її забезпечення. При цьому при розробці такого показника необхідно забезпечити відображення у ньому системи життєво важливих національних інтересів держави з одночасним виявленням та оцінкою факторів, що загрожують їх ефективній реалізації. Крім того, даний показник повинен також

надавати об'єктивну оцінку ефективності існуючих інститутів забезпечення економічної безпеки, оскільки останні покликані гарантувати досягнення як поточних (стабільність вітчизняної економіки), так і стратегічних цілей (забезпечення конкурентоспроможності національного господарства, підвищення рівня життя населення). В свою чергу для проведення такої оцінки інтегральний показник повинен враховувати специфіку розвитку національної економіки на основі наявних теоретичних та методологічних розробок, а також існуючої практики державного управління у сфері економічної безпеки національного господарства.

На думку автора, основу даного показника мають складати окремі стратегічні блоки, що визначатимуть фактори забезпечення стійкості економічної системи в умовах поширення сучасних викликів розвитку національної економіки. Цілком зрозуміло, що достовірно врахувати та об'єктивно оцінити весь спектр інституційних основ забезпечення економічної безпеки національного господарства в сучасних умовах практично неможливо, однак, поряд із цим представляється можливим значно обмежити предметну складову дослідження найбільш значимими з них. В свою чергу відбір таких факторів зумовлює необхідність проведення попереднього наукового дослідження, спрямованого на здійснення об'єктивної неупередженої експертної оцінки окремих методик їх виокремлення.

По-п'яте, запобігання витоку капіталу за межі України та його повернення в національну економіку. Зазначимо, що відсутність системних заходів протидії витоку капіталу з країни призвело до втрати національною економікою значної частини валютних резервів. В цьому напрямку, на погляд автора, було б доцільно об'єднати зусилля інститутів державної влади та банківських структур в рамках вжиття заходів, спрямованих на повернення у країну незаконно вивезеного капіталу.

По-шосте, розробка і втілення в життя комплексної структурної політики – один з пріоритетних напрямів, спрямований на збереження найбільш ціннісних елементів накопиченого технічного потенціалу, подолання

сформованих диспропорцій в галузевій та виробничій структурі, що виражаються в техніко-технологічному відставанні вітчизняного виробництва. В даному напрямі важливо створити і закріпити на світовому ринку власну нішу для експорту української промислової продукції, гарантувати насичення внутрішнього ринку вітчизняною продукцією відповідно до обсягів структурного попиту.

По-сьоме, поряд із розробкою та проведенням раціональної структурної політики ще одним перспективним напрямом вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства виступає активізація науково-технічної політики. В даному аспекті за допомогою держави постає доцільним створити відповідні інституціональні структури, що забезпечуватимуть комерціалізацію результатів НДДКР; забезпечити субсидування витрат вітчизняних підприємств та організацій на імпорт технологій, підтримку функціонування досвідчених експериментальних установок і виробництв.

По-восьме, всебічна підтримка малого підприємництва, яке дозволяє забезпечити структурні зрушення у виробництві, активізувати інноваційні процеси, розробляти, освоювати нові технології в різних галузях національного господарства. У зв'язку з цим виникає необхідність якісної модернізації існуючого нормативно-правового забезпечення малого підприємництва з боку державних законодавчих органів, оскільки на сьогоднішній день існує реальна потреба у створенні оптимальної інфраструктури малого підприємництва для обслуговування програм по реалізації високих технологій та інноваційних структур.

По-дев'яте, підвищення якості управління державними підприємствами. В цьому аспекті місце та роль держави в удосконаленні системи управління державною власністю й створенні дієвого механізму підвищення ефективності її використання важко переоцінити. Так, на сьогоднішній день більшість державних підприємств функціонують з метою гарантування стабільного та збалансованого розвитку національної економіки, забезпечення економічної

безпеки національного господарства та реалізації національних інтересів. При цьому в процесі своєї діяльності такі підприємства не можуть підкорюватись винятково ринковим механізмам. Повинен бути встановлений двосторонній процес взаємної відповідальності між ними та інститутами державної влади. Однак, на сьогоднішній день не налагоджено механізмів сучасного планування, організації, координації та контролю за діяльністю державних підприємств. Без такої координації та контролю неможливим постає здійснення комплексу заходів, спрямованих на оперативне та результативне реагування на сучасні виклики розвитку національної економіки, а також ліквідацію наслідків їх негативного впливу [173].

З числа перспективних напрямів вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства України в рамках **інституційних факторів** впливу пропонуємо розглянути наступні.

1. Проведення кардинальної інституціональної реформи у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства з метою підвищення ефективності та гарантування перспективного розвитку ключових державних і громадських інститутів, уніфікації та визначення їх правового статусу. Одним з можливих напрямів проведення такої реформи може бути запропоновано утворення спеціальних структур, що здійснюють вироблення державної політики, теоретико-правове регулювання у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства, а також координацію діяльності інститутів державної влади, що прямо або опосередковано беруть участь у забезпеченні економічної безпеки національного господарства України. Крім того, для виконання основних цілей держави у сфері забезпечення економічної безпеки необхідно не тільки створити оптимальну інфраструктуру й адекватне сучасним умовам інституціональне середовище економічної діяльності, розробити та реалізувати пріоритетні напрямки економічного розвитку, але й приступити до створення ефективних інститутів забезпечення економічної безпеки національного господарства з посиленням їх функціональної ролі у соціально-економічному розвитку держави.

2. Забезпечення ефективності та гнучкості національного законодавства з питань управління як вітчизняною економічною системою в цілому, так і економічною безпекою національного господарства зокрема, в тому числі шляхом гармонізації українського законодавства з відповідними міжнародними правовими нормами [174, с. 148].

3. Розроблення та реалізація комплексу заходів, спрямованих на забезпечення здатності системи управління економічною безпекою національного господарства створювати та підтримувати на належному рівні оптимальну інституціональну інфраструктуру паралельно з гарантуванням високого ступеня неупередженості та незалежності в процесі прийняття відповідних управлінських рішень.

4. Проведення комплексу змін у сфері культурної, інформаційної та виховної політики, приведення цієї політики у відповідність до традиційних цінностей української духовної культури, освоєння сучасної форми національної ідеї, що сприяло б згуртуванню і духовному збагаченню різних етнічних, соціальних груп населення та гармонізації суспільних відносин. В свою чергу акцент у вихованні нового покоління на засадах патріотизму, соціальної соборності, творчої праці, на принципах соціального партнерства та справедливості сприятиме формуванню високоякісного людського потенціалу, інтелектуалізації суспільного виробництва, а відтак - і забезпеченню економічної безпеки національного господарства.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що автором запропоновано та розглянуто лише окремі питання та визначено основні напрямки вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства. Ці напрями на сьогоднішній день обумовлюють ступінь ефективності функціонування комплексної системи забезпечення економічної безпеки національного господарства, визначають основні вектори її подальшого розвитку.

В ході проведення дослідження було встановлено, що процес якісної модернізації системи управління економічною безпекою національного господарства потребує значних матеріальних, організаційних та ресурсних (в

тому числі часових) витрат з боку держави. Однак, ці витрати в подальшому виправдають свою доцільність, оскільки призведуть до стабілізації національної економічної системи, сприятимуть підвищенню рівня безпеки та поліпшенню соціально-економічного стану суспільства і держави [175]. В цьому аспекті оптимального рівня економічної безпеки національного господарства в сучасних умовах може бути досягнуто внаслідок підвищення якості державного управління економічними процесами, стрімкої реалізації інвестиційно-інноваційного курсу розвитку економіки, визначення та модернізації пріоритетних секторів національного господарства. У зв'язку з цим постає необхідним активний розвиток правових та інституціональних механізмів, а також ефективне використання наявних ресурсних можливостей на рівні, що відповідає національним інтересам держави [176]. Внаслідок цього у найближчій перспективі необхідним представляється активна модернізація існуючої системи адміністративно-управлінських, організаційно-функціональних та політико-правових засад ефективного і стабільного функціонування комплексної системи забезпечення економічної безпеки національного господарства, здатної оперативно й адекватно реагувати на існуючі та перспективні виклики розвитку національної економіки в сучасних умовах.

3.3. Інституціональні альтернативи розвитку управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі

На сьогоднішній день під впливом різноманіття актуальних тенденцій розвитку світу формується кардинально нова архітектура світової економіки та міжнародних відносин. На перший план виходить необхідність раціонального збалансування розвитку світового економічного простору на основі активного використання наявного науково-технічного, економічного, ресурсного та трудового потенціалу. При цьому швидкість та багатовекторність зміни

актуальних світових тенденцій поряд зі зростанням ризиків реалізації довгострокових стратегій у всіх сферах соціально-економічного розвитку значно ускладнюють задачу проєкційного планування та прогнозування майбутніх шляхів та напрямків розвитку світу. Таким чином, проведений вище детальний аналіз перспективних сценаріїв подальшого світогосподарського розвитку вимагає розроблення та впровадження кардинально нових нестандартних підходів, пошуку сучасних шляхів та альтернатив розвитку управління як національною економікою в цілому, так і економічною безпекою національного господарства зокрема.

В сучасних умовах зберігається якісний розрив у рівні економічного розвитку між більшістю країн світу та групою розвинених країн [177, с. 6]. При цьому стійке збереження даної ситуації обумовлено факторами інституціонального характеру. Специфікою інституціонального середовища, що склалося та зберігається на сьогоднішній день у більшості країн світу, є той факт, що в них досі не сформувалося цілісної системи інституціональних норм, що забезпечували б становлення і функціонування суб'єктів вітчизняної економічної системи ринкового типу. При цьому виникає питання щодо причин збереження такої тенденції в сучасних умовах, а також пошуку альтернативних джерел та факторів розвитку управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі.

Зростаюча відкритість національних економік, поглиблення світогосподарських зв'язків за своєю природою сприяють розширенню простору інституціональної метаконкуренції та можливості взаємного впливу різного роду інституціональних систем. З позиції «наївної» теорії інституціональних змін даний факт повинен сприяти конвергенції інституціонального середовища в різних країнах світу на основі вибору найбільш ефективних інститутів, в тому числі й інститутів управління. Оскільки в сучасних умовах цього не відбувається, це свідчить про наявність на міжнародній арені впливових акторів, які отримують, завдяки існуючим інституціональним структурам, розподільчі вигоди. Таким чином, наступним

етапом аналізу, на думку автора, повинно виступати не лише визначення складу таких акторів, а й ґрунтовне дослідження їх інституціональної структури й внутрішнього інституціонального середовища задля об'єктивної оцінки та визначення найбільш прийнятних для вітчизняної економічної системи елементів. Крім того, якщо конкретні елементи окремої економічної системи виявляються неефективним за даних умов розвитку внаслідок неоптимальності та незбалансованості діючої інституціональної структури, важливим постає пошук відповіді на наступне питання: є дана інституціональна структура нав'язаною ззовні чи детермінованою внутрішніми факторами, або ж вона являється наслідком поєднання і того, й іншого.

З точки зору авторського прогнозу розвитку світової економіки, очікувані темпи економічного зростання, актуальні зрушення в продуктивності праці та галузевій структурі світового господарства в найближчій перспективі обумовлять суттєві зміни економічної картини світу. Глобалізаційні явища і процеси на основі науково-технічного прогресу та прискорення інноваційних тенденцій в більшості регіонів світу (особливо в провідних країнах - світових лідерах), що активно розвиваються, приведуть до збільшення їх частки у світовому валовому продукті, сприятимуть посиленню їх ролі в глобальному технологічному та економічному розвитку на планетарному рівні.

При цьому зазначимо, що покращення показників світового економічного зростання в прогностичний період (підвищення темпів продуктивності праці та загальної ефективності виробничого комплексу) буде багато в чому досягнуто завдяки посиленню ефекту глобалізації: активізації використання суб'єктами міжнародних економічних відносин інноваційних досягнень, позитивних зрушень у сфері науки і техніки, вдосконаленні адміністративно-управлінських та функціональних засад корпоративного і державного управління. Посилиться глобальна конкуренція, покращиться використання залучених у світовій виробничий процес ресурсів [178].

Разом з цим, в прогнозованому періоді значно підвищиться ступінь відкритості вітчизняної економіки, дедалі суттєвіше відчуватиметься вплив на

неї світових економічних процесів, спостерігатиметься поширення новітніх викликів розвитку економічної безпеки національного господарства. Світова економіка при загальній тенденції до інтернаціоналізації та зростання вже сьогодні стає більш нестабільною, а динаміка її розвитку - менш передбачуваною. Поява безлічі додаткових і непрогнозованих факторів, таких як міжнародний тероризм, природні та техногенні катастрофи планетарного масштабу, епідемії нових видів захворювань, поширення глобальних криз у всіх сферах діяльності світового співтовариства тощо, кардинальним чином змінюють прогнози розвитку світової економіки [179].

Таким чином, на основі викладеного можна сформулювати основну тезу наступним чином: в сучасних умовах непередбачуваності подальшого світогосподарського розвитку виклики розвитку національної економіки в цілому та економічної безпеки національного господарства України зокрема, практично у всіх сферах реальні як ніколи. За даних обставин поняття економічної безпеки національного господарства має бути повністю переосмислено, вироблено абсолютно нові підходи в комплексній системі її забезпечення, переформатовано існуючі засади інституціональної взаємодії основних суб'єктів здійснення на неї управлінського впливу.

Зазначимо, що на сьогоднішній день відбувається цілий комплекс глобальних кардинальних змін і перетворень, які прямо або опосередковано впливають на сутнісні трансформації концептуальних підходів до забезпечення економічної безпеки національного господарства та механізмів здійснення на неї управлінського впливу з боку інститутів державної влади та громадянського суспільства. Вищезазначені трансформації відбуваються під впливом низки актуальних тенденцій та факторів:

1) перерозподіл функціональних обов'язків та владних компетенцій у сфері управління економічною безпекою з національного на міжнародний та глобальний рівень;

2) поява нових глобальних інститутів, що виступають в якості суб'єктів забезпечення глобальної та міжнародної економічної безпеки

(наприклад, глобальні міста, провідні країни світу, міжнародні координаційні органи, регіональні угруповання держав, міжнародні урядові та неурядові організації та ін.);

3) зменшення ролі держави як традиційного інституту прийняття управлінських рішень, в тому числі й у напрямку забезпечення економічної безпеки національного господарства, деформалізація її представницьких структур та розширення зони впливу неформальних або напівформальних механізмів ухвалення рішень;

4) активна транснаціоналізація бізнесових структур;

5) поширення новітніх викликів розвитку національної економіки в комплексі з посиленням її відкритості обумовлює необхідність пошуку нових джерел та напрямків забезпечення економічної безпеки національного господарства для кожного суб'єкта міжнародних економічних відносин.

Таким чином, узагальнюючи вищенаведені зміни та трансформації, що відбуваються на сьогоднішній день в рамках світового економічного простору, можна стверджувати, що перед світовим співтовариством сьогодні постала актуальна задача необхідності формування кардинально нової динамічної системи економічної безпеки не тільки на рівні національних економік окремих держав світу, але й на глобальному рівні. В актуальних умовах традиційні системи, в межах яких на рівні територіально цілісних, суверенних та політично незалежних держав формуються замкнені системи національної економічної безпеки, перестають існувати. Очевидним постає наростання невідповідності між дедалі більш відчутною мобільністю й турбулентністю процесів, які відбуваються сьогодні в економічних і політичних системах різних рівнів, глобальному інституціональному безпековому середовищі, та діючими класичними положеннями концепцій національної економічної безпеки.

В рамках проведеного дослідження було визначено, що на сьогоднішній день існують різні, іноді навіть антагоністичні погляди щодо перспектив подальшого розвитку управління економічною безпекою національного

господарства в глобальному середовищі. Так, з однієї точки зору, результативність забезпечення економічної безпеки національного господарства повинна гарантуватися, передусім, ефективністю вітчизняної економіки. Тобто національна економіка, реалізуючи цілий комплекс захисних заходів, що здійснюються інститутами державної влади та громадянського суспільства, має виступати гарантом економічної безпеки національного господарства, сприяючи та гарантуючи довгострокове підвищення продуктивності праці, якість вітчизняних товарів і послуг, їх конкурентоспроможність на світових ринках тощо. Інша позиція ґрунтується на твердженні, що комплекс заходів по забезпеченню економічної безпеки національного господарства має здійснюватися системою економічних, політико-правових та державних інститутів, які включають як правову інфраструктуру, так і систему державних органів і спеціальних адміністративно-управлінських структур [170].

На думку автора, місце і роль економічної безпеки в комплексній системі національної безпеки держави, її сутність, взаємозв'язок з національно-державними інтересами, характер і масштаби сучасних викликів її розвитку, можливість та ефективність їх прогнозування й упередження на сьогоднішній день та в найближчій перспективі свідчать, що здійснення раціональної реалізації ролі і функцій системи економічної безпеки національного господарства неможливо без чіткої організаційної структури з обґрунтованим розподілом функцій і повноважень між інститутами державної влади, що здійснюють заходи по її гарантуванню та забезпеченню.

Останніми роками дослідженню проблем економічної безпеки було присвячено чимало наукових робіт вітчизняних та зарубіжних науковців [6-25; 32-40; 42], які заклали основи методології дослідження даної проблеми, сформували понятійно-категорійний апарат, визначили предмет, об'єкти, суб'єктів, цілі, завдання та принципи здійснення управлінської діяльності в процесі забезпечення економічної безпеки національного господарства. Таким чином, відбулося формування загальнонаукової парадигми дослідження

проблем та окремих аспектів управління в рамках концепції забезпечення економічної безпеки національного господарства, яку прийнято вважати класичною.

Однак, така класична концепція забезпечення економічної безпеки національного господарства на сьогоднішній день майже себе вичерпала. Внаслідок цього постає необхідність розроблення нових та вдосконалення існуючих методологічних засад дослідження даної проблеми в глобальному середовищі в коротко- та довгостроковій перспективі. В даному аспекті, на думку автора, доцільно сконцентрувати зусилля на здійсненні конкретних кроків в напрямку відмови від використання методології класичної парадигми забезпечення економічної безпеки національного господарства та переходу до кардинально нової інституційно-цивілізаційної парадигми. При цьому здійснення зазначених вище кроків передбачає комплексне використання концептуального інституціонального, цивілізаційного, синергетичного, еволюційного та світоглядного наукового аспекту дослідження, а також визначає інституціональний напрям економічної теорії як один з найперспективніших в контексті пошуку оптимальних шляхів подальшого розвитку теоретико-методологічних засад управління економічною безпекою національного господарства, з урахуванням системного аналізу комплексу трансформаційних змін, що відбуваються сьогодні в рамках світового економічного простору.

Таким чином, наростаюча необхідність визначення перспектив подальшого світогосподарського розвитку та доцільність розроблення оптимальних альтернатив такому розвитку (в тому числі й у сфері управління економічною безпекою національного господарства) обумовлена, перш все, неминучістю здійснення кардинальних інституціональних реформ в тих чи інших сферах життєдіяльності суспільства. Вимушеність здійснення таких реформ певною мірою пов'язана з незадоволеністю зацікавлених в економічних результатах суб'єктів, здатних впроваджувати ці інституціональні зміни. Разом з тим очевидно, що практично всі реформи ведуть не тільки до відносного

перерозподілу наявних ресурсів, але і до відносної зміни економічного положення суб'єктів, інтереси яких тією чи іншою мірою було порушено реформою. На сьогоднішній день такими суб'єктами виступають інститути державної влади, бізнесові структури, громадянське суспільство та ін.

Відмітимо, що реформування у сфері управління економічною безпекою національного господарства, виступаючи процесом системних змін по відношенню до досліджуваного об'єкта, здійснюється або керуючою системою (кібернетичний підхід), або в рамках її саморозвитку. У першому випадку мова йде про можливість реформування системи інститутів державної влади, що здійснюють функції по управлінню економічною безпекою національного господарства (державне управління), зусиллями самої держави (тобто за рахунок змін всередині таких інститутів). У другому випадку вищезазначені інститути повинні реформуватися під впливом зусиль громадянського суспільства в рамках еволюційного процесу і в результаті концептуальних системних змін. При цьому ефективність та успішність реформ у сфері управління економічною безпекою національного господарства залежить від сформованого в суспільстві інституційного середовища, діючої моделі державного управління, соціокультурних та інших факторів.

Таким чином, при реформуванні діючої системи управління економічною безпекою національного господарства та в напрямку пошуку оптимальних інституціональних альтернатив її розвитку можливим постає вибір екзогенного (кібернетичного) та ендогенного (еволюційного, в рамках саморозвитку) варіантів здійснення такого реформування. В останньому випадку відбувається зміна як функціональних компетенцій інституціональних суб'єктів, що безпосередньо беруть участь у забезпеченні економічної безпеки національного господарства, так і умов явного і неявного соціального контракту між тими суб'єктами суспільства, які лише опосередковано залучені в даний процес [180].

Отже, перейдемо до детального дослідження інституціональних альтернатив розвитку управління економічною безпекою національного

господарства в глобальному середовищі. Метою даного дослідження постає визначення потенційних інституціональних альтернатив в управлінні економічною безпекою національного господарства. Для досягнення визначеної мети необхідним вважається вирішення наступних задач. По-перше, формулюються підстави виділення інституціональних альтернатив у сфері управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі, тобто певною мірою можна говорити про синтез однієї із ключових особливостей нової інституціональної економічної теорії як дослідницького підходу – порівняльного аналізу дискретних структурних альтернатив – і такої категорії економічної теорії, як «економічна безпека національного господарства». По-друге, з урахуванням логіки даного підходу визначаються конкретні сфери реалізації та групи національних інтересів, в яких заходи по забезпеченню економічної безпеки національного господарства мають пріоритет серед інших. По-третє, представляється доцільним в рамках дослідження виділити потенційні інституціональні альтернативи розвитку економічної безпеки національного господарства на кожному рівні її забезпечення [181].

Зауважимо, що в сучасних умовах особливістю нової інституціональної економічної теорії виступає той факт, що позитивні дослідження будуються на принципі зіставлення реалістичних альтернатив [182, с. 6]. Г.Саймон називає такі процедури терміном “satisficing”, тобто, вважає їх такими, що дозволяють відшукувати прийнятні або задовільні рішення замість оптимальних (найкращих) [183, с. 80]. Це пов’язано з визначеною обмеженою раціональністю, яка не дозволяє врахувати всі можливі альтернативи, як і сконструювати найбільш оптимальну.

Таким чином, виокремлені в процесі дослідження інституціональні альтернативи, реалізовані на різних рівнях управління економічною безпекою національного господарства, забезпечують координацію та вирішення конкретних організаційно-функціональних задач, конфліктів та протиріч, що виникають між економічними агентами в процесі забезпечення економічної

безпеки. При цьому розуміння будь-якого інституту управління економічною безпекою як комплексної мережі взаємодії окремих підсистем є операціональним з погляду дослідницького підходу нової інституціональної економічної теорії, оскільки порівняльний аналіз дискретних структурних альтернатив може виступати не тільки інструментом академічного дослідження, але й способом практичного виявлення та відбору варіанта вирішення проблеми з урахуванням інтересів, вигод та ризиків основних груп інтересів [184, с. 95].

Отже, в рамках авторського підходу до проблеми розроблення конкретних альтернатив розвитку управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі було певним чином згруповано виокремлені в процесі дослідження інституціональні альтернативи за їх характером, природою, сферою впровадження та рівнем дії основних інститутів, що здійснюють заходи по забезпеченню економічної безпеки національного господарства.

В даному аспекті визначення інституціональних альтернатив відбувається на кожному рівні управління економічною безпекою в глобальному середовищі. Цілком зрозуміло, що врахувати всі можливі дискретні структурні інституціональні альтернативи кожної групи національних інтересів окремої держави представляється неможливим. Внаслідок цього критерій максимізації корисності заміняється принципом задовільності, що дозволяє забезпечити свободу вибору в умовах порівняльної оцінки досяжних альтернатив за рахунок звуження простору вибору в порівнянні з потенційно можливим [185, с. 483]. Іншими словами, здійснюваний в рамках дослідження порівняльний аналіз доцільно проводити тільки на безлічі реалізованих варіантів, а не гіпотетичних [186, с. 72]. Таким чином, запропоновані автором інституціональні альтернативи розвитку управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі можна представити за декількома напрямками.

Альтернативний напрям №1. Створення єдиного координаційного центру по управлінню економічною безпекою національного господарства. В даному напрямі передбачається створення єдиного організаційно-координаційного центру по управлінню економічною безпекою національного господарства з чітко визначеним колом функціональних обов'язків та напрямів впливу. На думку автора, створення такого центру представляється можливим на кожному ієрархічному рівні забезпечення економічної безпеки (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Інституціональна альтернатива №1.
Створення єдиного координаційного центра**

Альтернатива	Сутність альтернативи
Створення єдиного координаційного центру на глобальному рівні	В рамках даного варіанту представляється можливим створення єдиного центру на глобальному рівні, який би здійснював централізоване управління та координацію діяльності чітко визначеного комплексу інститутів, що здійснюють конкретні заходи по управлінню економічною безпекою на визначеному ієрархічному рівні.
Створення єдиного координаційного центру на національному рівні	В рамках даного варіанту представляється можливим створення єдиного центру виключно на рівні держав світу. В даному випадку здійснення централізованого управління економічною безпекою на глобальному рівні не передбачається.
Створення єдиного координаційного центру на регіональному рівні	В рамках даного варіанту відсутнє централізоване управління економічною безпекою на глобальному та національному рівнях. Координація в даній сфері відбувається виключно на рівні окремих регіонів держави.

Джерело: складено автором

Альтернативний напрям №2. Розробка комплексу концептуальних інституціональних основ. В сучасних умовах розвитку глобалізаційних явищ та процесів даний напрям постає одним з найперспективніших в аспекті розроблення інституціональних альтернатив управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі (табл. 3.3).

Альтернативний напрям №3. Прийняття та впровадження інституціональних основ. Як було розглянуто вище, формування інституціональних основ організаційно-управлінської діяльності по забезпеченню економічної безпеки національного господарства може

відбуватися в декількох напрямках. Внаслідок обрання конкретного вектору їх формування представляється можливим виокремити в якості окремої інституціональної альтернативи процедуру прийняття та впровадження розроблених на попередньому етапі інституціональних альтернатив. Сутнісні характеристики даного альтернативного напрямку наведено у Таблиці 3.4.

Таблиця 3.3

Інституціональна альтернатива №2.

Модель формування інституціональних основ

Альтернатива	Сутність альтернативи
Класична	Використання сформованих та реально діючих на сьогоднішній день інституціональних засад здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства.
Стимулююча	В глобальному середовищі створюються норми, які стимулюють ефективну роботу механізмів управління економічною безпекою національного господарства, які до цього часу не функціонували або функціонували неефективно (не оптимально).
Стихійна	У створених в глобальному середовищі нормах та правилах відсутні конкретні механізми стимулювання ефективної роботи інститутів управління економічною безпекою національного господарства, внаслідок чого таке управління здійснюється стихійно під впливом актуальних тенденцій та явищ, що відбуваються в глобальному економічному просторі.

Джерело: складено автором

Таблиця 3.4

Інституціональна альтернатива №3.

Рівень прийняття та реалізації розроблених інституціональних основ

Альтернатива	Сутність альтернативи
Екзогенні	Механізми та моделі управління економічною безпекою національного господарства приймають та фактично слідує розробленим на певному рівні інституціональним основам. Іншими словами, в процесі здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства відбувається суворе дотримання положень передової світової практики в даній сфері.
Ендогенні	Розроблені інституціональні основи приймаються та діють виключно в межах національних кордонів держави.

Джерело: складено автором

Альтернативний напрям №4. Інституційне закріплення та узгодження. Ще одним можливим напрямом формування інституціональної

альтернативи розвитку управління економічною безпекою національного господарства постає рівень закріплення та узгодження розроблених на попередньому етапі норм, цінностей та правил поведінки.

Варто зазначити, що особливу роль в рамках неформальних відносин, що складаються у суспільстві, відводиться національній культурі та, зокрема, національному менталітету, які за своєю природою проявляються у схильності більшої частини суспільства слідуванню не тільки певним формальним критеріям (цінності, закони, регламенти, правила тощо), але і сформованим неформальним нормам поведінки. Така схильність громадянського суспільства сприяє оптимальному вирішенню проблеми опортуністичної поведінки населення, а також зменшенню рівня інформаційних витрат управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства.

Необхідно відмітити, що національна культура може бути сформована у двох випадках. У першому – як придбана з часом неформальна сукупність відносин у суспільстві, у другому – як цілісна, насаджена інститутами державної влади система правил, що опосередковує відносини всередині суспільства та включає елементи національного менталітету як первісного вихідного прайнституту. У зв'язку з цим представляється можливим виокремити ще один альтернативний напрям розвитку управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі на рівні закріплення норм, правил, цінностей у суспільстві (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Інституціональна альтернатива №4.

Рівень закріплення та узгодження інституцій в суспільстві

Альтернатива	Сутність альтернативи
Неформальна сукупність	Суспільство слідує формальним правилам, звичкам та цінностям, які формуються всередині суспільства («знизу»).
«Корпоративна цілісність»	Норми і цінності запроваджуються у суспільстві «зверху».

Джерело: складено автором

Альтернативний напрям №5. Роль держави в інституціональному забезпеченні економічної безпеки національного господарства. Зауважимо, що участь держави в інституціональному забезпеченні економічної безпеки національного господарства створює особливу конфігурацію економічних відносин у суспільстві. Так, державі може відводитися роль основного інституту, що здійснює заходи по забезпеченню економічної безпеки національного господарства, або ж, навпаки, її роль може бути зведено до мінімуму. Інституціональні альтернативи в даному напрямку управління економічною безпекою національного господарства наведено у Таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Інституціональна альтернатива №5.

Рівень державної участі в інституціональному забезпеченні економічної безпеки національного господарства

Альтернатива	Сутність альтернативи
Держава як координаційний центр	Інститути державної влади, на які покладено функції управління економічною безпекою національного господарства, потребують додаткової координації, узгодження діяльності та моніторингу прийнятих рішень у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства.
Держава як гарант	Держава виступає повноцінним гарантом забезпечення економічної безпеки національного господарства.
«Вільне» забезпечення економічної безпеки	Забезпечення економічної безпеки національного господарства відбувається під впливом виключно ринкових механізмів без підтримки з боку органів державної влади.

Джерело: складено автором

Альтернативний напрям №6. Розстановка пріоритетів в процесі забезпечення економічної безпеки національного господарства. Не менш важливе значення в процесі здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства має визначення пріоритетів та реалізація відповідного економічного і політичного курсу здійснення інституціональних реформ. Інституціональні альтернативи в даному напрямку наведено в Таблиці 3.7.

Інституціональна альтернатива №6. Розстановка пріоритетів

Альтернатива	Сутність альтернативи
Глобальний рівень	Пріоритет світової спільноти відводиться забезпеченню глобальної економічної безпеки.
Міжнародний рівень	Акцент на забезпеченні економічної безпеки міжнародного рівня.
Рівень окремих об'єднань держав світу	Пріоритетність забезпечення економічної безпеки регіональних угруповань держав світу.
Національний рівень	Акцентування зусиль на забезпеченні національної економічної безпеки держав світу.
Регіональний рівень	Пріоритет забезпечення економічної безпеки на рівні окремих регіонів конкретної держави світу.
Рівень суб'єкта господарювання	Акцент на забезпеченні економічної безпеки на рівні суб'єкта господарювання.
Рівень особистості	Пріоритетність забезпечення економічної безпеки особистості.

Джерело: складено автором

Таким чином, запропонований автором підхід дозволяє розглядати проблему управління економічною безпекою національного господарства з позиції виокремлення окремих інституціональних альтернатив її розвитку. З точки зору практичного застосування даний підхід, з одного боку, дозволяє структурувати всю сукупність відносин у сфері управління економічною безпекою національного господарства в рамках єдиної координаційної політики, а з іншого – надає широкі можливості для детального аналізу на основі використання інструментарію інституціональної економічної теорії. Однак, варто зазначити, що можливість вибору окремої інституціональної альтернативи розвитку управління економічної безпеки національного господарства не вирішує проблему формування конкурентоспроможної держави, оскільки суттєвого значення набуває питання створення ефективного механізму координації та розподілу ресурсів в рамках здійсненого вибору.

Отже, в подальшому необхідним постає оптимальне вирішення питання операціоналізації даного підходу, що дозволить чітко окреслити переваги та недоліки вибору конкретної інституціональної альтернативи у визначеній ситуації. Невирішеними також залишаються питання структуризації

альтернатив на основі загального критерію, а також факторів, що впливають на їх вибір.

Підсумовуючи, зазначимо, що запропонована в ході дослідження концепція розвитку інституціональних альтернатив управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі не лише окреслює нову методологічну площину наукових досліджень в напрямку забезпечення економічної безпеки національного господарства, але й надає додаткові інструментальні можливості для оптимізації визначення та реалізації раціональних, ефективних і збалансованих варіантів організаційно-управлінських стратегій, орієнтованих, в першу чергу, на гарантування національних інтересів держави в економічній сфері. Зокрема, виникає можливість інтегрувати в новостворених інститутах здійснення управлінського впливу на економічну безпеку національного господарства весь комплекс сутнісних специфічних характеристик, моделювання яких має стати предметом подальших наукових досліджень з даної проблематики.

Висновки до розділу 3:

1. Проведено детальний аналіз перспективних сценаріїв та варіантів розвитку сучасного світогосподарського простору, на основі якого визначено основні тенденції подальшого розвитку світу, а також виділено ряд факторів, під впливом яких, на думку автора, буде формуватися економічний розвиток України найближчими роками. На основі проведеного аналізу запропоновано авторське бачення можливих варіантів подальшого економічного розвитку України.

2. Встановлено, що в сучасному світі все більше набирають актуальності задачі модернізації системи державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства та вироблення оптимальних моделей і механізмів управління економікою в цілому, в тому числі внаслідок активізації кардинально нових викликів розвитку національної економіки.

3. В рамках визначення концептуальних засад сучасних трансформаційних процесів у сфері забезпечення економічної безпеки національного господарства, автор дійшов висновку, що їх основним підґрунтям виступає цілісна та певним чином впорядкована сукупність структурних, функціональних, організаційних, інституціональних та інших змін прогресивного характеру. Результатом здійснення низки таких змін представляється створення цілого комплексу соціально-економічних інститутів, адекватних сучасним інституціональним умовам глобального розвитку.

4. Визначено, що процес здійснення ефективного та дієвого управління економічною безпекою національного господарства досягається завдяки реалізації єдиної державної політики, скоординованої через систему комплексних заходів, адекватних сучасним викликам розвитку національної економіки. За відсутності такої політики представляється неможливим досягти виходу з кризи, скоординувати діяльність механізму управління економічною безпекою національного господарства, забезпечити належний захист життєво важливих національних інтересів.

5. За результатами проведеного дослідження потенційних сценаріїв подальшого світогосподарського розвитку зроблено висновок, що за наявності різноманітних альтернатив і варіантів стратегічного вибору, одним з основних шляхів ефективного забезпечення економічної безпеки національного господарства України постає реалізація стратегії підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, заснована на одночасному виконанні двох необхідних умов: виділенні пріоритетів економічного розвитку на основі вибору іманентних характеристик економічної системи та підвищенні ефективності функціонування інститутів ринкової економіки.

Результати розділу опубліковані у роботах [187-192].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження спрямоване на вирішення наукового завдання щодо обґрунтування теоретичних та науково-методичних засад інституціоналізації управління економічною безпекою національного господарства з метою оптимізації управлінської діяльності та нейтралізації негативного впливу актуальних викликів розвитку національної економіки на економічну безпеку національного господарства України.

Результати, одержані в ході дослідження, дозволяють зробити певні висновки, основні з яких полягають у наступному.

1. Поглиблено теоретичні засади управління економічною безпекою національного господарства шляхом проведення детального аналізу та систематизації наукових підходів до визначення поняття «економічна безпека». У роботі зазначена категорія розглядається як стан економіки, інститутів державної влади та суспільства, який характеризується забезпеченістю на належному рівні необхідними ресурсами та дозволяє гарантувати стабільний, збалансований, прогресивний розвиток національної економіки, обумовлюючи її стійкість, а також незалежність та захищеність національних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

2. Розвинуто науково-методичні підходи інституційного аспекту до управління економічною безпекою національного господарства. Визначено, що інституціоналізація суспільства виступає основним механізмом створення та функціонування системи економічної безпеки національного господарства, а формування адекватного сучасним реаліям інституційного середовища управління економічною безпекою національного господарства являється головною стратегією досягнення стабільності для будь-якої країни світу. За результатами аналізу практики інституціонального будівництва в Україні встановлено, що ринковими реформами останніх років в інституціональне середовище було імплантовано ряд інститутів, що наочно продемонстрували свою ефективність у провідних країнах світу. Автором обґрунтовано

неефективність процесу створення формальних інститутів шоковим для економіки та суспільства шляхом імпорту специфічних особливостей, змісту та характеру цих інститутів в очікуванні на таку ж високу їх ефективність в умовах вітчизняної економіки, внаслідок недосконалості, недостатньої підготовленості та невідповідності інституціонального середовища імплантованим інститутам. На відміну від раніше проведених досліджень запропоновано при інституціональному проектуванні враховувати існуючу взаємозалежність між якісним складом новостворених інституціональних утворень та економічним зростанням.

3. Систематизовано та досліджено ключові фактори впливу на економічну безпеку національного господарства, серед яких запропоновано виділяти такі групи факторів: економічні (макроекономічний, фінансовий, зовнішньоекономічний, інвестиційний фактори), ресурсні (сировинний, енергетичний, продовольчий фактори), структурно-організаційні (науково-технологічний (в т.ч. техніко-виробничий), інноваційний, інформаційний фактори), інституційні (соціально-демографічний (в т.ч. етносоціальний), політичний, правовий, екологічний, цивілізаційний фактори), глобалізаційні (військовий, геостратегічний фактори та фактор відкритості економіки).

4. Визначено та систематизовано основні виклики розвитку національної економіки та досліджено їх вплив на економічну безпеку національного господарства України за допомогою зведеної матриці економічної безпеки. В якості інструменту дослідження взаємодії глобалізаційних процесів та економічної безпеки національного господарства застосовано SWOT-аналіз, що дало можливість простежити їх взаємозв'язок у просторі і часі. Таким чином, визначено сильні і слабкі, безпечні та загрозливі, об'єктивно неминучі й потенційно можливі аспекти впливу актуальних викликів розвитку національної економіки на економічну безпеку національного господарства України.

5. Розроблено та обґрунтовано доцільність впровадження механізму інституціоналізації управління викликами розвитку економічної безпеки

національного господарства, в тому числі розроблено механізм впливу інститутів на формування економічної безпеки національного господарства. Розроблено та досліджено модель управлінського впливу на забезпечення економічної безпеки національного господарства в глобальному середовищі, яка дозволила виділити загальні засади управління, що повинні бути реалізовані в діяльності кожного його суб'єкта. В тому числі розроблено та досліджено алгоритм управлінських дій по забезпеченню економічної безпеки національного господарства України, який встановлює загальну та обов'язкову для всіх суб'єктів господарювання схему і послідовність дій, покликаних забезпечити рівні умови для реалізації економічних інтересів у всіх сферах та галузях господарської діяльності на макро- та мікрорівні.

6. Здійснено діагностику та надано кількісну оцінку рівня економічної безпеки національного господарства України з урахуванням впливу досліджених факторів. З цією метою розглянуто узагальнюючий інтегральний модуль-індикатор стану економічної безпеки національного господарства, кількісне значення якого сформовано з урахуванням визначених індикаторів досліджених ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства. Розглянуто інтегральну адитивну та інтегральну багатфункціональну мультиплікативну модель оцінки рівня економічної безпеки національного господарства. Систематизовано статистичні дані та економіко-математичні показники в аспекті визначених індикаторів досліджених ключових факторів впливу на економічну безпеку національного господарства. Здійснено розрахунок інтегрального модуля-індикатора економічної безпеки національного господарства України. Визначено та проаналізовано основні тенденції зміни окремих індикаторів ключових факторів впливу. Під час моделювання системи економічної безпеки національного господарства, в тому числі з метою прогнозування рівня економічної безпеки національного господарства України на найближчу перспективу в аспекті впливу на неї досліджених ключових факторів запропоновано застосовувати метод нейромережевого моделювання. Надано

оцінку рівня економічної безпеки національного господарства України за допомогою прикладного модулю NeuroSolutions for Excel, що входить до нейропакету NeuroSolutions (версія 7.0).

7. Розвинуто перспективні напрями удосконалення управління економічною безпекою національного господарства України, які в коротко- та середньостроковій перспективі дозволять суттєво підвищити рівень її забезпечення відповідно до актуальних тенденції розвитку національної економіки. Встановлено, що зазначений вище процес носить комплексний характер, включаючи економічні, організаційно-функціональні та правові аспекти трансформації інституціонального середовища функціонування складних економічних систем.

8. Визначено інституціональні альтернативи розвитку управління економічною безпекою національного господарства в глобальному середовищі, серед яких виділено наступні рівні: створення єдиного координаційного центру по управлінню економічною безпекою, розроблення комплексу концептуальних інституціональних основ, прийняття та впровадження інституціональних основ, інституційне закріплення й узгодження, роль держави в інституціональному забезпеченні економічної безпеки, розстановка пріоритетів в процесі забезпечення економічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Руссо Ж.-Ж. Об Общественном договоре, или Принципы политического Права [Электронный ресурс] / Пер. с франц. А.Д. Хаютина, В.С. Алексеева-Попова. – М. : КАНОН-пресс, 1998. – Режим доступа : <http://lib.ru/FILOSOF/RUSSO/prawo.txt>.
2. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Электронный ресурс] / Перевод А. Гутермана. – М. : Мысль, 1991. – Режим доступа : <http://www.lib.ru/FILOSOF/GOBBS/leviafan.txt>.
3. Закон Полное собрание законов Российской Империи [Электронный ресурс] / Полное собрание законов Российской Империи. - Собрание III. – Т. 1. - Санкт-Петербург, 1885. - Режим доступа : <http://museumreforms.ru/content/polozhenie-o-merah-k-ohraneniyu-gosudarstvennogo-poryadka-i-obshchestvennogo-sпоkoystviya>.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1984. – 793 с.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. - Спб. : Диамант, 1996. – 701 с.
6. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.
7. Власюк О. С. Україна у системі міжнародної безпеки : монографія / О. С. Власюк. - К. : НІПМБ, 2009. – 450 с.
8. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - № 7 (37). – С. 143-153.
9. Илларионов А. А. Критерии экономической безопасности / А. А. Илларионов // Вопросы экономики. - 1998. - № 10. - С. 35-58.

10. Глазьев С. Ю. Основы обеспечения экономической безопасности страны - альтернативный реформационный курс / С. Ю. Глазьев // Российский экономический журнал. - 1997. - №1. - С. 3-16.
11. Шнипко О. С. Види і чинники безпеки ієрархічних економічних систем: теоретико-методологічний аспект / О. С. Шнипко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 78–85.
12. Мірошніченко О. В. Економічна безпека як складова комплексної системи національної безпеки України / О. В. Мірошніченко // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2010. – № 12 (154). – С. 125-132.
13. Чорнодід І. С. Забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / І. С. Чорнодід / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - Київ, 2006. - 20 с.
14. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность России / В. К. Сенчагов. – М. : Дело, 2005. – 896 с.
15. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін.]; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 239 с.
16. Сучасні проблеми розвитку держави і шляхи їх розв'язання : колективна наук. монографія / [М. М. Єрмошенко, Л. А. Азьмук, М. О. Александрова та ін.]; за наук. ред. М. М. Єрмошенко. - К. : Нац. акад. управління, 2008. - 451 с.
17. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 463 с.
18. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / І. Г. Мішина / Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2007. — 20 с.

19. Ліпкан В. А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України : монографія / В. А. Ліпкан. - К. : Текст, 2005. - 350 с.
20. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. - № 12. - С. 4-13.
21. Тамбовцев В. Л. Объект экономической безопасности России / В. Л. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 45–53.
22. Олейников Е. А. Экономическая и национальная безопасность / Е. А. Олейников. — М. : Экзамен, 2004. – 768 с.
23. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / [Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін.]; за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2009. – 312 с.
24. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія / Б. В. Губський. – К. : Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.
25. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. - 1994. - № 12. - С. 36-44.
26. Kolodziej E. A. Security and International Relations / E. A. Kolodziej. - NY. : Cambridge University Press, 2005. – 349 p.
27. Busan B. Security: A New Framework for Analysis / B. Busan, O. Waver, J. Wide. – Boulder : Lynne Rienner, 1998. – 239 p.
28. Held D. Global Transformations: Politics, Economics and Culture / D. Held, A. MacGrew, D. Goldblatt, J. Perraton. – CA. : Stanford University Press, 1999. – 540 p.
29. Nesarurai H. Globalization and Economic Security in East Asia: Governance and Institutions / H. Nesarurai. – NY. : Routledge, 2006. – 262 p.
30. Rodrik D. Growth Strategies [Electronic Resource] / D. Rodrik. – Cambridge : National bureau of economic research, 2003. - Mode of access :

<http://www.sss.ias.edu/files/pdfs/Rodrik/Research/Growth-strategies.pdf>. - Title from the screen.

31. Stiglitz J. E. Economics of the Public Sector / J. E. Stiglitz. – NY. : W. W. Norton & Company, 1986. - 848 p.

32. Амитан В. Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели / В. Н. Амитан // Экономическая кибернетика. - 2000. - № 3-4. - С. 13-20.

33. Богомолов В. А. Экономическая безопасность: учебное пособие / под ред. В. А. Богомолова. – 2-е изд., перераб. и доп.. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. - 295 с.

34. Бухвальд Е. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели / Е. Бухвальд, Н. Гловацкая, С. Лазуренко // Вопросы экономики.- 1994. - №12. – С. 25-35.

35. Жаліло Я. А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку / Я. А. Жаліло // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 97–104.

36. Лепіхов О. Технологічна незалежність як елемент економічної безпеки / О. Лепіхов // Економіка України. – 1994.– № 11.– С. 80-81.

37. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко; за ред. проф. Б. Кравченка. - К.: Кондор, 2002. - 302 с.

38. Сундук А. М. Економічна безпека України в регіональному вимірі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / А. М. Сундук. – Київ, 2006. – 20 с.

39. Сухоруков А. І. Фінансова безпека держави / А. І. Сухоруков, О. Д. Ладюк. – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – 192 с.

40. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. - К. : НІСД, 1997. – 144 с.

41. Медведев В. Проблемы экономической безопасности России / В. Медведев // Вопросы экономики. - 1997. - № 3. – С. 111-127.
42. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія / В. А. Предборський. - К. : Кондор, 2005. - 391 с.
43. Латов Ю.В. Российская теневая экономика в контексте национальной экономической безопасности [Электронный ресурс] / Ю.В. Латов // материалы Интернет-конференции [«Россия: варианты институционального развития»], (г. Москва, 25 октября – 15 декабря 2006 г.). - Московский государственный университет, 2006. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/830/883/1219/journal5.1-3.pdf>.
44. Лист Ф. Национальная система политической экономии / Пер. с нем. К. Трубникова. - М. : Европа, 2005. - 384 с.
45. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Пер. проф. Н. Н. Любимова. - М. : Гелиос АРВ, 2002. - 352 с.
46. Сото Э. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Пер. с англ. Б. Пинскер. - М. : Catallaху, 1995. – 320 с.
47. Ткач А. А. Институционализация глобального экономического развития / А. А. Ткач // Бюллетень Международного Нобелевского экономического форума. – 2012. – № 1 (5). – С. 398-403.
48. Полтерович В. М. Стратегии институциональных реформ или искусство реформ / Полтерович В. М. - М. : ГУ ВШЭ, 2007. — 24 с. – (Препринт / WP10/2007/08).
49. Полтерович В. М. Стратегии институциональных реформ. Перспективные траектории / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 2006. - Т. 42. - № 1. - С. 3-18.
50. Полтерович В. М. Трансплантация экономических институтов / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2001. - № 3. - С. 24-50.

51. Тамбовцев В. Л. Теоретические вопросы институционального проектирования / В. Л. Тамбовцев // Вопросы экономики. - 1997. - № 3. - С. 82-94.
52. Антропова Т. Г. Экономическая безопасность: институциональные факторы и возможности их оценки / Т. Г. Антропова // Проблемы современной экономики. - 2008. - №4 (28). – С. 49-55.
53. Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – Спец. вип. Проблеми сучасної економіки та інституціональна теорія. – К. : КНЕУ, 2010. – 532, [4] с.
54. Чечель О. М. Економічна безпека в контексті державної економічної політики України / О. М. Чечель // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. - № 1 (37). – С. 43-49.
55. Губарева И. О. Прогнозирование влияния теневой экономики на уровень экономической безопасности государства [Электронный ресурс] / И. О. Губарева, В. А. Доровской // Вестник-экономист ЗАБГУ. – 2012. - № 5. – Режим доступа : http://vseup.ru/static/articles/gubareva_dorovskoj_gotovo.pdf
56. Гордиенко Д. Военно-экономическая безопасность государства [Электронный ресурс] / Д. Гордиенко // Центр стратегических оценок и прогнозов. – 2011. – Режим доступа : <http://www.csef.ru/files/csef/articles/2242/2242.pdf>.
57. Арменский А. Е. Информационная и экономическая безопасность государства : учебно-методическое пособие для государственных служащих [Электронный ресурс] / А. Е. Арменский, В. С. Гусев, А. Е. Петров. – М. : Мобиле, 2003. – Режим доступа : http://устойчивоеразвитие.pф/files/education/Armensky_Petrov.pdf
58. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

59. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] / Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>.

60. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України” (документ №1277): за станом на 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua/file/link/222830/file/1277.TIF>.

61. World Investment Reports 2007-2014 [Electronic Resource]. - United Nations Conference on Trade and Development, 2007-2014. - Mode of access : http://www.unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/World_Investment_Report.aspx. - Title from the screen.

62. World Investment Report 2013: Global Value Chains: Investment and Trade for Development [Electronic Resource]. - United Nations Conference on Trade and Development, 2013. – 236 p. - Mode of access : http://www.unctad.org/en/publicationslibrary/wir2013_en.pdf. - Title from the screen.

63. State of the World’s Forests 2011[Electronic Resource]. – Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2012. – 179 p. - Mode of access : <http://www.fao.org/docrep/013/i2000e/i2000e.pdf>. - Title from the screen.

64. Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Electronic Resource]. – United Nations Publications, 2014. – 239 p. - Mode of access : <http://www.hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2014>. - Title from the screen.

65. Львов Д.С. Россия в глобализующемся мире: стратегия конкурентоспособности / отв. ред. ак. Д.С. Львов, д.э.н. Д.Е. Сорокин. – М. : Наука, 2005. – 508 с.

66. World Network of Biosphere Reserves [Electronic Resource]. – The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. - Mode of access :

<http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/world-network-wnbr/>. - Title from the screen.

67. Новикова И. В. Факторы региональной экономической безопасности / И. В. Новикова, Н. И. Красников // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2008. - № 58. – С. 114-120.

68. Levitt T. The Globalization of Markets [Electronic Resource] / T. Levitt // Harvard Business Review. - 1983. - № 3. - P. 2-11. - Mode of access : <http://www.scribd.com/doc/6585162/Hbr1983-the-Globalization-of-Markets>. - Title from the screen.

69. Wallerstein I. The End of the World as We Know It: Social Science for the Twenty-First Century / I. Wallerstein. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1999. – 277 p.

70. Maull H. W. Raw Materials, Energy and Western Security / H. W. Maull. – London : MacMillan, 1984. – 413 p.

71. Morgenthau H. J. Dilemmas of Politics / H. J. Morgenthau. - Chicago : Chicago University Press, 1958. - 389 p.

72. Харламов А. В. Глобализация и экономическая безопасность государства / А. В. Харламов // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. – 2010. – № 5. – С. 22-28.

73. Piech K. Economic Policy and Growth of Central and East European Countries / K. Piech. – London : University College London, 2003. - 294 p.

74. Мировой Атлас Данных [Электронный ресурс]. – КНОЕМА. – Режим доступа : <http://кноема.ru/atlas>.

75. Кириченко О. А. Концептуальні засади формування системи економічної безпеки в умовах глобалізації / О. А. Кириченко, В. Г. Алькема // Актуальні проблеми економіки. – 2010. - № 12 (114). – С. 6-18.

76. Алиев А. Б. Международная экономическая безопасность как важнейшая составляющая внешнеэкономической политики Азербайджанской Республики / А. Б. Алиев // Российское предпринимательство. – 2012. - № 16 (214). – С. 123-128.

77. Моисеенко Е. Г. Обеспечение экономической безопасности региональных объединений государств : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора habilitation эк. наук : 08.00.14 “Мировая экономика; Международные экономические отношения” / Е. Г. Моисеенко. — Кишинев, 2012. — 60 с.

78. Долматов И. В. Формирование региональной системы обеспечения экономической безопасности : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / И. В. Долматов. – Москва, 2006. – 27 с.

79. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. - 384 с.

80. Григорук С. С. Формування механізму управління економічною безпекою підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)” / С. С. Григорук. - Київ, 2009. - 21 с.

81. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення [Текст]: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. — К.: Лібра, 2003. — 280 с.

82. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №3. – С. 12-19.

83. Бендиков М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. А. Бендиков // Консультант директора. – 2010. – № 2. – С. 7–13.

84. Поручник А. М. Формування інституційних передумов системи глобального управління / А. М. Поручник, Ю. В. Гайдай // Міжнародна економічна політика. – 2008.– № 8–9. – С. 42–77.

85. Young O. R. Institutional Interplay: The Environmental Consequences of Cross-Scale Interactions [Electronic Resource] / O. R. Young // The Drama of the

Commons. - Mode of access : http://www.nap.edu/openbook.php?record_id=10287&page=263. - Title from the screen.

86. Stokke O. S. The Interplay of International Regimes: Putting Effectiveness Theory to Work [Electronic Resource] / O. S. Stokke // FNI Reports. – 2001. - № 14. - Mode of access: <http://www.fni.no/doc%26pdf/FNI-R1401.pdf>. - Title from the screen.

87. Jörgens H. Governance by Diffusion - Implementing Global Norms Through Cross-National Imitation and Learning [Electronic Resource] / H. Jörgens // Environmental Policy Research Centre. - Mode of access : http://www.edocs.fu-berlin.de/docs/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDOCs_derivate_000000001480/rep-2003-07.pdf?hosts=. - Title from the screen.

88. Матвійчук І.О. Інституціоналізація управління економічною безпекою держави / І.О. Матвійчук // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Економіка». – 2012. - № 2. – С. 131-140.

89. Матвійчук І.О. Інституціоналізація управління соціально-економічними процесами в системі економічної безпеки / І.О. Матвійчук // Держава та регіони. – 2012. - № 6. – С. 139-143.

90. Матвійчук І.О. Глобалізаційний вимір інституціоналізації управління економічною безпекою держави / І.О. Матвійчук // Економіка і фінанси. – 2013. - №12. – С. 3-7.

91. Матвійчук І.О. Інституціональні аспекти забезпечення економічної безпеки України в умовах глобалізації / І.О. Матвійчук // матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених [«Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти)»], (м. Дніпропетровськ, 30 березня 2012 р.). - Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2012. – С. 118–119.

92. Матвійчук І.О. Теоретичне визначення економічної безпеки як категорії економічної теорії / І.О. Матвійчук // тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції [«Наука: теорія та практика»],

(м. Черкаси, 21 вересня 2012 р.). - Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – С. 42–44.

93. Матвійчук І.О. Зовнішньоекономічна безпека як складова економічної безпеки / І.О. Матвійчук, О.Ф. Івашина // матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції [«Формування ефективних механізмів господарювання в умовах сучасної економіки: теорія і практика»], (м. Запоріжжя, 22-23 листопада 2012 р.). - Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2012. – С. 449–451.

94. Матвійчук І.О. Інституціоналізація управління соціально-економічними процесами в системі економічної безпеки / І.О. Матвійчук // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Зовнішньоекономічна політика держави та актуальні проблеми митної справи: економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти»], (м. Дніпропетровськ, 30 листопада 2012 р.). - Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2012. – С. 170–172.

95. Матвійчук І.О. Інституціональні чинники забезпечення економічної безпеки держави / І.О. Матвійчук // матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених [«Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні, гуманітарні аспекти)»], (м. Дніпропетровськ, 29 березня 2013 р.). - Дніпропетровськ: АМСУ, 2013. – С. 159–160.

96. Матвійчук І.О. Інституціональні аспекти дослідження управління економічною безпекою держави / І.О. Матвійчук // матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет – конференції [«Економіка та управління: проблеми науки та практики»], (м. Дніпропетровськ, 12-13 грудня 2013 р.). - Дніпропетровськ: Науковий журнал «Економіка і фінанси», 2013. – С. 31–33.

97. Матвійчук І.О. Глобалізаційний вимір дослідження ієрархічної структури систем економічної безпеки / І.О. Матвійчук // матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [«Проблеми сучасної

економіки»], (м. Донецьк, 27-28 грудня 2013 р.). - Донецьк: Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2013. – С. 120–122.

98. Поважний С. Ф. Державне управління національною економікою в умовах глобалізації / С. Ф. Поважний, Г. О. Єпішенкова, А. А. Нікітіна // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія : Державне управління. – 2010. – № 151. – С. 3–14.

99. Фоміна М. В. Сучасний економічний розвиток: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / М. В. Фоміна, В. В. Приходько // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. - 2012. - № 1 (5). - Том 1. – С. 435-445. - Режим доступу : http://archive.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/bmnef/2012_1_1/47.pdf.

100. Хлобистов Є. В. Глобальні виклики до сталого розвитку України: погляд у 2020 рік [Електронний ресурс] / Є. В. Хлобистов, Л. В. Жарова // Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – Режим доступу : <http://www.academia.edu/2945042/2020>.

101. Ткаченко Ю. В. Глобальні виклики в контексті формування інвестиційної привабливості національної економіки / Ю. В. Ткаченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2012. - № 7 (178).- С. 312-318.

102. Тарнавська Н. П. Глобальні виклики для інститутів регулювання конкуренції / Н. П. Тарнавська // Бізнес інформ. – 2011. - № 11. - С. 17-20.

103. Співак В. М. Україна і сталий розвиток: глобальні виклики та локальні проблеми / В. М. Співак // Держава і право. – 2010. - № 47. – С. 675-682.

104. Крапивний І. В. Глобальні виклики для України в умовах транснаціоналізації економіки / І. В. Крапивний // Механізм регулювання економіки. – 2007. - № 1. – С. 230-236.

105. Сардак С. Нові глобальні виклики економічного розвитку [Електронний ресурс] / С. Сардак // Схід. – 2010. - № 6 (106). – С. 65-68. - Режим доступу : http://archive.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/skhid/2010_6/15.pdf.

106. KOF Index of Globalization [Electronic Resource]. – KOF Swiss Economic Institute, 2014 - Mode of access : <http://www.globalization.kof.ethz.ch>. - Title from the screen.

107. Лук'яненко Д. Г. Глобальні імперативи розвитку національної економічної науки і освіти [Електронний ресурс] / Д. Г. Лук'яненко, Ю. М. Солодовський // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – 2011. – Т. 1. – С.410-415. - Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2011_1/tom1/410.pdf.

108. Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. – Режим доступа : <http://www.gp.gov.ua>.

109. Смирнов І. Географія транснаціональних корпорацій: концептуальний підхід / І. Смирнов // Часопис соціально-економічної географії. – 2009. - № 6. – С. 32-40.

110. Financial Times Ranking: Financial Times 500. The World's Largest Companies 2013 [Electronic Resource]. - Mode of access : <http://www.ft.com/indepth/ft500>. - Title from the screen.

111. Офіційний веб-сайт соціальної безпеки Адміністрації США [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://ssa.gov/multilanguage/Russian/russian.htm>.

112. Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change [Electronic Resource]. - Intergovernmental Panel on Climate Change, 2014. – Mode of access : <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg3/>. - Title from the screen.

113. Лічильник населення світу [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.countrymeters.info/ru/World>.

114. Stockholm International Peace Research [Electronic Resource]. - Mode of access : <http://www.sipri.org>. - Title from the screen.

115. Шимаї М. Виклики для посткризової глобальної системи / М. Шимаї // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 22–29.

116. World economic outlook: Recovery, risk and rebalancing [Electronic Resource]. – Washington, DC : International Monetary Fund, 2013. – 268 p. - Mode of access : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/pdf/text.pdf>. - Title from the screen.

117. Олешко А. А. Економіка України в умовах глобальної кризи господарської системи / А.А. Олешко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2012. – № 3 (58). – С. 27-36.

118. BP Statistical Review of World Energy 2014 [Electronic Resource]. – British Petroleum, 2014. – 48 p. - Mode of access : <http://www.bp.com/en/global/corporate/about-bp/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>. - Title from the screen.

119. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України / О. Кальмук // Схід. – 2011. - № 2 (109). – С. 40-43.

120. Астахов К. В. Инструментарий нивелирования угроз экономической безопасности России в условиях интеграции в мировое хозяйство : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / К. В. Астахов. – Тамбов, 2012. – 25 с.

121. Ілляшенко І. О. Формування організаційно-економічного механізму стратегічного управління природно-техногенною та екологічною безпекою на засадах сталого розвитку [Електронний ресурс] / І. О. Ілляшенко // Ефективна економіка. – 2013. - № 1. - Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713>.

122. Бородушко Е. С. Дисбалансы экономических систем как угроза экономической безопасности государства : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Е. С. Бородушко. – Санкт-Петербург, 2012. – 24 с.

123. Дмитрук П. Принципи інституціоналізації механізму державного регулювання економічної безпеки регіону / П. Дмитрук // Державне управління та місцеве самоврядування : Збірник наукових праць ДРІДУ. – 2011. – № 4 (11). – С. 114–121.

124. Дончевская Л. В. Механизм управления обеспечением экономической безопасности современной России : социально-экономический аспект : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Л. В. Дончевская. – Санкт-Петербург, 2004. – 24 с.

125. Бойко В. В. Формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)” / В. В. Бойко. – Львів, 2011. – 23 с.

126. Loewen H. Towards a Dynamic Model of the Interplay Between International Institution [Electronic Resource] / H. Loewen // GIGA Working Paper. – 2006. - № 17. - Mode of access : http://www.giga-hamburg.de/de/system/files/publications/wp17_loewen.pdf. - Title from the screen.

127. Муталимов А. В. Институциональная среда ВТО как фактор экономической безопасности страны / А. В. Муталимов // Економічний вісник Донбасу. – 2012. - № 3 (29). – С. 109-113.

128. Boyer R. Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Institutions / R. Boyer, J. R. Hollingsworth. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 493 p.

129. Рябов И. В. Влияние институциональных факторов на экономический рост / И. В. Рябов, О. О. Смирнова, Е. В. Агапова // Экономика: вчера, сегодня, завтра. – 2013. - № 5-6. – С. 39-46.

130. Мясникович М. В. Управление системой обеспечения экономической безопасности : монографія / М. В. Мясникович, С. С. Полоник, В. В. Пузиков. – Мн. : Право и экономика, 2005. – 264 с.

131. Котковський В. Р. Державне регулювання економічної безпеки в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління : 25.00.02 “Механізми державного управління” / В. Р. Котковський. - Запоріжжя, 2007. - 20 с.

132. Лобанов М. В. Институциональный механизм повышения эффективности системы экономической безопасности России : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / М. В. Лобанов. — Санкт-Петербург, 2009. — 21 с.

133. Леонова О. Мягкая сила – ресурс внешней политики государства / О. Леонова // Обозреватель. – 2013. - № 4. –С. 27-40.

134. Каменский А. Ю. Управление обеспечением экономической безопасности в условиях институционализации теневой экономики в России : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А. Ю. Каменский. — Санкт-Петербург, 2004. — 25 с.

135. Маляренко Т. А. Аналітичні підходи до стратегічного управління економічною безпекою держави / Т. А. Маляренко // Суспільна політика та стратегічний менеджмент. – 2008. - № 1. С. 68-77.

136. Ажмухамедов И. М. Управление экономической безопасностью региона на основе когнитивного моделирования / И. М. Ажмухамедов // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика. – 2010. – № 1. – С. 96-102.

137. Огарок Л. Л. Системний підхід до управління економічною безпекою як регіональної складової державного механізму [Електронний ресурс] / Л. Л. Огарок // Державне управління: теорія і практика. – 2005. – № 2. - Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/soc/05ollsdm.pdf>.

138. Письмаченко Л. М. Роль державного управління у вирішенні проблем економічної безпеки в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Л. М. Письмаченко // Державне будівництво. – 2007. - № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/5/03.pdf>.

139. Бернацкий П. Й. Экономическая безопасность в системе национально-государственных интересов Украины / П. Й. Бернацкий // Проблеми економіки. – 2010. - № 1. - С. 24-29.

140. Конституція України (документ 254к/96-вр): за станом на 02.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

141. Закон України “Про основи національної безпеки України” (документ 964-15): за станом на 19.04.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>.

142. Закон України “Про Раду національної безпеки і оборони України” (документ 183/98-вр): за станом на 05.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.

143. Закон України “Про центральні органи виконавчої влади” (документ 3166-17): за станом на 19.04.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.

144. Указ Президента України “Про стратегію національної безпеки України” (документ № 105/2007): за станом на 22.06.2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=105%2F2007>.

145. Указ Президента України “Про систему центральних органів виконавчої влади” (документ № 1572/99): за станом на 09.04.2006 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1572/99>.

146. Офіційний веб-портал судової влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/>.

147. Матвійчук І.О. Субстанціональні глобальні виклики розвитку світової економіки та їх вплив на економічну безпеку держави / О.Ф. Івашина, І.О. Матвійчук // Бізнес-інформ. – 2013. - № 8. – С. 34-38.

148. Матвійчук І. Інституціоналізація глобалізаційних чинників управління економічною безпекою держави / І. Матвійчук // Інституціональний вектор економічного розвитку. – 2013. - № 6 (2). – С. 35-42.

149. Матвійчук І.О. Перспективи розвитку економіки України в контексті аналізу впливу глобальних викликів розвитку світової економіки /

І.О. Матвійчук // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Сценарії та середньостроковий прогноз розвитку економіки України»], (м. Одеса, 12-13 квітня 2013 р.). - Одеса: Центр економічних досліджень та розвитку, 2013. – С. 101–104.

150. Матвійчук І. Глобальні виклики розвитку світової економіки / І. Матвійчук // тези доповідей IV Науково-практичного семінару з міжнародною участю [«Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України»], (м. Тернопіль, 18-20 квітня 2013 р.). - Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2013. – С. 133–134.

151. Матвійчук І.О. Актуальні питання управління економічною безпекою держави в глобальному середовищі / І.О. Матвійчук // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Проблеми соціально-економічного розвитку: планування, управління та аналіз»], (м. Дніпропетровськ, 13-14 грудня 2013 р.). - Дніпропетровськ: Наукова організація «Перспектива», 2013. – С. 83–86.

152. Матвийчук И.А. Трансформация системы действующих институтов обеспечения экономической безопасности государства в условиях глобализации / И.А. Матвийчук // материалы XXI Международной заочной научно-практической конференции [«Научная дискуссия: вопросы экономики и управления»], (г. Москва, 19 декабря 2013 г.). - Москва: Международный центр науки и образования, 2013. – С. 108–112.

153. Матвійчук І.О. Управління економічною безпекою держави в глобальному середовищі / І.О. Матвійчук // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Соціально-економічні реформи в контексті глобалізації та євроінтеграції»], (м. Львів, 31 січня 2014 р.). - Львів: Львівська економічна фундація, 2014. – С. 7–10.

154. Сухоруков А. І. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. - № 3 (28). – С. 5-15.

155. Буркальцева Д. Д. Методология расчета и управления оптимизацией показателей экономической безопасности [Электронный ресурс] / Д. Д. Буркальцева // Вестник Екатеринбургского университета. – 2014. - № 1 (25). – Режим доступа : http://www.niev.ru/files/publishinghouse/vestnik-01-2014/1_2014_03.pdf.

156. Лойко В. В. Методичні аспекти діагностики рівня економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. В. Лойко // Ефективна економіка. – 2013. - № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1794>.

157. Мартинюк В. П. Оцінка стану національної економіки на основі інтегрального показника економічної безпеки держави / В. П. Мартинюк // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2013. - № 25 (I). – С. 179-187.

158. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/>.

159. Офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс] / Міністерство енергетики та вугільної промисловості Україн. – Режим доступу: <http://www.mpe.kmu.gov.ua/>.

160. Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.

161. Офіційний сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/>.

162. Соловьева Ю. С. Моделирование экономических процессов с применением нейросетевых технологий / Ю. С. Соловьева, Т. И. Грекова // Вестник Томского государственного университета. – 2009. - № 1 (6). – С. 49-58. - Режим доступа : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/inf/06/image/06-049.pdf>.

163. Латута О. В. Математические модели и методы обеспечения экономической безопасности регионов Российской Федерации : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : 08.00.13 “Математические и

инструментальные методы экономики” / О. В. Латута. — Санкт-Петербург, 2006. — 25 с.

164. Floreano D. Bio-inspired artificial intelligence: theories, methods, and technologies / D. Floreano, C. Mattiussi. – Cambridge : MIT Press, 2008. – 688 p.

165. Global Trends 2030: Alternative Worlds - Report of the National Intelligence Council’s 2030 Project Based on Consultations With Nongovernmental Experts Around the World [Electronic Resource] // Government Printing Office (GPO), Pittsburgh, PA. - Mode of access: <http://www.dni.gov/index.php/about/organization/national-intelligence-council-global-trends>.

166. Delivering Tomorrow: Logistic 2050 [Electronic Resource] // Deutsche Post AG, Bonn, Germany. - Mode of access: http://www.delivering-tomorrow.com/wp-content/uploads/2012/02/Szenario_Study_Logistics_2050.pdf.

167. Офіційний веб-сайт британського Центру економічних та ділових досліджень [Електронний ресурс] / Центр економічних та ділових досліджень. – Режим доступу : <http://www.cebr.com>.

168. Прогноз розвитку енергетики світу та Росії до 2040 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eriras.ru/files/forecast_2040.pdf.

169. Перевалова Ж. А. Стратегия обеспечения экономической безопасности государства (теоретико-методологический аспект) / Ж. А. Перевалова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2007. - № 32. – С. 169-174.

170. Баклажова Л. В. Эффективность совершенствования системы экономической безопасности Украины [Электронный ресурс] / Л. В. Баклажова // Проблемы и перспективы развития экономики и управления : материалы международной заочной научно-практической конференции, г. Новосибирск, 22 мая 2013 г. – Новосибирск, 2013. – Режим доступа : <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/8107-2013-05-31-07-48-42>.

171. Чеканов В. Е. Некоторые проблемы государственного управления системой обеспечения национальной безопасности Российской Федерации в

современных условиях и пути их разрешения [Электронный ресурс] / В. Е. Чеканов // Право и безопасность. – 2004. - № 2 (11). - Режим доступа : http://dpr.ru/pravo/pravo_8_9.htm.

172. Амиральева М. М. Пути совершенствования обеспечения государственными и местными органами управления экономической безопасности Республики Казахстан [Электронный ресурс] / М. М. Амиральева, А. А. Ахметова, Л. Хуаныш // Стратегические вопросы мировой науки. - 2013. - №. 5. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/5_SVMN_2013/Economics/15_129247.doc.htm.

173. Коротков Э. М. Управление экономической безопасностью общества [Электронный ресурс] / Э. М. Коротков, А. А. Беляев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. - № 6. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/press/management/2001-6/02.shtml>.

174. Майданевич Ю. П. Экономическая безопасность Украины / Ю. П. Майданевич, С. Ю. Гагаев // Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування “Кримський агротехнологічний університет”. Серія : Економічні науки. – 2012. – Вып. 143. – С. 144-149.

175. Потапов С. Н. Способы повышения уровня социально-экономической безопасности государства [Электронный ресурс] / С. Н. Потапов // Россия на пути выхода из экономического кризиса : сборник научных статей. Вып. 8. - СПб. : Институт бизнеса и права, 2010. – Режим доступа : <http://www.ibl.ru/konf/130510/84.html>.

176. Запольнов С. А. Развитие системы предоставления услуг государственного управления в процессе обеспечения национальной экономической безопасности : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / С. А. Запольнов. - Санкт-Петербург, 2012. - 19 с.

177. Левин С. Н. Альтернативы институционального развития развивающихся и постсоциалистических стран: мифология

“постиндустриализма” и “глобализма” и реальные тенденции / С. Н. Левин // Журнал институциональных исследований. – 2010. – Вып. №1. – С. 6-16.

178. Wolf C. Markets of Governments: Choosing between imperfect alternatives / C. Wolf, Jr. – Cambridge : MIT Press, 1988. – 220 p.

179. Федорова Е. В. Экономическая безопасность как интегральный показатель эффективности государственного регулирования экономики России: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / Е. В. Федорова. — Новосибирск, 2004. - 19 с.

180. Капогузов Е. А. Институциональные альтернативы влияния потребителей на качество государственных услуг: теоретические конструкты и региональные практики [Электронный ресурс] / Е. А. Капогузов // Модернизация экономики и общества : материалы XIV Международной научной конференции по проблемам развития экономики и общества НИУ ВШЭ, Москва, 2–5 апреля 2013 г. – Москва, 2013. – Режим доступа : <http://conf.hse.ru/2013/program>.

181. Курманов А. Р. Институциональные альтернативы в корпоративном управлении компаний с государственным участием [Электронный ресурс] / А. Р. Курманов // Наукоедение. – 2013. – Вып. 6 (19). - Режим доступа : <http://naukovedenie.ru/PDF/141E VN613.pdf>.

182. Шаститко А. Е. Дискретные структурные альтернативы: методы сравнения и следствия для экономической политики / А. Е. Шаститко // Научные исследования экономического факультета. – 2009. - № 2. – С. 1-17.

183. Simon H. The Sciences of the Artificial / H. Simon. – Cambridge : The MIT Press, 1996. – 215 p.

184. Шаститко А. Е. Дискретные институциональные альтернативы в контексте дерегулирования экономики / А. Е. Шаститко // Вопросы экономики. – 2004. - № 12. - С. 94-110.

185. Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория / А. Е. Шаститко. – М. : ТЕИС, 2002. – 591 с.

186. Шаститко А. Структурные альтернативы социально-экономического развития России / А. Шаститко, С. Афонцев, С. Плаксин // Вопросы экономики. - 2008. - № 1. - С. 71–85.

187. Матвийчук И.А. Институциональная реформа системы обеспечения экономической безопасности государства в рамках актуальных глобализационных процессов / И.А. Матвийчук // Экономика и предпринимательство. – 2013. - № 12. – С. 79-83.

188. Матвійчук І. Інституціоналізація управлінської діяльності в процесі забезпечення економічної безпеки держави / І. Матвійчук // Галицький економічний вісник. – 2014. - № 1 (44). – С. 30-35.

189. Матвійчук І.О. Стратегічні вектори вдосконалення управління економічною безпекою держави / І.О. Матвійчук // Економіка ринкових відносин. – 2014. - № 12. – С. 146-149.

190. Матвійчук І.О. Аналіз можливих напрямків та шляхів вдосконалення управління економічною безпекою держави / І.О. Матвійчук // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Інноваційна економіка – напрямок сталого розвитку держави»], (м. Сімферополь, 7-8 вересня 2012 р.). – Сімферополь: Наукове об'єднання "ECONOMICS", 2012. – С. 33–35.

191. Матвійчук І.О. Концептуальний аналіз запровадженої в Україні практики інституціонального будівництва / І.О. Матвійчук // матеріали ХХІІ Міжнародної науково-практичної конференції [«Проблеми та перспективи розвитку національної економіки в умовах глобалізації»], (м. Київ, 14-15 червня 2013 р.). - Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2013. – С. 64–67.

192. Матвійчук І.О. Інституціоналізація управлінської діяльності в процесі забезпечення економічної безпеки держави / І.О. Матвійчук // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених [«Актуальні проблеми світової і національної економіки: міжнародний бізнес, економічна безпека і митна справа»], (м. Дніпропетровськ, 26 березня 2014 р.). - Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2014. – С. 35–37.

ДОДАТКИ

Додаток А 1

МІНІСТЕРСТВО ДОХОДІВ І ЗБОРІВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА МИТНИЦЯ МІНДОХОДІВ

Вул. Горького, 22, м. Дніпропетровськ, Україна, 49038, тел.: (056) 373-19-10, факс: (056) 373-19-12
e-Mail: dnepr@customs.gov.ua Код ЄДРПОУ 38677987

12.09.2014 № 5838/04-50-52 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Академії митної служби України
Матвійчук Ірини Олександрівни

Довідка видана Матвійчук Ірині Олександрівні Дніпропетровською митницею Міністерства доходів і зборів України в тому, що запропоновані автором результати дисертаційного дослідження впроваджені в практику діяльності структурними підрозділами митниці.

Зокрема, запропоновані автором висновки та рекомендації щодо напрямів вдосконалення управління економічною безпекою національного господарства використано в процесі формування програм активізації ефективної взаємодії Дніпропетровської митниці Міндоходів з представниками бізнесових структур в напрямку вирішення проблемних питань та наповнення дохідної частини Державного бюджету України.

Дніпропетровська митниця Міністерства доходів і зборів України вважає запропоновані рекомендації, висновки та результати дослідження актуальними і доцільними.

З повагою
В.о. першого заступника
начальника митниці

О.В.Мірза

Додаток А 2

**БАБУШКІНСЬКА РАЙОННА У МІСТІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ РАДА
ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ**

вул. К. Лібкнехта, 70, м. Дніпропетровськ, 49069, тел./факс (056) 749 70 11, E-mail: bab.rfu@ukr.net
Код ЄДРПОУ 02312324

19.03.2014 № 83
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Академії митної служби України
Матвійчук Ірини Олександрівни

Довідка видана Матвійчук Ірині Олександрівні фінансовим управлінням Бабушкінської районної у м. Дніпропетровську ради в тому, що запропоновані автором результати дисертаційного дослідження впроваджуються в практичну діяльність структурними підрозділами фінансового управління районної у місті ради.

Зокрема, запропоновані автором висновки та рекомендації щодо здійснення органами виконавчої влади у м. Дніпропетровську послідовної, виваженої та ефективної економічної політики, направленої на довгостроковий перспективний розвиток економіки Дніпропетровської області, дозволять суттєво підвищити конкурентоспроможність регіону, сприятимуть здійсненню прогресивних змін у структурі народного господарства, а також зростанню рівня життя населення.

Фінансове управління Бабушкінської районної у м. Дніпропетровську ради вважає запропоновані рекомендації, висновки та результати дослідження актуальними і доцільними.

Начальник фінансового управління
Бабушкінської районної у
м. Дніпропетровську ради

І.М. Самойленко

Додаток А 3

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
 ПАВЛОГРАДСЬКЕ МІСЬКРАЙОННЕ УПРАВЛІННЯ
 ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
 З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

51400, вул. Крилова, 6, м. Павлоград Дніпропетровської області,
 тел.: (05632) 6-15-34, телефон/факс (05632) 6-05-30, 20-97-26

14.02.2014 № 277

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи
 аспіранта кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

Академії митної служби України

Матвійчук Ірини Олександрівни

Цією довідкою підтверджуємо, що окремі результати дисертаційного дослідження Матвійчук Ірини Олександрівни були використані при методичному забезпеченні та проведенні занять з професійного навчання без відриву від роботи серед особового складу Павлоградського міськрайонного Управління Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій України в Дніпропетровській області стосовно ефективності управлінської діяльності по забезпеченню економічної безпеки національного господарства під час виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.

Запропонований у науковому дослідженні підхід до системи моніторингу, оперативного реагування та ліквідації наслідків актуальних викликів розвитку економічної безпеки національного господарства України (в тому числі техногенного характеру) може бути використаний в процесі розробки програм цивільного захисту населення, техногенної та пожежної безпеки в підрозділах Державної служби з надзвичайних ситуацій України.

Начальник Павлоградського МРУ ГУ
 ДСНС України у Дніпропетровській області

О.В.Миславський

000583

Додаток А 4

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

вул. Рогальова, 8, м. Дніпропетровськ, 49000

тел./факс (056) 745-55-96; (0562) 47-17-91

e-mail: academy@amsu.dp.ua код ЄДРПОУ 24613078

02.04.14 № 11/1-887

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження
аспіранта кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

Академії митної служби України

Матвійчук Ірини Олександрівни

Результати наукового дослідження Матвійчук Ірини Олександрівни були використані в Академії митної служби України в межах навчального процесу під час розробки навчальних програм, підготовки матеріалів та викладання дисципліни «Макроекономіка» на кафедрі менеджменту зовнішньоекономічної діяльності.

Результати дисертаційного дослідження, висновки та запропоновані рекомендації Матвійчук І.О. також знайшли своє застосування при виконанні науково-дослідної теми кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності «Оптимізація системи управління в умовах розвитку міжнародної економічної інтеграції» (номер державної реєстрації 0106U008034), зокрема при дослідженні основних викликів розвитку глобальної економіки, проведенні

001274

Продовження дод. А 4

комплексного аналізу їх впливу на економіку України за допомогою зведеної матриці економічної безпеки із використанням SWOT-аналізу.

Здійснена практична апробація отриманих результатів дозволила визначити подальші перспективи, напрямки, темпи та загальну спрямованість соціально-економічного розвитку національних господарств країн світу, удосконалити навчальні матеріали, спрямовані на розкриття сутності процесів інституціоналізації управління національною економікою в цілому та економічною безпекою держави зокрема.

В. о. ректора

В. В. Ченцов

Додаток Б

Таблиця Б 1

Трактування дефініції «економічна безпека» в спеціальній літературі

Джерело визначення	Трактування дефініції «економічна безпека»
Л. Абалкін [20, с. 5]	Сукупність умов та чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, спроможність до постійного оновлення та саморозвитку. Стан економічної системи, що дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно та вирішувати соціальні завдання і в якому держава має можливість виробляти й проводити в життя незалежну економічну політику.
В. Амітан [32, с. 14]	Внутрішнім змістом поняття економічна безпека є модель, що спрямована на створення умов для безперервного пристосування господарської діяльності або економічного функціонування до мінливих умов досягнення поставленої мети як у рамках держави, так і в рамках її регіонів та господарюючих суб'єктів.
А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов [25, с. 38]	Здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному та міжнародному рівнях.
В. Богомоллов [33, с. 43]	Система організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання економічних загроз.
Е. Бухвальд [34, с. 26]	Здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів.
В. Геєць, О. Черняк, О. Баженова [15, с. 13]	Характеристика, суть якої полягає в нормальному функціонуванні економічної системи взагалі, можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісного включення у світову.
Б. Губський [24, с. 99]	Визначає спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій. Економічну безпеку держави визначають: економічна незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу.

М. Єрмошенко [16, с. 48]	Стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загрози, а також його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери.
Я. Жаліло [35, с. 101]	Здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізувальній дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання.
А. Ілларіонов [9, с. 49]	Поєднання економічних, політичних і правових умов, що забезпечують стійке в тривалій перспективі виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом.
О. Лепіхов [36, с. 80]	Стан економічної системи, який характеризується стійкістю щодо впливу внутрішніх та зовнішніх дій, що загрожують суспільству.
В. Мунтіян [17, с. 10]	Загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам.
Є. Олейников [22, с. 16]	Стан найефективнішого використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи в теперішньому і майбутньому
Г. Пастернак-Таранушенко [37, с.7]	Стан держави, за яким країна забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення та перспективного розвитку економіки в майбутньому.
В. Сенчагов [14, с. 98]	Такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечені гарантований захист національних інтересів, соціальна направленість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.
А. Сундук [38, с. 12]	Стан забезпеченості необхідними ресурсами на рівні, який дозволяє гарантувати розвиток і зростання економіки та соціальної сфери при достатньому захисті економічних інтересів від системи загроз зовнішнього і внутрішнього походження.
А. Сухоруков, О. Ладюк [39, с. 14]	Здатність країни генерувати позитивні зрушення в національній економіці, протистояти зовнішнім загрозам і гідно презентувати себе на зовнішньому ринку.

В. Тамбовцев [21, с. 45]	Сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи.
І. Чорнодід [13, с. 5]	Стан захищеності найважливіших економічних інтересів особи, суспільства, держави, розвиток достатнього економічного потенціалу, що сприятиме стійкому й ефективному функціонуванню в режимі розширеного відтворення.
В. Шлемко, І. Бінько [40, с. 8]	Такий стан національної економіки, який дозволяє зберегти стійкість до внутрішніх та зовнішніх погроз та спроможний задовольняти потреби особистості, суспільства та держави.
О. Шнипко [11, с. 79]	Стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно з його стратегічними цілями.

Додаток В

Таблиця В 1

Основні характеристичні показники країн БРІКС, 2010-2013 рр.

Показник/Рік	Бразилія				Російська Федерація				Індія				Китай				ІАР			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
1. ВВП по ПКС, млрд. дол.	2167,5	2270,4	2333,9	2423,3	2222,1	2363,2	2486,2	2556,2	4130,0	4490,6	4785,5	5069,2	10039,9	11189,1	12255,9	13395,4	523,7	553,2	567,8	596,5
2. ВВП у постійних цінах, млрд. од. нац. валюти	1682,2	1728,2	1746,0	1789,5	11707,5	12206,7	12626,1	12792,6	52823,9	56330,5	58998,5	61958,4	26881,4	29381,3	31629,7	34056,1	1843,0	1909,3	1956,4	1993,4
3. Темп приросту ВВП, % на рік	7,5	2,7	1,0	2,5	4,5	4,3	3,4	1,3	10,3	6,6	4,7	4,4	10,4	9,3	7,7	7,7	3,1	3,6	2,5	1,9
4. ВВП по ПКС на душу населення, дол.	11215,7	11647,2	11871,5	12056,3	15554,8	16541,3	17379,4	17832,2	3425,6	3677,4	3869,6	4044,9	7505,3	8324,4	9073,8	9868,7	10289,0	10725,0	11033,0	11259,0
5. Частка у світовому ВВП по ПКС, %	2,9	2,9	2,8	2,8	3,0	3,0	3,0	2,9	5,5	5,7	5,8	5,8	13,5	14,2	14,7	15,4	0,7	0,7	0,7	0,7
6. Паритет купівельної спроможності (ПКС) для ВВП	1,4	1,5	1,5	1,6	15,8	17,3	18,5	19,3	14,2	15,1	15,9	16,8	3,3	3,5	3,5	3,5	4,6	4,8	4,9	5,1
7. Індекс споживчих цін, %	5,0	6,6	5,4	6,2	8,8	6,1	6,6	6,5	12,0	8,9	9,7	9,6	3,2	5,4	2,6	2,6	4,1	5,0	5,7	5,8
8. Державний борг, % ВВП на кінець періоду	65,0	64,7	68,2	66,3	11,0	11,7	12,7	13,4	67,5	66,8	66,6	66,7	33,5	28,7	26,1	22,4	35,3	38,8	42,1	45,2
9. Сальдо державного бюджету, млрд. од. нац. валюти	-105,0	-108,0	-122,0	-157,0	-1585,0	860,0	260,0	-849,0	-6540,0	-7173,0	-7469,0	-8215,0	-613,0	-605,0	-1138,0	-1058,0	-132,0	-118,0	-134,0	-145,0
10. Міжнародні резерви, млрд. дол. США	287,1	350,4	369,7	358,8	445,0	455,5	488,2	509,6	276,2	272,2	271,5	295,7	2867,9	3204,6	3332,9	3870,5	38,4	42,8	44,2	49,6
11. Сальдо рахунку поточних операцій, % ВВП	-2,2	-2,1	-2,4	-3,6	-4,4	-5,1	-3,6	-1,6	-2,7	-4,2	-4,7	-2,0	-4,0	-1,9	-2,3	-2,1	-2,0	-2,3	-5,2	-5,8
12. Зовнішньоторговельний оборот, млрд. дол.	477,7	596,6	586,5	651,2	721,7	932,1	972,0	991,8	787,1	999,4	1023,7	1074,9	2900,9	3614,7	3906,3	4265,3	191,5	230,6	221,0	227,8
13. Рівень безробіття, % до чисельності робочої сили	6,7	6,0	5,5	5,4	7,3	6,5	5,5	5,5	10,7	9,8	9,9	8,8	4,1	4,1	4,1	4,1	24,9	24,8	24,9	24,7
14. Чисельність населення, млн. чол.	193,3	194,9	196,6	201,0	142,9	142,9	143,1	143,3	1205,6	1221,2	1236,7	1253,2	1337,7	1344,1	1350,7	1357,4	49,9	50,5	48,8	48,6
15. Прямі іноземні інвестиції (чистий притік), в поточних цінах, млрд. дол.	53,3	71,5	76,1	80,9	43,2	55,1	50,6	79,3	27,4	36,5	24,0	27,7	273,0	331,6	295,6	347,8	3,7	4,1	4,6	8,1
16. Частка у світовому населенні, %	2,8	2,8	2,8	2,8	2,1	2,1	2,0	2,0	17,7	17,7	17,6	17,7	19,7	19,5	19,2	19,1	0,7	0,7	0,7	0,7

Джерело: складено автором на основі [74]

Додаток Г

Таблиця Г 1

Типологія інституційної взаємодії за О. Стоком

Тип взаємодії	Утилітарний	Нормативний	Ідейний
Характеристика	Виникає в тому випадку, коли правила та програми, які здійснюються в межах певної інституції, змінюють витрати та здобутки, тобто впливають на поведінковий вибір, в межах іншої інституції.	Тип взаємодії, за якого міжнародні інституції можуть підтримувати або суперечити нормам іншої інституції, таким чином здійснюючи нормативний вплив.	Представляє собою процес дослідження механізму взаємодії, при якому конкретна інституція може впливати на ефективність іншої інституції шляхом привертання політичної уваги всередині держави або на міжнародному рівні до її проблемних питань.
Особливості виникнення та функціонування	Досягнути такого типу взаємодії досить важко, особливо в умовах, коли інституції значно відрізняються одна від одної в галузевому розрізі.	Даний тип нормативної взаємодії є найбільш релевантним для інституцій, сфери дії яких частково перетинаються (глобальні та регіональні інституції у межах однієї тематичної площини).	В рамках даної взаємодії відбувається підвищення пізнавальної популярності конкретною інституцією проблемних питань або варіантів поведінки іншої інституції шляхом посилення соціальної та бюрократичної концентрації на її проблемах, а також збільшення інформованості про способи вирішення проблем, стимулюючи інноваційну політику та передаючи позитивний досвід.
Вихідні положення та основні гіпотези	1. Коли різні інституції звертаються до однієї проблемної площини, використовуючи додаткові ресурси, існує ймовірність сприятливої взаємодії, навіть в умовах відсутності координації в межах конкретної інституції. 2. Коли дії або діяльність, що здійснюються в рамках певної інституції, частково збігаються або використовують економію масштабів, то сприятлива взаємодія зазвичай	1. Нормативний вплив буде підтримувати нормативне стримування інституції, якщо він додасть визначеності вирішальним правилам або їх узгодженості з іншими нормами, прийнятими в міжнародному співтоваристві, або якщо такий вплив посилить сприйняття того, що вибір режиму було здійснено правильним та належним шляхом. 2. В умовах, коли відбувається оскарження правил, відносна	1. Сфера застосування ідейного типу взаємодії в значній мірі обмежена інституціями, які звертаються до проблемних площин, що частково перетинаються. 2. Що стосується ролі інституційної взаємодії у поширенні успішного досвіду вирішення проблемних питань, то тип ідейної взаємодії не завжди сприяє підтриманню ефективності. Спокуса скористатися практикою, яка раніше отримала схвалення в рамках конкретної

	<p>потребує явної координації. Однак, оскільки такі ситуації зазвичай не призводять до конфлікту інтересів, реалізація такої координації не викликає труднощів.</p> <p>3. Свідома навмисна координація в рамках окремої інституції, ймовірно, буде підтримувати ефективність за рахунок підвищення рентабельності від використання вищезазначених дії або діяльності.</p> <p>4. Зовнішні виклики та фактори розвитку однієї інституції можуть здійснювати конструктивний або деструктивний вплив на іншу інституцію, наслідки якого можуть бути модифіковані шляхом взаємовигідного співробітництва поза інституційними межами.</p> <p>5. Якщо взаємозв'язки між взаємодіючими інституціями відзначені конкуренцією та суперництвом, здійснення управлінського впливу буде проблематичним.</p> <p>6. У випадках, коли інституції конкурують за регуляторні підгрунтя, існує ймовірність, що зусилля, спрямовані на підвищення сприятливої або врівноваження обструктивної взаємодії, будуть успішними.</p>	<p>доступність інституційного потенціалу в рамках конкретної інституції може мати важливе значення для управління нормативною взаємодією у визначенні того, які саме інституції забезпечать нормативну основу для авторитетної інтерпретації або винесення судових рішень.</p> <p>3. У випадках залучення інституціями учасників з різних секторів з відмінними пріоритетами, управління нормативною взаємодією стає більш необхідним та вимогливим.</p> <p>4. Регулююча діяльність, яка допомагає роз'яснити зміст принципу, що лежить в основі міжнародної інституції, ймовірно, буде сприяти посиленню його узгодженості.</p>	<p>інституції, та трансплантувати її до іншої інституції, завжди несе з собою ризик того, що такі легкодоступні рішення стануть на заваді пошуку більш відповідних вирішень проблеми.</p> <p>3. Міжнародна або соціальна концентрація на конкретних проблемах, як правило, є нетривалою. Однак, повноцінне використання переваг таких епізодів ідейної взаємодії зазвичай вимагає наявності інституціонального апарату, що може трансформувати тимчасовий ентузіазм у закріплення або хоча б визначення конкретних зобов'язань.</p> <p>4. У випадках, коли субстантивна або операційна особливість інституції має значні дистрибутивні наслідки в межах іншої інституції, дифузна взаємодія вимагає не тільки суттєвих зусиль з боку тих інституцій, які підтримують емуляцію, а також тих, структурні інтереси яких є порівнюваними.</p>
--	--	--	---

Додаток Д

Таблиця Д 1

Індикатори стану економічної безпеки національного господарства України в аспекті ключових факторів впливу

Назва фактора	Назва індикатора	Роки						
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
макроекономічний	темп зростання ВВП, % до показника минулого року	32,45	31,54	-3,66	18,53	20,28	8,38	3,10
	ВВП на одну особу, тис. грн.	15,54	20,55	19,87	23,65	28,53	30,98	32,02
	індекс продуктивності праці, (у % до попереднього року)	31,35	31,12	0,06	18,09	19,93	8,22	2,84
	рівень "тінізації" економіки, % (монетарний метод)	21,80	16,80	26,10	26,70	22,50	19,20	23,80
	сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, %в ВВП	2,80	9,70	1,70	3,70	5,80	8,20	9,00
	рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці), %	6,40	6,40	8,80	8,10	7,90	7,50	7,20
	рівень тривалого безробіття (понад 12 місяців), % до загальної чисельності безробітних	34,90	28,70	18,40	33,90	28,40	28,00	27,30
	індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	1,17	1,22	1,12	1,09	1,05	1,00	1,01
	відношення наявного доходу населення до ВВП, %	65,34	66,93	73,65	77,74	74,59	77,32	81,81
	відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів, разів	1,22	1,15	1,06	1,08	1,12	1,13	1,10
фінансовий	рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	30,50	31,30	29,90	28,70	30,30	31,60	29,40
	відношення дефіциту (профіциту) державного бюджету до ВВП, %	1,37	1,32	3,89	5,90	1,81	3,79	4,45
	покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	58,60	51,01	57,50	54,11	51,00	85,40	79,80
	відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	46,50	46,00	47,90	49,60	48,70	49,49	48,90
	рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	16,60	22,30	12,30	9,10	4,60	-0,20	0,50
	відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	9,89	13,79	33,00	40,12	36,34	33,53	40,15
	відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	21,40	25,60	21,49	25,69	23,00	21,90	20,62
	рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, тис.грн.	1,15	1,86	4,27	6,07	6,56	6,78	6,60
	відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	16,55	19,34	46,34	50,62	42,29	43,08	44,00
вартість банківських кредитів (нац.вал.), % за рік	13,90	17,90	21,30	13,20	15,00	18,30	15,90	

Назва фактора	Назва індикатора	Роки						
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
сировинний	індекс добувної промисловості (до показника минулого року)	1,03	0,96	0,89	1,04	1,07	1,02	1,01
	індекс добування кам'яного та бурого вугілля (до показника минулого року)	0,95	1,01	0,92	0,99	1,14	1,05	0,98
	індекс добування сирої нафти та природного газу (до показника минулого року)	0,97	1,00	0,94	0,97	0,97	1,01	0,97
	індекс добування металевих руд (до показника минулого року)	1,06	0,90	0,88	1,15	1,03	1,01	1,05
	темп зростання обсягів виробництва вугілля (до показника минулого року)	0,95	1,01	0,92	1,00	1,14	1,04	0,97
	темп зростання виробництво нафти сирої (до показника минулого року)	1,00	0,97	0,91	0,90	0,92	0,96	0,94
	темп зростання виробництво газу природного (до показника минулого року)	1,00	1,02	1,01	0,96	1,00	0,99	1,03
енергетичний	питома вага імпорту в обсягах споживання природного газу	1,04	1,24	1,20	1,04	1,24	1,00	1,04
	індекс споживання електроенергії, %	95,39	96,59	97,75	97,87	96,79	76,08	76,08
	індекс трансферу газу (від показника минулого року)	0,90	1,04	0,80	1,04	1,06	0,81	1,02
	індекс трансферу нафти (одержали за меж/випустили за межі)	1,13	0,80	0,94	0,77	0,88	0,56	1,07
	втрати електроенергії в мережі загального користування по відношенню до обсягів виробництва, %	12,50	12,20	12,63	12,10	11,90	12,10	12,20
	індекс виробництва, передачі та розподілення електроенергії (до показника минулого року)	1,023	0,982	0,889	1,095	1,039	1,025	0,99
науково-технологічний (в тому числі техніко-виробничий)	рівень видатків на науково-технічні роботи, % від ВВП	0,86	0,84	0,85	0,82	0,73	0,79	0,75
	частка науковців, % до загальної кількості зайнятих	0,46	0,45	0,46	0,44	0,42	0,40	0,38
	частка обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	0,93	0,90	0,95	0,90	0,79	0,80	0,81
	індекс промислової продукції (до грудня минулого року)	1,076	0,948	0,781	1,112	1,08	0,995	0,957
соціально-демографічний	чисельність наявного населення, % до рівня 1990 року	89,95	89,50	89,15	88,79	88,51	88,36	88,11
	рівень зайнятості населення, %	45,08	45,45	43,93	44,27	44,54	44,68	44,92
	темп зростання реальної середньомісячної заробітної плати (до попер. року)	1,125	1,063	0,908	1,102	1,087	1,144	1,084
	рівень прожиткового мінімуму до заробітної плати, %	38,22	33,64	36,78	37,90	35,06	34,73	35,31
	коефіцієнт депопуляції, %	1,61	1,48	1,37	1,40	1,32	1,27	1,32
	коефіцієнт дитячої смертності (померло дітей віком до одного року), на 1 тис. народжених живими	11,10	10,40	9,30	9,10	9,10	8,50	7,90
	загальний коефіцієнт міграційного приросту, скорочення (-) (на 10 тис. осіб)	1,531	1,462	1,334	1,423	1,395	1,425	1,367
зовнішньоекономічний	експорт товарів та послуг, % до ВВП	44,84	46,92	46,38	50,75	54,37	50,83	46,87
	імпорт товарів та послуг, % до ВВП	50,56	54,91	48,05	53,66	59,83	59,20	55,37
	частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, %	40,50	44,40	41,60	42,30	53,50	41,10	42,30
	коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	0,89	0,85	0,97	0,95	0,91	0,86	0,85

Назва фактора	Назва індикатора	Роки						
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
інвестиційний	рівень інвестування (відношення валових інвестицій до ВВП), %	28,00	27,80	17,10	18,40	20,90	18,20	17,90
	темپ росту капітальних інвестицій, %	1,49	1,22	0,71	0,98	1,37	1,01	0,94
	обсяг інвестицій на одну особу, дол.США	857,00	1076,00	432,00	543,00	742,00	703,00	695,00
	ступінь зносу основних засобів, %	71,20	64,30	60,00	74,90	75,90	76,70	74,90
	темп росту прямих іноземних інвестицій в Україну	1,76	1,10	0,44	1,35	1,11	1,09	0,48
	темп росту прямих іноземних інвестицій з України	5,06	1,50	0,16	4,54	0,26	6,28	0,35
інноваційний	рівень фінансування інноваційної діяльності, % від ВВП	1,51	1,27	0,87	0,74	1,10	0,81	0,66
	частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, у загальній кількості промислових підприємств, %	14,20	13,00	12,80	13,80	16,20	17,40	16,80
	частка підприємств, які впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, %	11,50	10,80	10,70	11,50	12,80	13,60	13,60
	частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	6,70	5,90	4,80	3,80	3,80	3,30	3,30
	питома вага власних коштів у фінансуванні інноваційної діяльності, %	73,72	60,56	65,02	59,35	52,92	63,90	72,92
	питома вага державних коштів у фінансуванні інноваційної діяльності, %	1,33	2,81	1,60	1,08	1,04	1,95	0,26
політичний	індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)	51,30	51,10	48,80	46,40	45,80	46,10	46,30
	індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index)	2,70	2,50	2,20	2,40	2,30	2,60	2,50
	індекс якості державного управління	-0,67	-0,71	-0,80	-0,75	-0,81	-0,58	-0,63
	індекс недієздатності держав (Failed States Index)	0,71	0,71	0,70	0,70	0,69	0,67	0,66
інформаційний	індекс використання мобільного зв'язку	1,19	1,21	1,20	1,18	1,22	1,30	1,37
	індекс використання кабельного телебачення	6,98	7,56	7,57	7,55	7,65	7,79	7,23
	індекс використання мережі "Інтернет"	2,96	4,13	6,09	8,00	9,16	11,12	13,11
геостратегічний	індекс логістичної активності	2,55	2,54	2,55	2,57	2,67	2,85	2,98
	індекс транзитних перевезень вантажів (до показника попереднього року)	1,74	0,84	0,55	0,86	0,99	0,83	0,96
	темп росту кількості громадян України, які виїжджали за кордон (до показника минулого року)	1,03	0,89	0,99	1,12	1,15	1,08	1,11
	темп росту кількості іноземних громадян, які відвідали Україну (до показника минулого року)	1,22	1,10	0,82	1,02	1,01	1,07	1,07
	питома вага іноземних туристів від загальної кількості туристів, %	13,01	12,25	12,33	14,72	10,65	9,00	6,73
військовий	частка витрат на оборону, % ВВП	1,12	0,99	1,11	0,97	0,97	0,98	0,80
	темп росту чисельності Збройних сил України (до показника минулого року)	0,90	0,96	1,00	1,00	1,01	0,96	0,91
	щільність населення, осіб на 1 кв.м.	76,82	76,44	76,14	75,84	75,60	75,47	75,26
цивілізаційний	індекс розвитку людського потенціалу	0,732	0,729	0,730	0,726	0,730	0,733	0,734
	індекс щастя	37,80	37,10	38,10	37,80	37,60	37,58	37,60

Назва фактора	Назва індикатора	Роки						
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
відкритість економіки	відношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП	0,95	1,02	0,94	1,04	1,14	1,10	1,02
	індекс глобалізації	65,59	66,78	68,22	67,78	67,81	67,75	67,78
правовий	індекс демократії	6,30	6,94	6,76	6,30	5,94	5,91	5,87
екологічний	щільність викидів забруднюючих речовин у розрахунку на 1 км ² території	12,23	11,94	10,67	11,06	11,39	11,30	10,75
	щільність викидів діоксиду сірки у розрахунку на 1 км ² території	2,22	2,19	2,09	2,05	2,26	2,37	2,33
	щільність викидів діоксиду азоту (NO ₂) у розрахунку на 1 км ² території	1,06	1,06	0,93	1,00	1,10	1,05	0,91
	щільність викидів діоксиду вуглецю (CO ₂) у розрахунку на 1 км ² території	361,32	346,90	306,81	328,35	390,97	384,34	369,93
	кількість утворених відходів на душу населення (т);	0,06	0,05	0,03	0,04	0,03	0,03	0,02
	рівень утилізації відходів (%);	39,89	39,93	67,13	38,70	41,65	39,57	47,76
	державні витрати на охорону навколишнього середовища, у % до ВВП;	0,27	0,23	0,28	0,27	0,23	0,29	0,32
продовольчий	рентабельність с/г виробництва, % до показника минулого року	15,60	13,40	13,80	21,10	27,00	20,50	23,10
	індекс обсягу с/г виробництва (до показника минулого року)	0,935	1,171	0,982	0,985	1,199	0,955	1,133
	валовий збір зернових культур в розрахунку на одну особу, т	0,63	1,15	1,00	0,86	1,24	1,01	1,39
	валовий збір картоплі в розрахунку на одну особу, т	0,09	0,42	0,43	0,41	0,53	0,51	0,49
	виробництво м'яса всіх видів в розрахунку на одну особу, т	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07	0,07	0,07
	виробництво молока всіх видів в розрахунку на одну особу, т	0,26	0,25	0,25	0,25	0,24	0,25	0,25
	виробництво яєць всіх видів в розрахунку на одну особу, шт.	303,25	324,13	346,09	372,50	409,56	419,52	431,79
	урожайність зернових та зернобобових культур, ц з 1 га площі збирання	21,80	34,60	29,80	26,90	37,00	31,20	39,90

Джерело: складено автором на основі [58; 59; 158-161]

Додаток Е

Таблиця Е 1

Характеристичні значення індикаторів стану економічної безпеки національного господарства України в аспекті
ключових факторів впливу

Назва фактора	Назва індикатора	Тип індикатора	$X^L_{крит}$	$X^L_{небезп}$	$X^L_{нездв}$	$X^L_{здв}$	$X^L_{опт}$	$X^R_{опт}$	$X^R_{здв}$	$X^R_{нездв}$	$X^R_{небезп}$	$X^R_{крит}$
макроекономічний	темپ зростання ВВП, % до показника минулого року	стимулятор	5	10	15	20	35					
	ВВП на одну особу, тис. грн.	стимулятор	10	15	20	25	30					
	індекс продуктивності праці, % до показника попереднього року	стимулятор	5	15	25	50	15					
	рівень "твінізації" економіки, % (монетарний метод)	дестимулятор						13	18	22	25	30
	сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, %В ВВП	змішаний	-7	-5	-4	-3	-1,5	1,5	3	5	7	10
	рівень безробіття (за методологією МОП), %	дестимулятор						5	6	7	8	9
	рівень тривалого безробіття (понад 12 місяців), % до загальної чисельності безробітних	дестимулятор						20	30	35	40	50
	індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	змішаний	-2	-1	-0,5	1	2	3	4	5	8	12
	відношення наявного доходу населення до ВВП, %	змішаний	40	43	45	50	53	65	68	70	73	75
	відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів, разів	стимулятор	1	1,1	1,2	1,4	1,6					
фінансовий	рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	змішаний	18	19	20	23	25	28	30	33	35	37
	відношення дефіциту (профіциту) державного бюджету до ВВП, %	змішаний	-6	-5	-4	-3	-2	1	2	3	4	5
	покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	дестимулятор						10	20	40	50	65
	відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	змішаний	5	10	25	30	35	40	45	50	55	60
	рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	дестимулятор						3	5	8	11	15
	відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	дестимулятор						20	30	40	50	60
	відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	дестимулятор						10	20	30	45	60
	рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, тис. грн.	дестимулятор						1	3	5	7	10
	відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	дестимулятор						5	10	20	30	45
	вартість банківських кредитів (нац. вал.), % за рік	дестимулятор						5	10	13	15	20

Назва фактора	Назва індикатора	Тип індикатора	$X^L_{крит}$	$X^L_{небезп}$	$X^L_{нездв}$	$X^L_{здв}$	$X^L_{опт}$	$X^R_{опт}$	$X^R_{здв}$	$X^R_{нездв}$	$X^R_{небезп}$	$X^R_{крит}$
сировинний	індекс добувної промисловості (до показника минулого року)	стимулятор	0,25	0,75	1,00	1,50	2					
	індекс добування кам'яного та бурого вугілля (до показника минулого року)	стимулятор	0,50	1,00	1,50	2,00	2,5					
	індекс добування сирової нафти та природного газу (до показника минулого року)	стимулятор	0,50	1,00	1,50	2,00	2,5					
	індекс добування металевих руд (до показника минулого року)	стимулятор	0,5	1	1,5	2	2,5					
	темپ зростання обсягів виробництва вугілля (до показника минулого року)	стимулятор	0,75	1,00	1,50	2	2,5					
	темپ зростання виробництво нафти сирової (до показника минулого року)	стимулятор	0,75	1	1,5	2	2,5					
	темپ зростання виробництво газу природного (до показника минулого року)	стимулятор	0,75	1	1,5	2	2,5					
енергетичний	питома вага імпорту в обсягах споживання природного газу	дестимулятор						0,15	0,2	0,35	0,5	1,0
	індекс споживання електроенергії, %	змішаний	50	55	60	65	70	75	80	85	90	100
	індекс трансферу газу (від показника минулого року)	стимулятор	0,25	0,50	0,75	0,85	1,5					
	індекс трансферу нафти (одержали за меж/випустили за межі)	дестимулятор						0,2	0,4	0,6	0,8	1,0
	втрати електроенергії в мережі загального користування по відношенню до обсягів виробництва, %	дестимулятор						0,1	0,3	0,5	0,7	1,0
	індекс виробництва, передачі та розподілення електроенергії (до показника минулого року)	стимулятор	0,2	0,5	0,75	1	1,5					
науково-технологічний (в тому числі техніко-виробничий)	рівень витратків на науково-технічні роботи, % від ВВП	стимулятор	0,2	0,3	0,5	0,75	1					
	частка науковців, % до загальної кількості зайнятих	стимулятор	5	10	13	17	22					
	частка обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	стимулятор	0,5	1	1,5	2	3					
	індекс промислової продукції (до грудня минулого року)	стимулятор	0,5	1	1,5	2	3					
соціально-демографічний	чисельність наявного населення, % до рівня 1990 року	стимулятор	85	90	95	97	100					
	рівень зайнятості населення, %	стимулятор	50	53	55	58	60					
	темپ зростання реальної середньомісячної заробітної плати (до попереднього року)	стимулятор	0,25	0,5	1	1,5	2					
	рівень прожиткового мінімуму до заробітної плати, %	стимулятор	15	20	28	35	45					
	коефіцієнт депопуляції, %	дестимулятор						0,1	0,3	0,5	0,7	1
	коефіцієнт дитячої смертності (померло дітей віком до одного року), на 1 тис. народжених живими	дестимулятор						4	5	7	9	11
	загальний коефіцієнт міграційного приросту, скорочення (-) (на 10 тис. осіб)	змішаний	-2	-1	0	1	2	3	3,5	4	4,5	5

Назва фактора	Назва індикатора	Тип індикатора	$X^L_{крит}$	$X^L_{небезп}$	$X^L_{нездв}$	$X^L_{здв}$	$X^L_{опт}$	$X^R_{опт}$	$X^R_{здв}$	$X^R_{нездв}$	$X^R_{небезп}$	$X^R_{крит}$
зовнішньо-економічний	експорт товарів та послуг, % до ВВП	змішаний	10	20	30	40	55	60	70	80	90	100
	імпорт товарів та послуг, % до ВВП	змішаний	10	20	30	40	60	61	70	80	90	100
	частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, %	змішаний	5	7	10	12,5	15	17	19	22	25	30
	коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	змішаний	0,85	0,9	0,95	0,975	1	1,2	1,25	1,3	1,5	1,7
інвестиційний	рівень інвестування (відношення валових інвестицій до ВВП), %	стимулятор	5	10	13	17	25					
	темп росту капітальних інвестицій, %	стимулятор	0,25	0,55	0,75	1,5	2					
	обсяг інвестицій на одну особу, дол. США	стимулятор	350	550	750	950	1250					
	ступінь зносу основних засобів, %	змішаний	5	10	15	20	30	40	50	60	70	80
	темп росту прямих іноземних інвестицій в Україну	стимулятор	0,25	0,5	0,85	1,25	2					
	темп росту прямих іноземних інвестицій з України	стимулятор	0,5	1,5	2,5	4	8					
інноваційний	рівень фінансування інноваційної діяльності, % від ВВП	стимулятор	0,33	0,55	0,85	1,5	3					
	частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, у загальній кількості промислових підприємств, %	стимулятор	5	9	15	17	21					
	частка підприємств, які впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, %	стимулятор	5	10	15	25	35					
	частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	стимулятор	3	7	15	20	25					
	питома вага власних коштів у фінансуванні інноваційної діяльності, %	стимулятор	20	35	45	55	75					
	питома вага державних коштів у фінансуванні інноваційної діяльності, %	стимулятор	0,5	1	1,5	2	2,45					
політичний	індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)	стимулятор	20	50	70	80	90					
	індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index)	стимулятор	10	30	50	75	90					
	індекс якості державного управління	стимулятор	-2,5	-1,75	0,5	1,75	2,5					
	індекс недієздатності держав (Failed States Index)	дестимулятор						0,3	0,5	0,7	0,9	1
інформаційний	індекс використання мобільного зв'язку (до попереднього року)	стимулятор	0,10	0,30	0,50	0,70	1,5					
	індекс використання кабельного телебачення (до попереднього року)	стимулятор	1	3	5	9	15					
	індекс використання мережі "Інтернет" (до попереднього року)	стимулятор	2	4	6	10	17					
геостратегічний	індекс логістичної активності	стимулятор	1	3	6	8	10					
	індекс транзитних перевезень вантажів (до показника попереднього року)	стимулятор	0,30	0,60	0,90	1,50	2					
	темп росту кількості громадян України, які виїжджали за кордон (до показника минулого року)	стимулятор	1,00	1,50	2	2,5	3					
	темп росту кількості іноземних громадян, які відвідали Україну (до показника минулого року)	стимулятор	1,00	2,00	3	4	5					
	питома вага іноземних туристів від загальної кількості туристів, %	стимулятор	5,00	10,00	15	20	30					

Назва фактора	Назва індикатора	Тип індикатора	$X^L_{крит}$	$X^L_{небезп}$	$X^L_{нездв}$	$X^L_{здв}$	$X^L_{опт}$	$X^R_{опт}$	$X^R_{здв}$	$X^R_{нездв}$	$X^R_{небезп}$	$X^R_{крит}$
військовий	частка витрат на оборону, % ВВП	змішаний	0,75	3,00	5	7	10	15	20	23	27	30
	темп росту чисельності Збройних сил України (до показника минулого року)	змішаний	0,2	0,4	0,6	0,8	1,1	1,2	1,4	1,6	1,8	2,0
	щільність населення, осіб на 1 кв. м.	змішаний	20	30	50	60	80	100	150	200	230	250
цивілізаційний	індекс розвитку людського потенціалу	стимулятор	0,15	0,3	0,55	0,8	0,98					
	індекс щастя	стимулятор	20	45	60	80	95					
відкритість економіки	відношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП	стимулятор	0,50	0,70	0,9	1	1,25					
	індекс глобалізації	стимулятор	30	50	75	85	95					
правовий	індекс демократії	стимулятор	1,5	3,5	5,5	7,5	9,8					
екологічний	щільність викидів забруднюючих речовин у розрахунку на 1 км2 території	дестимулятор						5	10	15	20	25
	щільність викидів діоксиду сірки у розрахунку на 1 км2 території	дестимулятор						1,5	2	3	4	5
	щільність викидів діоксиду азоту (NO2) у розрахунку на 1 км2 території	дестимулятор						0,5	0,75	1	1,5	2
	щільність викидів діоксиду вуглецю (CO2) у розрахунку на 1 км2 території	дестимулятор						100	200	300	400	500
	кількість утворених відходів на душу населення (т);	дестимулятор						0,005	0,01	0,03	0,05	0,1
	рівень утилізації відходів (%);	стимулятор	20	40	50	60	70					
	державні витрати на охорону навколишнього середовища, у % до ВВП	стимулятор	0,2	0,4	0,6	0,8	1					
продовольчий	рентабельність с/г виробництва, % до показника минулого року	стимулятор	10	25	45	60	70					
	індекс обсягу с/г виробництва (до показника минулого року)	стимулятор	0,4	0,75	1	1,5	2					
	валовий збір зернових культур в розрахунку на одну особу, т	стимулятор	0,6	0,7	0,8	0,9	1,5					
	валовий збір картоплі в розрахунку на одну особу, т	стимулятор	0,02	0,1	0,4	0,7	1					
	виробництво м'яса всіх видів в розрахунку на одну особу, т	стимулятор	0,01	0,03	0,05	0,07	0,09					
	виробництво молока всіх видів в розрахунку на одну особу, т	стимулятор	0,08	0,15	0,2	0,4	0,65					
	виробництво яєць всіх видів в розрахунку на одну особу, шт.	стимулятор	100	200	300	400	475					
урожайність зернових та зернобобових культур, ц з 1 га площі збирання	змішаний	15	20	25	35	45	55	75	95	100	150	

Джерело: складено автором на основі [60]

Додаток Ж

Таблиця Ж 1

Вагові коефіцієнти групи пріоритетних індикаторів стану економічної безпеки національного господарства України в аспекті ключових факторів впливу

Назва фактора	Назва індикатора	Ваговий коефіцієнт
макроекономічний	темپ зростання ВВП, % до показника минулого року	0,0305
	ВВП на одну особу, тис. грн.	0,0271
	індекс продуктивності праці, % до показника попереднього року	0,0203
	рівень "тінізації" економіки, % (монетарний метод)	0,0271
	сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % ВВП	0,0237
	рівень безробіття (за методологією МОП), %	0,0203
	індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	0,0203
фінансовий	відношення дефіциту (профіциту) державного бюджету до ВВП, %	0,0237
	покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	0,0203
	відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	0,0169
	рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	0,0271
	відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	0,0271
	рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, тис. грн.	0,0169
сировинний	індекс добувної промисловості (до показника минулого року)	0,0237
енергетичний	питома вага імпорту в обсягах споживання природного газу	0,0305
	індекс споживання електроенергії, %	0,0271
науково-технологічний	рівень видатків на науково-технічні роботи, % від ВВП	0,0271
	частка науковців, % до загальної кількості зайнятих	0,0271
	частка обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	0,0237
	індекс промислової продукції (до грудня минулого року)	0,0237
соціально-демографічний	чисельність наявного населення, % до рівня 1990 року	0,0271
	рівень зайнятості населення, %	0,0305
	темپ зростання реальної середньомісячної заробітної плати (до попереднього року)	0,0271
	рівень прожиткового мінімуму до заробітної плати, %	0,0237
зовнішньоекономічний	частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, %	0,0305
	коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	0,0305
інвестиційний	рівень інвестування (відношення валових інвестицій до ВВП), %	0,0305
	темپ росту капітальних інвестицій, %	0,0271
	обсяг інвестицій на одну особу, дол. США	0,0237
	ступінь зносу основних засобів, %	0,0237
інноваційний	рівень фінансування інноваційної діяльності, % від ВВП	0,0237
	частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, у загальній кількості промислових підприємств, %	0,0271
військовий	частка витрат на оборону, % ВВП	0,0271
	темپ росту чисельності Збройних сил України (до показника мин. року)	0,0271
відкритість економіки	відношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП	0,0305
екологічний	щільність викидів забруднюючих речовин у розрахунку на 1 км ² території	0,0237
	рівень утилізації відходів (%);	0,0237
	державні витрати на охорону навколишнього середовища, у % до ВВП	0,0271
продовольчий	рентабельність с/г виробництва, % до показника минулого року	0,0305
	індекс обсягу с/г виробництва (до показника минулого року)	0,0305

Джерело: складено автором на основі [60]

Додаток 3

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014 Shift Up (1)
макроекономічний	0,055906	0,05518	0,035975	0,04353	0,049072	0,043296	0,03729	0,031668	0,038197
фінансовий	0,04718	0,044791	0,03621	0,035305	0,04312	0,039125	0,038907	0,038197	0,0246571
сировинний	0,025581	0,025191	0,023092	0,025158	0,026462	0,02594	0,02527	0,024657	0,0331809
енергетичний	0,025778	0,027427	0,023308	0,028421	0,026986	0,038914	0,035279	0,033181	0,0192594
науково-технологічний	0,022188	0,021197	0,020747	0,021764	0,020072	0,020364	0,019775	0,019259	0,0241022
соціально-демографічний	0,023991	0,023318	0,023734	0,024608	0,024123	0,024636	0,024701	0,024102	0,03897
зовнішньоекономічний	0,03306	0,031789	0,038891	0,038264	0,036995	0,033576	0,031648	0,03897	0,0308965
інвестиційний	0,048511	0,044634	0,028216	0,039721	0,036456	0,040962	0,031021	0,030896	0,0269004
інноваційний	0,032031	0,032712	0,028642	0,026152	0,028974	0,032581	0,026907	0,0269	0,0174562
політичний	0,01836	0,018286	0,01794	0,017853	0,017752	0,018298	0,018361	0,017456	0,037406
інформаційний	0,026735	0,029057	0,032197	0,033662	0,03482	0,036428	0,037276	0,037406	0,0186369
геостратегічний	0,024198	0,019086	0,014625	0,020557	0,020237	0,018734	0,019143	0,018637	0,0369875
військовий	0,035084	0,035416	0,036101	0,035829	0,035854	0,035286	0,034435	0,036988	0,0237862
цивілізаційний	0,024028	0,023878	0,024039	0,024046	0,024087	0,024139	0,024143	0,023786	0,0465621
відкритість економіки	0,037194	0,0407	0,03724	0,041563	0,043934	0,042912	0,04104	0,046562	0,0274138
правовий	0,035172	0,038483	0,037552	0,035172	0,03331	0,033155	0,032948	0,027414	0,0300771
екологічний	0,02673	0,026582	0,034558	0,028549	0,027843	0,025959	0,03038	0,030077	0,0227742
продовольчий	0,020562	0,02802	0,026872	0,026785	0,031039	0,028869	0,031791	0,022774	0
	0,56229	0,565747	0,51994	0,546941	0,561137	0,563173	0,540316	0,528932	0,4972635

Рис. 3 1. Результати оцінки рівня економічної безпеки національного господарства України на 2014 рік за допомогою прикладного модулю NeuroSolutions for Excel

Джерело: складено автором

Додаток И

Таблиця И 1

**Основні підходи до виділення можливих сценаріїв подальшого
світогосподарського розвитку**

Назва	Основний зміст (джерело)
Національна рада з розвідки США	
“Затихлі двигуни” (“Stalled engines”)	Один з негативних сценаріїв, за яким ризик міждержавних конфліктів значно зростає. Однак, навіть за наявності значної кількості таких конфліктів, у які можуть бути залучені навіть основні світові актори, ймовірність поширення глобального протистояння планетарного масштабу виключається. Більш ймовірним є прагнення крупних регіональних акторів втрутитися у конфлікт з метою його вирішення. Провідними світовими центрами залишатимуться США та країни Європи, які будуть зацікавлені, перш за все, у вирішенні власних проблем. Глобальне економічне зростання буде відбуватися вкрай нестабільно, спостерігатиметься період тривалої стагнації у світовій економіці і спад у процесах глобалізації.
“Злиття” (“Fusion”)	Найоптимістичніший сценарій, в рамках якого відбувається активна взаємодія провідних країн світу у вирішенні економічних і геополітичних проблем. Внаслідок цього прогнозуються крупні позитивні зрушення у міжнародних відносинах, в тому числі активізація міжнародного співробітництва в напрямку нейтралізації дестабілізуючого впливу сучасних викликів розвитку світової економіки. Зростаюче партнерство основних світових центрів прискорить реформу міжнародних інститутів, які стануть більш відкритими та прозорими.
“Джин із пляшки” (“Gini out-of-the-bottle”)	Негативний сценарій, згідно якого у світі домінуватимуть нерівності різної природи, характеру та сфери прояву, що в свою чергу призведе до зростання політичного та економічного напруження. Серед країн виділятимуться явні лідери та аутсайтери. Економічні показники в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, виявлятимуть досить незначне зростання. Відзначатиметься посилення антагоністичних тенденцій та зростання потенціалу глобальних конфліктів.
“Світ без держави” (“Nonstate World”)	Сценарій, згідно якого недержавні інститути братимуть на себе ініціативу у вирішенні глобальних проблем. Це транснаціональні корпорації, неурядові організації, академічні утворення, глобальні міста та інші владні структури (наприклад, органи муніципальної влади мегаполісів). Національні держави не зникнуть, однак по всьому світу все частіше виникатимуть «гібридні» коаліції державних і недержавних суб'єктів, на які й покладатиметься вирішення тих чи інших глобальних задач.
Німецька логістична компанія Deutsche Post DHL	
Сценарій 1.	Більше, ніж коли-небудь, світом керуватиме матеріалізм: парадигма кількісного росту продовжуватиме домінувати. Завдяки послідовному усуненню торговельних бар'єрів, обсяг світової торгівлі суттєво збільшиться. Спроби глобального регулювання питань стійкого розвитку не матимуть успіху внаслідок слабкості інтернаціональних структур. Фінансові ринки, центри торгівлі й споживання змістяться на Схід, а країни Азії почнуть домінувати в ряді міжнародних інституцій, включаючи нову організацію вільної торгівлі, що прийде на зміну СОТ. Індустріальні держави Заходу намагатимуться подолати внутрішньополітичні кризи. Глобальна транспортна мережа (supergrid) прискорюватиме світовий трафік товарів. Спостерігатиметься неконтрольована експлуатація природних ресурсів, що неминуче приведе до глобальних змін в екології та кліматі.

Сценарій 2.	У 2050 році мегаполіси стануть епіцентрами соціального, економічного й політичного розвитку. Такі міста виступатимуть головними ініціаторами парадигми “зеленого” розвитку. Типові проблеми розширення урбаністичних структур будуть вирішуватися мегаполісами на основі взаємного співробітництва, стимулювання розвитку вільної торгівлі та створення моделей глобального управління в партнерстві з наднаціональними інститутами. Утвориться глобальна транспортна мережа (supergrid), яка забезпечуватиме стабільні торговельні зв’язки між мегаполісами.
Сценарій 3.	До 2050 року індивідуалізм стане глобальним світовим трендом внаслідок загального підвищення рівня освіти, добробуту населення, а також поширення нових цифрових технологій. Потреба в персоналізації продуктів визначатиме поведінку споживача в повсякденному житті. Технічний прогрес стрімко розвиватиметься. Регулювання питань безпеки та авторських прав часто не відповідатиме рівню технологічного розвитку та поведінці споживачів, особливо у сфері захисту ІР-технологій та контролю за інформаційними потоками. Внаслідок того, що виробництво стане штучним і регіональним, всі позитивні економічні ефекти глобального масового виробництва зникнуть: не відбуватиметься поділ праці, неефективно витратиметься сировина та матеріали, значно збільшаться енерговитрати. Триватиме посилення викидів парникових газів в атмосферу, що прискорить глобальне потепління та порушення біосфери Землі.
Сценарій 4.	Світовий обсяг торгівлі стрімко знизиться. Більшість країн почнуть запроваджувати митно-тарифні бар’єри для захисту своїх внутрішніх ринків. Торговий трафік протікатиме виключно в рамках окремих регіональних торгових блоків. Лише обмін сировинними ресурсами буде відбуватися на глобальному рівні. Все це призведе до скорочення міжнародного поділу праці, тим самим сприяючи зниженню продуктивності. Спостерігатиметься застій у технологічному та високотехнологічному розвитку. Реальний дохід населення значно знизиться, темпи економічного зростання суттєво скоротяться. Високі ціни на енергоносії та катастрофічна нестача природних ресурсів стануть головною причиною розпалювання міжнаціональних конфліктів.
Сценарій 5.	Стабільна вартість енергоносіїв і дороге автоматизоване виробництво призведуть до зростання рівня споживання. Внаслідок прискорення кліматичних змін, значно зросте кількість стихійних лих, які систематично піддаватимуть загрози глобальні ланцюги поставок, на яких будуватиметься вся світова економіка. У зв’язку з цим в рамках окремих економічних блоків створюватимуться міждержавні програми для усунення наслідків стихійних катастроф та забезпечення безпеки поставок. Активно вдосконалюватимуться технології штучного інтелекту. Пріоритетними напрямками індустрії стануть переробка відходів та створення продуктів з низьким споживанням енергії.
Британський центр економічних та ділових досліджень	
Основні тенденції	Китай та США будуть найбільшими економіками світу. До 2028 р. економіка Китаю випередить економіку США. ВВП Китаю перевищить 33,5 трлн. дол., в той час як обсяг економіки США складе 32,2 трлн. дол.
	Індія до 2028 року випередить Японію та вийде на третє місце в рейтингу найбільших економік світу. ВВП Індії перевищить 6,5 трлн. дол.; обсяг економіки Японії, яка посяде четверте місце в рейтингу, складе 6,4 трлн. дол.
	Бразилія до 2028 року може випередити Німеччину і Великобританію і стати п'ятою найбільшою економікою світу з показником ВВП 4,4 трлн. дол.
	Німеччина і Великобританія до 2028 року займуть шосте та сьоме місце в рейтингу. При цьому Великобританія до 2030 року випередить Німеччину і стане найбільшою економікою Європи. До 2028 року ВВП Великобританії зросте до 4,3 трлн. дол., а економіка Німеччини - до 4,4 трлн. дол.

	Росія до 2028 року залишиться на восьмому місці в рейтингу найбільших економік з ВВП у розмірі 4,1 трлн. дол.
	Економіка Туреччини до 2028 року може стати однією з найбільших у Європі з показником ВВП 3,4 трлн. дол., випередивши Францію та Італію.
	У довгостроковій перспективі Нігерія, Єгипет, Ірак і Філіппіни можуть увійти до ТОП-30 найбільших економік світу.
Прогноз розвитку енергетики світу та Росії до 2040	
Базовий сценарій	Передбачається природний хід науково-технічного прогресу (НТП), який забезпечує впровадження нових технологій їх поступове здешевлення. Передбачається відсутність значимих технологічних революцій і проривів. До 2030 року найбільш населеною країною світу стане Індія, населення якої перевищить 1,5 млрд. чол.. В період до 2040 року прискорення темпів зростання світового ВВП не передбачається внаслідок наростання військово-політичної нестабільності, зниження інтенсивності основних факторів виробництва, уповільнення зростання населення, проходження фази активного економічного зростання та індустріалізації в країнах Азії, в першу чергу в Китаї, посилення проблем водопостачання, подорожчання основних природних ресурсів.
«Нові виробники»	За даним сценарієм передбачаються максимально високі (з реалістичних) обсяги виробництва нафти і газу новими постачальниками. В якості головного інструмента, здатного здійснити істотний вплив на світовий нафтовий ринок, був визначений значний потенціал збільшення видобутку нафти щодо нинішнього рівня, в трьох країнах - Бразилії, Іраку та Ірані. На світовому газовому ринку також прогнозується поява ряду виробників, які володіють істотним потенціалом збільшення видобутку природного газу. Серед них Іран, Катар, Австралія, країни Східної та Південної Африки, Туркменістан.
«Інша Азія»	Прогнозується, що значний вплив на світову економіку та енергетику здійснюватимуть процеси, що відбуваються в країнах Азії. Таким чином, на тлі продовження швидкого зростання попиту на енергію в Китаї та Індії, у разі виходу країн на піковий рівень видобутку або її стабілізацію, неминучим є утворення енергодефіциту, який доведеться покривати за рахунок імпортного вугілля або інших джерел енергії, що призведе до зростання цін на газ і вугілля по регіонах світу. За даним сценарієм прогноуються жорсткі ресурсні обмеження. При цьому створюються дуже сприятливі можливості для країн-виробників енергоресурсів.

Джерело: складено автором на основі [165-168]